

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

128562

**YİRMİNCİ YÜZYILDA BARINMA KÜLTÜRÜNÜN
TÜKETİM ÖRÜNTÜLERİ BAĞLAMINDA DEĞİŞİMİ**

Mimar Füsun Çizmeci

**TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**F.B.E Mimarlık Anabilim Dalında Yapı Yüksek Lisans Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı :Prof. Dr. İhsan Bilgin

1.11.11 11.01.02

Prof. Y. Mimar Hakkı ÖNEL

[Signature]

PROF. DR. METE TAPAN

[Signature], 14.02/02

İSTANBUL, 2001

128562

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
BÖLÜM 1. GİRİŞ.....	1
1.1. Sorunun Tanımı ve Amaç.....	1
1.2. Kapsam ve Yöntem	5
BÖLÜM 2. MODERN BARINMA KÜLTÜRÜ: TÜKETİM ÖRÜNTÜLERİNİN KİTLESELLEŞMESİ.....	7
2.1. Modern Barınma Örüntülerinin Kitleleşmesi (İki Savaş Arası Dönem).....	7
2.1.1. Modern Toplumda Mekanların Ayrışması	7
2.1.2. Modern Barınma Kültüründe Mekan Organizasyonu	13
2.1.3. Modern Mekan Organizasyonunda Konut Donatılarının Gelişimi	27
2.1.3.1. Kentsel Altyapı Donatıları.....	28
2.1.3.2. Kişisel Ev Donatıları	33
2.1.3.2.1. Dayanıklı Tüketim Malları	33
2.1.3.2.2. Hijyenik Donatılar	52
2.1.3.2.3. Mobilyalar	58
2.2. Modern Barınma Kültürü ve Kitleleşme (2.Dünya Savaşı Sonrası Dönem).....	70
2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeniden Yapılanma Süreci	70
2.2.2. Yeniden Yapılanma Sürecinde Barınma Anlayışı.....	72
2.2.3. Yeniden Yapılanma Sürecinde Konut Donatıları.....	78
BÖLÜM 3. POSTMODERN BARINMA KÜLTÜRÜ: KİTLESELLEŞEN TÜKETİM ÖRÜNTÜLERİNİN ÇEŞİTLENMESİ.....	92
3.1. Postmodern Barınma Kültüründe Mekan Organizasyonu.....	92
3.2. Postmodern Barınma Kültüründe Konut Donatılarının Gelişimi	105
BÖLÜM 4. SONUÇ	117

KAYNAKLAR.....	119
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1	16.yüzyılda çocuk bakımından üretim faaliyetlerine kadar tüm eylemler aynı mekanda gerçekleştiriliyordu	8
Şekil 2.2	19.yüzyılın sonunda besin maddelerini uzun süre bozulmadan saklayabilmek için konserve tekniği bulunmuştu	9
Şekil 2.3	19.yüzyılda <i>Karl Arnold</i> 'un üç jenerasyonlu ailenin artık kırılma noktasına geldiğini ironik bir biçimde betimleyen karikatürü.....	10
Şekil 2.4	Modern barınma öncesinde kamusal yaşamla özel yaşam iç içe geçmişti.....	11
Şekil 2.5	Güney İngiltere için tipik olan Trough Terrace adıyla anılan konut prototipi	15
Şekil 2.6a	Hizmetlilerin ailenin yaşama mekanından ayrılmış çalışma mekanları.....	16
Şekil 2.6a	Hizmetlilerin ailenin yaşama mekanından ayrılmış çalışma mekanları.....	16
Şekil 2.7	1851 dünya fuarında inşa edilen işçi sınıfları için model konutlar	18
Şekil 2.8	Karl Schneider'in 1928 yılında Hamburg'da uyguladığı konut tipi.....	20
Şekil 2.9	Ernst May'ın orta tabakalar için gerçekleştirdiği konut tipi.....	20
Şekil 2.10	Mies van der Rohe'nin 1927 yılında Stuttgart'ta tasarladığı Weissenhof Yerleşmesi	21
Şekil 2.11	Weissenhof yerleşmesinde konvansiyonel mekan kurgusuna olanak veren plan şeması	21
Şekil 2.12	Weissenhof yerleşmesinde serbest plan şeması	22
Şekil 2.13	Mies van der Rohe'nin tasarladığı Farnsworth Evi'nin planı	23
Şekil 2.14a	Mies van der Rohe'nin tasarladığı Farnsworth Evi	24
Şekil 2.14b	Farnsworth Evi'nden bir iç mekan görüntüsü	24
Şekil 2.15	1890'lı yıllarda kullanılan mutfak lambaları.....	29
Şekil 2.16a	Peter Behrens tarafından 1908 yılında tasarlanan elektrikli tavan lambası.....	30
Şekil 2.16b	Peter Behrens'in AEG için tasarladığı su ısıtıcısının tasarım varyasyonlarını gösteren reklam afişi.....	31
Şekil 2.17	Küvetin banyo sobasına bağlanarak sıcak su temin edilmesi.....	31
Şekil 2.18	General Electric'in 1913 yılında ürettiği gazlı fırın	32
Şekil 2.19	Caddeleri temizlemek için kullanılan ilk süpürge modeli.....	35
Şekil 2.20	1910 yılında üretilen ve ilk olarak evde kullanılan süpürge	36
Şekil 2.21	Ünlü oyuncu Liane Haid'in canlandığı elektrikli süpürge reklamı	37
Şekil 2.22	Patenti 21 kasım 1865 yılında alınan ilk bulaşık makinesi	37
Şekil 2.23	1855 yılında büyük çamaşırhanelerde kullanılan yıkama makineleri	38
Şekil 2.24	Çamaşır makinelerinin ilk kullanıldığı yer olan ticari çamaşırhaneler	38
Şekil 2.25	Edison enstitüsünün gazlı ütüler için hazırladığı reklam	39
Şekil 2.26	Aydınlatma armatürüne bağlanarak kullanılan elektrikli ütü, 1911	40
Şekil 2.27	AEG firmasının 1938 yılında yayınladığı buzdolabı reklamı	41
Şekil 2.28	1938 yılında üretilen ahşaptan yapılmış mekanik soyma ve kesme makinesi	42
Şekil 2.29	Mutfağın açık ateş yerinden sobalı pişirmeye ve son olarak elektrikli ocağa dönüşümü sürecinde geçirdiği üç evrenin izleri görülebilmektedir	42
Şekil 2.30	Catherine E. Beecher tarafından 1869 yılında tasarlanan mutfak mekanı	43
Şekil 2.31	Geleneksel mutfak tipinden Frankfurt mutfağına geçiş	45
Şekil 2.32	Margarette Schütte Lihotzky' nin Frankfurt mutfağı eskizi.....	46
Şekil 2.33	Frankfurt mutfağı dikdörtgen ve kare tipleri	47
Şekil 2.34	Aydınlatma elemanı ve saklama kapları	48
Şekil 2.35	Ütü masası ve döner iskemle.....	48
Şekil 2.36	Saklama kabı	50

Şekil 2.37	Frankfurt mutfağı örnekleri	51
Şekil 2.38	Rasyonelleşme çalışmaları kapsamında donatılarda ergonomiye uygun biçim ve boyut özellikleri arayışı	52
Şekil 2.39	19.yüzyılda yıkanma eylemi	52
Şekil 2.40	1885 yılında Şikago’da üretilmiş su tesisatı bağlantısı olmayan, kapandığında dolap olan küvetler	53
Şekil 2.41	1888 yılında İngiltere’de üretilmiş olan başlıklı küvet	53
Şekil 2.42	Yirminci ilk yarısında pişirme nişi ve banyo tesisatın bir duvar üzerinde Toplanması	54
Şekil 2.43	1869 yılında kullanılan oturmalı bir küvet	55
Şekil 2.44	19.yüzyılda sosyal statü sembolleri olan lavabolar	55
Şekil 2.45	19.yüzyılda mobilya görünümünde klozet ve lavabo	56
Şekil 2.46	On dokuzuncu yüzyıl sonunda hijyenik bir donatıya dönüşen lavabo	56
Şekil 2.47	1900’lerde kentsel altyapı donatılarının hane halklarına ulaştırılmasıyla üst sınıflar için banyo mekanı statü sembolüne dönüşmüştü	57
Şekil 2.48	20.yüzyılın ilk yarısında banyo donatıları standartlaşır ve mekandaki sabit yerlerini alırlar.	58
Şekil 2.49	Bir Amerikan sandalye mağazasının 1876 yılında müşterileri için hazırladığı katalog	59
Şekil 2.50	1857 yılında çok amaçlı mobilya tasarımına eğilimin karikatürize edilmesi	59
Şekil 2.51	1891 yılında orta sınıf evlerinde kullanılan ve Amerikan tasarımı olan yatak dolabı	60
Şekil 2.52a	New York ‘da Amerikan Portrait Gallery adlı bir mağazanın katalogu	61
Şekil 2.52b	1873 yılında Thonet firmasının hazırladığı katalog	62
Şekil 2.53	1760 yılında Marquise von Delanois tarafından tasarlanan Rokoko tarzının son dönem özelliklerini yansıtan koltuk	65
Şekil 2.54	1863 yılında Ampir tarzında üretilmiş bir koltuk	66
Şekil 2.55	Gerritt Thomas Rietveld tarafından 1918 yılında tasarlanan “Kırmızı ve Mavi” isimli koltuk	67
Şekil 2.56	1880 yılında William Morris tarafından tasarlanmış büfe	67
Şekil 2.57	1917 yılında Rietveld tarafından tasarlanmış bir büfe	68
Şekil 2.58	1926 yılında Marcel Breuer tarafından tasarlanan metal iskeletli koltuk	69
Şekil 2.59	Savaş enkazı arasında Hamburg caddelerinde barınma amacıyla kurulan geçici barakalar	73
Şekil 2.60	Avrupa ülkeleri savaş sonrası yeniden planlama çalışmalarını, geçmişin hatalarını düzeltme şansı olarak görüyorlardı	73
Şekil 2.61	1950’ler karayolu ulaşım ağının büyük ölçüde inşa edildiği yıllar olmuştur	74
Şekil 2.62	Savaş sonrası Max Taut’un tasarladığı “bahçeşehir” konsepti örneklerinden biri	75
Şekil 2.63	Savaş sonrası yapılan “zon planları” hangi fonksiyonun kentin neresinde yer alacağını belirliyordu	75
Şekil 2.64	Kentin belirli fonksiyonlara ayrışması sırasında yaya ve taşıt yollarının da birbirinden ayrılması öngörülmüyordu	76
Şekil 2.65	Neckermann firmasının 1959 yılında hazırladığı mobilya katalogu	79
Şekil 2.66	Ulm Okulu’nda Hans Roericht tarafından diploma projesi olarak tasarlanan yemek takımı	80
Şekil 2.67	Dayanıklı tüketim malları ev işlerini kolaylaştırınca ev kadını ailesine daha çok zaman ayırabilen, çocuklarıyla daha çok ilgilenen iyi bir anne imajına sahip olabilecekti	84
Şekil 2.68	Bendix firmasının çamaşır makinesi reklamlarında olduğu gibi savaş sonrası dönemde reklamların hedef kitlesi kadınlardı	84

Şekil 2.69	Savaş sonrası reklamlarda kişisel ev donatılarının evlilik için önemi vurgulanıyordu	85
Şekil 2.70	Bendix firması tarafından tasarlanan çamaşır makinesi	87
Şekil 2.71	MyTag firması tarafından 1961 yılında tasarlanan çamaşır makinesi	87
Şekil 2.72	Savaş sonrası üretilen geliştirilen çamaşır makinesi	88
Şekil 2.73	1960 yılında üretilen Amerikan modeli ütü	89
Şekil 2.74	Grundig firması tarafından 1963 yılında üretilen televizyon	89
Şekil 2.75	Televizyon 50'li yıllardan itibaren yaşama mekanındaki yerini almıştır	90
Şekil 2.76	Belli standartlara sahip olmayan mutfak donatılarının yarattığı kaotik ortam	90
Şekil 3.1	Hollandalı mimar Rem Koolhaas'ın 1984-88 yılları arasında Rotterdam'da inşa ettiği villa	94
Şekil 3.2	Hollandalı mimar Rem Koolhaas'ın 1991 yılında yapımı tamamlanan Villa Dall'Ava'sı, Paris	95
Şekil 3.3	Christine Esslbauer, Christine Horner, Tibor Taresay ve Christoph Hinterreiter tarafından tasarlanan "Future Vision Housing" yarışmasında ödül alan SOLİD isimli konsept	98
Şekil 3.4	"Future Vision Housing" yarışmasında ödül alan URBAN SUSHİ isimli konsept	99
Şekil 3.5	URBAN SUSHİ konseptinin iç mekanı	99
Şekil 3.6	1972 yılında Tokyo'da Nagakin Capsule Tower'daki Kisito Kurokawas apartmanının iç mekan perspektifi	101
Şekil 3.7	"The Fifty Element" filminde yatağın kullanımı sona erdikten sonra otomatik olarak depolandığı duvara geri dönüşü	102
Şekil 3.8	"The Fifty Element" filminde lavabonun kullanımı sona erdikten sonra otomatik olarak depolandığı duvara geri dönüşü	102
Şekil 3.9	Siemens'in 1983 yılında ürettiği ilk kişisel bilgisayar modellerinden biri	105
Şekil 3.10	Philips firmasının ürettiği interaktif ağ sistemine bağlanabilen televizyon	111
Şekil 3.11	Philips firmasının ürettiği akıllı telefon modeli	112
Şekil 3.12	Akıllı evler için üretilen interaktif buzdolabının reklamı	112
Şekil 3.13	İnternet üzerinden yemek tariflerine ulaşmayı sağlayan akıllı mutfak monitörleri	113
Şekil 3.14	İnteraktif ev yaşamına dahil olan akıllı masa örtüleri	113
Şekil 3.15	İnteraktif olarak birbirine bağlanmış ayna ve tartı bireyin kan basıncını, kilosunu ve nabzını ölçmek için kullanılmaktadır	113
Şekil 3.16	"Dünyaya açılan pencere" olarak isimlendirilen akıllı aynalar	114
Şekil 3.17	İnteraktif ev yaşamına katılan akıllı ev donatıları	114
Şekil 3.18	Akıllı evler için üretilmiş, evin sanal doktoru olarak tanımlanan ecza dolapları	115
Şekil 3.19	Başka konutlardaki ev sakinleri ile birlikte spor yapma, oyun oynama ve film seyretme imkanı sunan interaktif projektör	115
Şekil 3.20	Yirmi birinci yüzyıldan itibaren akıllı evlerde yer alacak kitaplıklar	116
Şekil 3.21	Kullanım amacına göre aynı mekanda farklı aydınlık düzeyleri sağlayan akıllı aydınlatma armatürleri	116

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren, barınma kültüründe yaşanan hızlı değişimin, hem kaynaklandığı, hem de en yoğun yaşandığı ülkelerin (Avrupa'nın merkez ülkeleri ve Amerika) incelenmesi, Türkiye'de de yaşanan benzer süreçlerin kavranabilmesi açısından önemli bir perspektif sağlayacaktır. Bu çalışmanın, Türkiye bağlamında barınma kültürünün değerlendirilmesi ve mekansal standartların iyileştirilmesi doğrultusunda yapılacak çalışmalar için bir birikim sağlayacağı ve yeni bir yaklaşımla ele alınmasına yardımcı olacağı düşünülmüş ve yapılmıştır.

Öncelikle çalışmam süresince beni yönlendiren ve teşvik eden tez danışmanım Prof. Dr. İhsan Bilgin'e değerli katkılarından dolayı teşekkür etmek istiyorum. Kendilerinden aldığım öneriler, eleştiriler ve kaynaklar tezimi tamamlamamda yardımcı olmuştur. Yapı Üretimi Bilim Dalı'ndaki hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma gösterdikleri anlayış ve beni cesaretlendiren destekleri için teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren ve kaynaklara ulaşmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Ar.Gör. Ela Kaçel'e teşekkür borçluyum. Büyük bir sabır göstererek yazdığım metinleri okuyup, bana yardımcı olan İbrahim'e çok şey borçluyum. Zorlu bir çalışma dönemini atlatmamdaki payını yadsıyamayacağım Yasemin'e sabrı ve desteği için teşekkürlerimi sunarım. Eğitimim süresince desteklerini her zaman arkamda hissettiğim ailemin, sevgi ve anlayışları her türlü zorluğu aşmamda olduğu gibi çalışmamı tamamlamamda da bana büyük güç vermiştir.

ÖZET

Barınma kültürü, tarih boyunca mekansal anlamda organize edilmiş yaşam şekli olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla mekan kurguları ve planlama ilkeleri incelenmesi ile, barınma kültüründeki değişimin izini sürmek mümkün olmuştur. Ancak barınma kültürünün değişimi incelenirken mekan kurgusu kadar, bireylerin gündelik yaşamlarını sürdürmelerine yön veren ve mekanı biçimlendiren konut donatılarının gelişimi de göz ardı edilmemelidir. Konut donatılarının ev yaşamına dahil olması belirli tüketim kalıpları aracılığı ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı; gelişmelerin öncülüğünü yapmış ve bu gelişmeleri daha sonra Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere ihraç etmiş olan Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika üzerinden 20.yüzyılda barınma kültürünün değişimini, tüketim örüntüleri bağlamında incelemek olmuştur. Modern ve postmodern barınma örüntüleri şeklinde iki ayrı bölümde incelenen çalışmanın içeriği, dönemsel olarak barınma kültürünün gelişimi, bu gelişmelerin birim konut ölçeğinde mekan organizasyonuna etkileri ve konut donatılarının gelişiminin irdelenmesi sonucunda oluşturulmuştur. İki savaş arası dönem ve II.dünya savaşı sonrası dönem olarak ele alınan ilk bölümde barınma kültüründeki değişim, tüketim örüntülerinin kitleselleşmesi üzerinden, ikinci bölümde ise kitleselleşen tüketim örüntülerinin çeşitlenmesi üzerinden anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barınma Kültürü / Tüketim Örüntüleri / Mekan Organizasyonu / Mekan Standartları / Konut Donatıları

ABSTRACT

Troughthout the history, housing culture has been considered as a spatially organized lifestyle. Hence, by studying the organization and the principles planning of spaces, the tracesof the transformation in housing culture could be followed. Nevertheless, while studying the transformation of housing culture, the evaluation of the equipment in the house itself that directed, in a sense, everyday lives of individuals and also gave form to the space, was taken into regard, too. The integration of equipment into the home life is realized trough certain consumption patterns. Thus, the objective of this research has been to examine the transformation of hosing culture troughout the 20th century in the context of consumption patterns by studying the experience of West European countries and the United States as the pioners of the developments in this field and then as exporters of these developments to the developing countries like Turkey. The content of this research has been examined in two main parts, namely modern and postmodern housing patterns which include studies on the periodical evaluation of housing culture, the effects of the developments on spatial oranization of a house unit, and the evaluation of equipment in housing. In the first chapter, discussing the interwar and postwar years of the World War II, the changesin housing culture has been studied through mass consumption patterns and, in the second chapter, through the variation of these patterns.

Keywords: Housing Culture / Consumption Patterns / Spatial Organization / Space Standards / Housing Equipment

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Sorunun Tanımı ve Amaç

İkâmet kavramının varoluşundan bu yana barınma kültüründeki değişim, konut üzerinde dönüştürücü bir unsur olmuştur. Barınma anlayışı, çeşitli dönemlerde farklı toplumsal gelişmelerden etkilenmiş, zamanın sosyal problemlerine çözüm aramış, ekonomik ve politik düzeyde belirlenen kararların yansıdığı en kritik alan olmuş, teknolojik gelişmelere paralel olarak evrilmiştir. Barınma kültürünün evrilmesi, dönemsel olarak konutun mekan kurgusu ve planlama ilkelerinin farklılaşmasına neden olmuş, hane halkının yaşam alanının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Mekan kurgularındaki değişimin etkileri, konut donatıları ölçeğinde de varolmuş ve bu ölçeğin arka planını oluşturmuştur. Donatıların nitelikleri ve nicelikleri, tüketim örüntüleri bağlamında konutun planlama ilkeleriyle bütünleştiğinde, evi biçimlendiren en önemli etken olmuştur.

19.yüzyılda barınma anlayışının geleneksel kalıplarından sıyrılıp, modernleşmesinde, kamusal ve özel yaşam alanlarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılması belirleyici bir unsur olmuştur. Kamusal ilişkilerinden sıyrılıp, içe dönük bir yapıya kavuşan konut, özel yaşama alanına dönüşmüştür. Böylelikle konut, sadece barınma amaçlı kullanılmaya başlanmış, üretim ve depolama fonksiyonlarından arındırılmıştır. Konutun işlevi yalnızca barınma ile sınırlandırılırken, içinde yaşayanlar da yeniden tanımlanmıştır. Anne, baba, çocuk dışında, kan bağı olan tüm bireyler ve işgücü konut bünyesinden koparılmış, modern toplum anlayışına uyan çekirdek aile modeline geçilmiş, bunun sonucu olarak da barınma anlayışı değişmiştir.

Modern barınma anlayışı ile birlikte barınma örüntülerindeki değişim; konvansiyonel planlama anlayışını dönüşüme uğratmıştır. Konut mekansal olarak, mekanların üstlendikleri fonksiyonlara, mekanların kullanıcılarına ve kullanıcıların cinsiyet özelliklerine göre kademeli bir ayrışmaya sahne olmuştur.

19.yüzyılda yaşanan gelişmeler, modern barınma örüntülerini dönüştürmeye başlamış olsa da, bu dönüşüm toplumun belirli kesimlerinde görülen örneklerle sınırlı kalmıştır. Barınma örüntülerinin kitleselleşmesi, ancak 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren (iki savaş arası dönemde) gerçekleşmiştir. Modern barınma örüntülerinin kitleselleşmesi, yani toplumun tüm kesimlerinin modern konuta ulaşması, iki savaş arası dönemde “kentsel alt yapı donatıları” ve

“kişisel ev donatıları” olarak iki ayrı başlık altında sınıflandırılan konut donatılarının gelişimi ve yaygınlaşması ile mümkün olmuştur.

Kamusallıktan özelleşmeye geçişle birlikte, konut her ne kadar kamusal ilişkilerinden sıyrılıp, her ailenin kendi özel yaşamını sürdürdüğü bir alana dönüştüyse de, özel yaşama alanlarının biçimlenmesi, kamusal ortamda gerçekleşen toplumsal gelişmelere ve politik oluşumlara bağlı kalmıştır. Dolayısıyla konut, kamusal ve özel yaşam alanı arasında ayırıcı bir eşik oluştururken, aynı zamanda kamusal ve özel yaşam alanlarındaki gelişmelerin birbirine eklemlendiği bir mafsala oluşturmuştur. Kamusal yaşamdaki ilişkilerin ev yaşamına yansımaları somutlaştıran önemli gelişmelerden biri kentsel altyapı donatıları düzeyinde olmuştur.

Kentsel altyapı donatılarının özel yaşama alanlarına ulaştırılması, mekan kurgusunda önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Modern mekan kurgusunun ve 19.yüzyıl sonlarından itibaren devlet politikalarının önemli söylemlerinden biri haline gelen; “sağlıklı yaşama alanlarının inşa edilmesi” ve inşa edilen bu yerleşmelerdeki “konfor koşullarının sağlanması” için gerekli zemin, kentsel altyapı donatılarının döşemi ile hazırlanmıştır. Ayrıca kentsel altyapı donatılarının toplumun tüm kesimleri için ulaşılabilir olması, hane halklarının kültürel yapısı, sosyal statüsü ve beğenileri doğrultusunda kişisel ev donatılarının ev yaşamına dahil olmasını olanaklı kılmıştır. Kişisel ev donatıları, teknolojik gelişmelerin tüketim ve üretim dinamikleri içinde yer almaları ile gündelik yaşamı kolaylaştıran tüketim mallarına dönüşmüşlerdir.

Modern barınma kültürü için diğer bir dönüm noktası II.Dünya Savaşı olmuştur. Savaş sonrası, modernleşmenin lokomotifi olan Batı Avrupa ve Amerika ülkeleri için gelişim sürecinde duraklama yılları, aynı zamanda dünyanın yeniden yapılanması için yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. Savaşın yerleşim bölgelerinde ağır hasara yol açması, savaştan çıkan tüm ülkelerin barınma sorununa odaklanmasına neden olmuştur. Fakat kötüleşen ekonomik koşullar nedeni ile, konut üretimi hane halklarının başını sokacak bir eve sahip olması ile sınırlı kalmış, mekan standartlarından taviz verilmiştir. Ancak kısa süre içinde hükümet politikalarının yeniden organizasyonu, bilinçli planlama ve Amerika’nın maddi desteği sayesinde her alanda iyileşme sağlandığı gibi mekan standartları da istenilen düzeye ulaşmıştır. Mekan standartlarının iyileşmesi, dönemin barınma anlayışına uygun olarak, ev idaresini rasyonelleştirmek ve gündelik yaşamı kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmiş konut donatılarının mekanı biçimlendirmesi ile mümkün olmuştur. Özellikle bu dönem için önemli bir sosyal gelişme olarak kadının, gelir getiren bir işte çalışmaya başlaması, dolayısıyla eve fazla zaman ayıramaması, çalışan kadının yükünü hafifleten

donatıların tüketimini arttırmıştır. Endüstriyel üretimi yaygınlaşan kişisel ev donatılarının, ekonomik kalkınma ile birlikte kitlesel tüketimi olanaklı hale gelmiştir. Toplumun tüm kesimleri maddi anlamda güçlenince, artık donatılar hane halkının gereksinimlerini karşılayan çeşitli fonksiyonlara hizmet eden araçlar olmaktan çok, hane halkının prestij sembollerine dönüşmüştür.

Yirminci yüzyılda barınma kültürünün değişim sürecinde diğer bir dönüm noktası 1980'li yıllar olmuştur. Avrupa ülkelerinde 1920'lerden itibaren ciddi boyutlara ulaşan konut açığının giderilmesi ve toplumun daha iyi barınma koşullarına sahip olabilmesi amacı ile, piyasadaki konut üretim koşulları, ulus devletlerin politikaları tarafından belirlenmiştir. 80'li yıllardan itibaren bu hedefe büyük ölçüde ulaşılmış olması, kamusal otoritelerin geri çekilmesine, piyasanın dengesinin özel sektör lehine değişmesine neden olmuştur. Konut üretiminin özel sektör tarafından üstlenilmesi, barınma amaçlı üretilen konutun, hane halkının prestij göstergesine, dolayısıyla tüketim amaçlı bir metaya dönüşmesine neden olmuştur. Konut, tüketim malına dönüşünce, hane halkının beğenisine ve maddi olanaklarına uygun bir şekilde dekore edebileceği her türlü ihtimale açık bir boşluk olarak tasarlanmaya başlamıştır. Konutun mekan kurgusunun her türlü ihtimale açık olması, işlevlerine göre farklılaşmış mekanlardan feragat edilmesine yol açmamış, ancak mekanlar arası geçişlerin sınırları belirsizleşmiştir.

1980'lerden sonra tüketim sektörü kitleselleşen tüketim örüntülerini daha da yaygınlaştırmak için kendi içinde çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Çeşitlenme, tüketim sektörünün bireylerin değiştirme gereksinimini kışkırtmak üzerine kurgulanmış bir sektöre dönüşmesine neden olmuştur. Aracı reklam olan tüketim sektörü, hane halklarını, sahip oldukları ürünleri yenilemeleri yönünde manipüle etmiştir. Bu dönemde ürünlerin, uluslararası pazara yayılarak evrenselleşmeleri, 1950'lerden farklı olarak ulusal kimliklerinden sıyrılarak, ürün kimliğinin anonimleşmesi ile mümkün olmuştur. Ürün çeşitliliğinin artışı modern barınma kurgularından farklı olarak konutu çok merkezli bir matrise dönüştürmüştür. Sınırları belirsizleşen mekanlar birden fazla fonksiyona karşılık gelmeye başlamıştır.

Bilgisayar, hem bu döneme damgasını vuran en önemli ürün, hem de bu dönemde mekanları biçimlendiren donatıların üretilmesini sağlayan en önemli araç olmuştur. Bilgisayar teknolojileri yardımı ile üretilmiş özel yaşama alanı donatıları, formun fonksiyonu ele vermediği, işleyişindeki teknik mantığın kullanıcılar tarafından kavranamadığı ürünler haline dönüşmüşlerdir. Postmodern tüketim örüntüleri sadece özel yaşamda bir dönüşüme neden olmamış, aynı zamanda sosyal yaşamımızı da etkilemiştir. İlişkiler mekansızlaşarak

bilgisayar programlarındaki temsillere dönüşmüşlerdir.

Yüzyılın son yıllarında bilgisayar teknolojilerinin ve buna bağlı olarak enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, barınma kültüründe yeni bir dönüşümün işaretlerini vermeye başlamıştır. Yüzyılın son döneminde gelişen bu teknolojiler, akıllı evlerin inşa edilmesi için gerekli alt yapının büyük ölçüde tamamlanmasını sağlamıştır. 50'li yıllardan itibaren tüketimi yaygınlaşan elektronik donatıların interaktif bir ağ sistemine bağlanması, hane halkının yaşam alışkanlıklarına göre programlanabilen akıllı evlerin kurgulanmasını olanaklı hale getirmiştir. Akıllı evler, farklı işlevler için bireyin mekan değiştirmesi yerine, donatıların gereksinime göre hareket ederek mekanda var olmaları, eylem sona erince mekanın bir boşluğa dönüşmesi prensibinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Diğer bir deyişle akıllı evler, esnek mekan anlayışının teknolojik gelişmeler doğrultusunda evrilmesi ile ortaya çıkan bir konsept olmuştur.

Dolayısıyla bu çalışmada, yirminci yüzyıl barınma kültürünün değişimi, tüketim örüntüleri bağlamında farklı dönüm noktaları belirlenerek incelenmiştir. Barınma kültürünün incelenmesi, mekan kurgularında ve planlama ilkelerindeki dönüşümün kavranabilmesi açısından önemlidir. Barınma kültürü bağlamında değişen mekan kurguları kadar, mekanın biçimlenmesinde birer tüketim malı olarak konuta dahil olan konut donatılarının etkisi de önemlidir. Konut donatıları gündelik yaşamı biçimlendirerek, mekan kullanımını dolayısıyla barınma şeklini etkilemektedir.

20.yüzyılın başlarından itibaren barınma kültüründe ve gündelik yaşamda çok hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu nedenle 20.yüzyılda Avrupa'nın merkez ülkeleri ve Amerika gibi bu gelişmelerin kaynaklandığı ve değişim sürecini yaşamış ülkelerin incelenmesi, deneyimlerin değerlendirilmesi ve görüş açımızın zenginleşmesi açısından kapsamlı bir birikim sunmaktadır. Bu birikim Türkiye'de de son derece hızlı ve karmaşık biçimde yaşanan değişim sürecini kavrayabilmemize yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışma, Türkiye bağlamında barınma kültürünün değerlendirilmesi ve mekansal standartların iyileştirilmesi açısından yapılacak çalışmalar için bir arka plan oluşturacağı ve yeni bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2 Kapsam Ve Yöntem

Yirminci yüzyılda barınma kültürünün değişimini izlemek için iki farklı dönem belirlenmiş, bu dönemler “*modern barınma kültürü*” ve “*postmodern barınma kültürü*” olarak sınıflandırılmıştır. Modern barınma kültürü, tüketim örüntülerinin kitleselleştiği bir dönem olarak ele alınırken, postmodern barınma kültürü, kitlesellenen tüketim örüntülerinin çeşitlendiği bir dönem olarak ele alınmıştır.

Modern barınma kültürü, kendi içinde iki farklı döneme ayrılarak, incelenmiştir. Bu sürecin farklı iki dönem olarak sınıflandırılmasında, 20.yüzyılın ilk yarısında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen iki önemli savaş belirleyici rol oynamıştır. Tüketim örüntüleri bağlamında incelen barınma kültürü, bu savaşlar referans alınarak; “*İki Savaş Arası Dönem*” ve “*II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem*” şeklinde bölümlendirilmiştir.

Ancak, 20.yüzyılda barınma kültürünün değişimini incelemek için, kamusal ve özel yaşamın tanımlı hale geldiği ve konutun sadece ikâmet edilen bir yere dönüştüğü 19.yüzyıldaki gelişmelerin irdelenmesi gerekmektedir. 19.yüzyıldaki gelişmeler modern barınma kültürü açısından bir dönüm noktası olmasına ve modern barınma kültürünün arka planını oluşturmaya rağmen, toplumun tüm kesimlerine yayılamamış, belirli örneklerle sınırlı kalmış, dolayısıyla kitleselleşememiştir. Bu nedenle 19.yüzyıldaki gelişmelere kısmen değinilse de, kapsamlı olarak incelenmemiştir.

“*İki savaş arası dönem*” olarak nitelendirilen modern barınma kültürünün ilk döneminde, çekirdek ailenin özel yaşama alanına dönüşen konutun, toplumun tüm kesimlerinde yaygınlaşmasının ve piyasadan elde edilebilen bir mala dönüşmesinin planlama anlayışına etkileri incelenmiştir. Kamusal otoritelerin denetiminde kentsel altyapı donatılarının döşeminin ve buna bağlı olarak hane halkının sosyal konumu ve ekonomik koşullarına göre ev yaşamına dahil olan kişisel ev donatılarının kullanımının, gündelik yaşam düzeyinde aile bireylerine yansımaları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

“*İkinci dünya savaşı sonrası dönem*” olarak adlandırılan modern barınma kültürünün ikinci döneminde savaşın barınma sorununa etkileri ve bu sorun karşısında kamusal otoritelerin tutumunun barınma anlayışına etkileri incelenmiş, yeniden yapılanma çalışmaları sonucunda mekan kurgularının değişim süreci ve konut donatılarının gelişim süreci konu edilmiştir.

“*Postmodern dönem*” olarak adlandırılan üçüncü bölümde barınma kültürünün değişimi,

kitleselleşen tüketim örüntülerinin çeşitlenmesi bağlamında incelenmiştir. Kamusal otoritenin konut yapımından çekilmesiyle özel sektörün barınma sorununa eğilimi ve mekan kurgularının dönüşümü konu edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise gelişen teknolojiler ve bu teknolojilerle üretilen donatıların sunduğu imkanlarla üretilen, geleceğin evi olarak nitelendirilen ve yirmi birinci yüzyılda yaygınlaşması muhtemel konut prototiplerinden bahsedilmiştir. Böylelikle barınma kültürünün bir yüzyıllık gelişim süreci incelerken, bu gelişimin yüzyıl dönümünde geldiği son nokta ve yirmi birinci yüzyılda izleyebileceği sürece değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Barınma anlayışının değişiminin yerleşme modellerine etkilerine yer yer değinilmiş olsa da, konu esas olarak birim konut ölçeği ile sınırlı tutulmuş, tüketim örüntülerinin barınma anlayışına, dolayısıyla birim konut ölçeğine etkileri detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Her iki bölümde de konut donatılarının üretim şekline kısmen değinilse de üretim yöntemleri konu kapsamının dışında bırakılmış, donatıların gelişim süreci tüketim örüntülerinin değişimi üzerinden ayrıntılı biçimde irdelenmiştir. Konut planlama ilkeleri de donatıların gelişiminin mekan organizasyonuna etkileriyle sınırlı tutulmuştur. Gelişim süreci anlamlandırılmaya çalışılırken Türkiye konu kapsamı dışında bırakılmış, modernizmin lokomotif ve 20.yüzyıldaki gelişmelerin öncüleri olarak nitelendirilen Avrupa'nın merkez ülkeleri ve Amerika bağlamında çeşitli örneklerden yararlanılmıştır. Konulara ilişkin verilen örneklerin bir kısmı üretilip, yaygınlaşmış ürünlerden, bir kısmı ise çeşitli fuarlarda sergilenmiş tasarımlardan ya da tanıtım broşürleri ve reklam afişlerinden elde edilmiştir.

BÖLÜM 2

MODERN BARINMA KÜLTÜRÜ: TÜKETİM ÜRÜNLERİNİN KİTLESELLEŞMESİ

2.1. Modern Barınma Örüntülerinin Kitleselleşmesi (İki Savaş Arası Dönem)

2.1.1. Modern Toplumda Mekanların Ayrışması

Tarih boyunca gelişen mekan kurguları ve planlama ilkeleri irdelendiğinde, barınma kültüründeki değişimin izi sürülebilmektedir. Bu nedenle barınma kültürünün tarihi, genellikle fiziksel kabuğun ve onun donatılarının tarihi olarak yazılmıştır. Mimarlar ve sanat tarihçileri mekan kurgusu kadar onun biçimlenmesine yön veren; kabuğun içinde yaşayanlar, yaşayanların niteliği ve günlük yaşamlarını nasıl sürdürdükleri ile de ilgilenmişlerdir.

Genellikle bir mimarın, barınmanın fiziksel katmanı ile yani konut inşası ile ilgilendiği, buna karşın bir sosyologun barınmanın sosyal katmanı ile yani yaşam şekli ile ilgilendiği düşünülse de temelde her iki bakış açısı da bir bütünün parçalarıdır. Barınmanın analizi yapılırken farklı gibi algılanan bu iki konunun barınma şekli olarak beraber ele alınması gerekmektedir.

Bu anlayış doğrultusunda Norbert Elias barınma şeklini; sistematik bir biçimde mekansal organize edilmiş yaşam şekli olarak analiz etmiştir. Konutun ve mimari kabuğun gelişimi; iş organizasyonlarından hiyerarşik yapının değişimine, eş ve aile yapılarının değişiminden, cinsiyet ve karakter özellikli değişimlere kadar bir çok toplumsal değişimi içinde barındırır. (Häußermann, Siebe, 1997).

Toplumsal değişimle birlikte ideal konut tipi arayışları başlamıştır. İdeal konut tipi kurgulanmasının amacı; evrilme sürecinde üreticilerin inşa etme, tüketicilerin de barınma eylemlerinin doğurduğu ikilemleri bertaraf etmektir. Mimarlık ya da tasarım pratiği de bu noktada üreticilere ve tüketicilere çelişkilerinden arındırılmış ideal konut tipi sunmak için bir araçtır, tek başına ideal konut tipini ne kurabilir ne de kurgulayabilir (Kaçel, 1999).

İdeal konut tipi; belirli bir dönem için tipik olan ve dönemi tanımlayan bir fenomene işaret eder. İdeal tip, ne normatif, ne de durağan bir kavramdır, aksine dönemin özelliğini diğerlerinden ayırmaya yarayan bir söylem olarak değerlendirilmektedir. Modernleşme sürecinde her konuda olduğu gibi barınma anlayışında da bu anlamda diğer dönemlerden farklı bir dönüşüm yaşanmıştır.

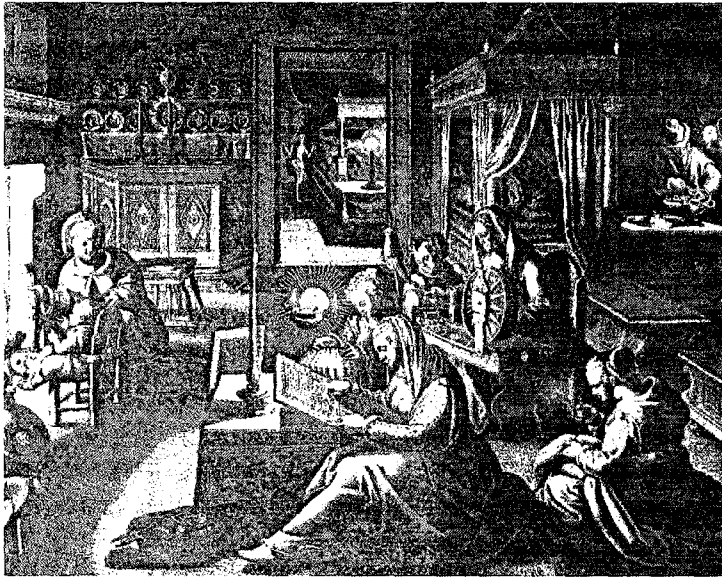
“ Toplumsal yaşamın tüm alanlarında modernleşmenin yaptığı en genel etkilerden biri, eskiden bir arada duran şeyleri ayırtırmak olmuştur. Tabii ki ayırtırdıklarını yeniden

ve farklı bir biçimde bir araya getirmiş, yeni bir örüntü kurmuştur...”(Bilgin, 1999). Geleneksel toplumda bir arada duran ne varsa ayırıştıran modern toplum, 19. yüzyılda kamusal ve özel yaşama alanlarını da birbirinden kesin çizgilerle ayırştırmıştır. “Bu ayırıştırma, kentsel sosyal ilişkilerin; arsa sahipleri, yerel yönetimler yada ticari bir işletmenin otoritesi altında kontrol ve regüle edilmesi sonucunda meydana gelmiştir” (Kaçel,1998/1).

Kamusallıktan özelleşmeye geçiş; çok çoğaltılan bir nesne olan konutta dört aşamada ayırışmaya neden olmuştur:

İlk ayırışma; özel yaşama alanı olan konutun; kamusal ilişkilerinden sıyrılıp içe dönük bir yapıya dönüşmesiyle yaşanmıştır. Bu ayırışma; 20.yüzyılda barınmanın fonksiyonel anlamını sorgulamak amacıyla “İkâmet hangi eylemleri kapsar?” sorusuna yanıt arama çabalarının bir ürünüdür. Bu çaba, ikâmet eyleminin sınırlarının çizilmesi bakımından önemli olmuş, konut, artık her toplumda sadece ikâmet edilen bir yere dönüşmüş, ticaret, depolama ve üretim fonksiyonlarından arındırılmıştır.

Üretim fonksiyonlarından arındırılan ev idaresi, artık ekonominin merkezi olma özelliğini de yitirmiştir. Giysi yapımından, iplik üretimine ve dokumadan şarap hazırlamaya kadar her türlü üretim evden uzaklaştırılmıştır. Evin tüm ekonomik fonksiyonlarını özelleşmiş işletmeler (tüm işleri daha profesyonelce ve daha ucuza yürüten kuru temizlemeciler, hastaneler, besin maddeleri ve tekstil endüstrisi, vb.) ve altyapı kurumları üstlenmişlerdir. Böylelikle üretim faaliyeti ev dışında ücret karşılığı yapılan mesleki bir faaliyete dönüşmüştür.

Şekil 2.1 16.yüzyılda çocuk bakımından üretim faaliyetlerine kadar tüm eylemler aynı mekanda gerçekleştiriliyordu (Selle, 1996).

1830'lu yıllardan itibaren Almanya'da bir çok fabrika kurulmuştur. Ev bünyesinden ayrılan işgücü bu fabrikalarda günde yaklaşık 14-16 saat çalışıyordu. 1800'lerden itibaren ekonomik hayatta çok büyük rol oynayan tekstil endüstrisine, 30'lu yıllarda demir yolu yapımıyla makine ve metal endüstrisinin eklenmesiyle iş alanları artmıştı (Petsch,1989).

Modern öncesi toplumlarda bir çok şey evde üretiliyor veya depolanıyordu (Şekil 2.1). Besin maddeleri endüstrisinin gelişimiyle konserve ve çeşitli dondurma teknikleri bulunmuş, ev idaresinin depolama mekanları işlevini yitirmiştir. Aile bireyleri zamanlarının büyük bölümünü gelir elde edebilecekleri işlerde geçirdikleri için hazır yemek olanağı sunan konserve ve donmuş besinlerin özellikle büyük şehirlerde tüketimi yaygınlaşmıştır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 19.yüzyılın sonunda besin maddelerini uzun süre bozulmadan saklayabilmek için konserve tekniği bulunmuştu (Eichenauer,1994).

İkinci ayrışma; ikâmetin sosyal anlamı sorgulanarak; anne, baba ve çocuklar dışındaki bütün diğer jenerasyonların ev bünyesinden koparılması olmuştur. Kan bağı olan tüm bireyler (hala, amca, teyze, dede,...) ve iş gücü, 19. yüzyılda konut çatısı altında, bir arada yaşıyorlardı. Kapitalist üretime geçilmesi, kötü ekonomik koşullar, 20.yüzyılda, modern toplum anlayışına uyan çekirdek aile modeline geçişe neden olmuştur. Endüstri öncesi aynı çatı altında üç-jenerasyon- büyük ailesi giderek bir mitos olmuştur.

Aile kelimesi ilk olarak 18.yüzyılda Alman konuşma diline girmiştir. Modern öncesi dönemlerde evden konuşulurken, modern toplumlarda barınma kavramı aile ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Aile, toplumun tarihsel bir olgusu değil, toplumsal gelişimin bir ürünü, sosyal gerçekliğin değiştiğine ilişkin bir ipucudur (Häußermann,Siebe, 1997). “Çekirdek aile, 19.yüzyılda ekonomik ve demografik değişimlere karşı koyabilmek için kullanılan bir araçtı. Ailenin işlevi, kendine içe dönük, yalıtılmış bir sığınak, aynı zamanda bir barınak sağlamaktı. Çekirdek aile aktörlerin sayısını azaltarak, aile içindeki

herhangi bir bireyin oynaması gereken rollerin sayısını azaltmak yoluyla düzen sorununu basitleştirir. Böylece karmaşıklık azaldıkça istikrar artacak ve birey daha az sorunla uğraşmak zorunda kalacaktı” (Sennett, 1992).

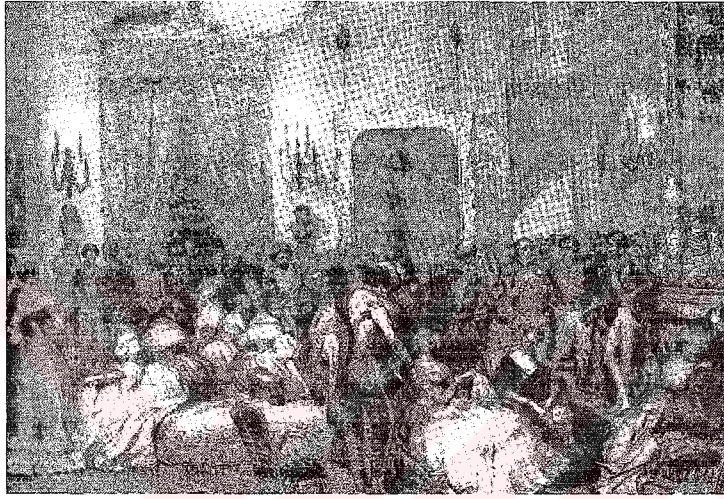

Şekil 2.3 19.yüzyılda Karl Arnold’un üç jenerasyonlu ailenin artık kırılma noktasına geldiğini ironik bir biçimde betimleyen karikatürü (Kähler,1996). Genç jenerasyonun çocuklarıyla birlikte kendi yuvasını kurma isteği ebeveynlerle aralarında kuşak çatışmasına yol açmıştır.

Ortaçağda büyük bir ev idaresi 48-50 insanı, orta büyüklükte bir ev idaresi 20-25 insanı, küçük bir ev idaresi ise 8-10 insanı kapsıyordu. Örneğin; kentli bir zanaatkarın evinde; ustalar, onların çocukları, büyükanne ve büyükbaba, yalnız kadınlar ve aileye yabancı işçiler beraber yaşıyorlardı (Häußermann,Siebe, 1997).

Mesleki olarak düzenlenmiş işin yer değiştirmesiyle ve çekirdek aileye ait olmayan bireylerin taşınmasıyla aile bireylerinin rolleri değişmişti. Yetişkin, çocuk, yaşlı ve annenin rolleri farklılaşmıştı. Ev kadını, hem evde hem dışarıda çalışan, hem de çocukların annesi sıfatıyla en az erkek kadar sorumluluğu olan bir karaktere dönüşmüştü. İşgücünün evden ayrılmasıyla ev işlerinin zahmetinden çalışan kadının yükünü hafifletmek bu dönemde konut sorununun merkezi problemi olmuştu. Çocukların ise gelir getiren herhangi bir işte çalıştırılmak yerine, en iyi şekilde eğitim görerek, yetiştirilmelerinin sağlanması yasalarla güvence altına alınmıştı.

Üçüncü ayrışma; ikâmetin sosyo-psikolojik anlamının sorgulaması konutu özel yaşamın geçtiği bir yer haline dönüştürmüş ve kamusal yaşamla karşılaştırma olasılığını kaldırmıştır. Oysa 19.yüzyıl öncesinde hayatın, aile ve yakın dostlar dışındaki parçası olan kamusal yaşam bir zamanlar “hayat dolu” idi ve bireyler için çok önemliydi (Şekil 2.4). Yabancılarla duygusal bağlar kurarak medenileşmesini sağladığı öne sürülen bir kamusal yaşam vardı. 18.yüzyıl Avrupa kentlerinin yaşamında ifadesini bulan kamusalılık, zamanla önemini yitirerek yerini özel yaşama bırakmıştır (Sennett, 1992). Artık balo, düğün gibi davetler konutların dışında kamusal alanlarda yapılmaya başlanmıştır.

Şekil 2.4 Modern barınma öncesinde kamusal yaşamla özel yaşam iç içe geçmişti. (Giedon,1982). Konutlarda büyük davetler veriliyordu

Ayrıca bu dönemde endüstrileşmeyle beraber hizmet sektörü de gelişmiştir. 20 yüzyıla kadar evin fonksiyonları arasında yer alan hizmetlerin büyük bir bölümünü çeşitli kamu kuruluşları üstlenmişlerdi. Örneğin; bir hastanın ev yerine, uygun mekan ve koşullarda sağlık hizmeti veren kamu kuruluşlarında tedavi edilmesi bu dönemde yaygınlaşmıştır.

Dördüncü ayrışma; ise üretici ve tüketicinin birbirinden ayrılmasıdır. Üretim ve tüketim bazında yüz yüze ilişkiler sona ermiştir. Bu ayrışma; hukuki ve ekonomik anlamda tüketicinin bir konuta ulaşma yollarının sorgulanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Konut, profesyonel elit tarafından resmi olarak tasarlanan, endüstri tarafından üretilen, satın alma ve kiralama yoluyla elde edilen veya özel durumlarda devletten politik olarak tanımlanmış kriterlere göre dağıtılan bir mala dönüşmüş ve konut piyasası oluşmuştur. Yapı sahibi yüklenici, mimar, kullanıcı gibi konut piyasasının aktörlerinin rolleri birbirinden ayrılmış ve tanımlanmıştır. Bu ayrışma sonucunda eskiden olmayan bir standartlaşma meydana gelmiştir. Yapı yapma rasyoneline dayanan standartlaşma çok yapı yapma rasyoneline dönüşmüştür (Häußermann,Siebe, 1997).

Barınma, hukuki ve bürokratik düzenlemenin (kira ve komşuluk yasaları,vb.) ve politik vergilendirmenin konusu olmuştur. Politik düzenlemelerde ve pazar araştırmalarında konut ihtiyacı üzerine bilimsel enformasyonlar önem kazanmıştır.

Modern barınma şeklinin oluşumu bireylerin ve fonksiyonların evden (bir bütünden) sistematik olarak çıkarıldığı diğerlerinin yerleştirildiği bir süreçtir. İlişkilerdeki bu değişim mekan organizasyonlarının yapılmasını gerekli kılar. Modern konut belirli fonksiyonlar ve/veya bireyler için özelleşmiş mekanlardan oluşur.

2.1.2 Modern Barınma Kültüründe Mekan Organizasyonu

Ortaçağda özelleşmiş mekanlar yerine “ganzes Haus”¹ kavramından söz ediliyordu. “Ganzes Haus”, aynı çatı altında gün boyu çalışılan, yemek pişirilen, yenilen, çocukların oynadığı, akşamları da uyunan tek bir mekandan oluşuyordu. Bazı konutlarda birden fazla oda bulunsa da, bu odaların her biri birbirine eklemlenen geçişler konumundaydı. Hane halkının gereksinimlerini karşılamak amacıyla, fonksiyonlarına göre özelleşmiş mekanlar yoktu.

18.yüzyılın sona ermesiyle birlikte feodal düzende çözümler başlamıştı. Bu gelişmeler sonucunda ve tarımsal reformların gerçekleştirilmesiyle feodal, tarımsal ve zanaatkar toplum yapısından Burjuva kapitalist, sınıfsal toplum yapısına doğru bir dönüşüm yaşanıyor. Zanaat üretiminin ve manifaktürlerin sayısında artışlar görülse de 1830'lara kadar işçi ve zanaatkar sayısında önemli azalmalar görülmüştür. Tarım işçileri, kalfalar ve hizmetçiler geniş aile bünyesinden (“ganzes haus”) kopuyorlardı. Endüstrileşme ve modern üretim tekniklerinin gündeme gelmesi işgücünden tasarruf imkanı sağlıyordu. Tarım reformu, tarım alanındaki modernizasyon çalışmaları tarım işçilerinin sayısının azaltılmasına olanak sağlamıştı (Petsch,1989).

“Ganzes Haus”un çözülmesiyle geleneksel aile yapısı da dönüşüme uğramıştır. Ailenin yaşamı; mesleki yaşam ve özel yaşam olmak üzere ikiye bölünmüştür. Özel yaşam ve mesleki yaşam tanımlanmış, sınırları çizilmiştir. 19.yüzyılın 30'lu ve 40'lı yıllarında kapitalist üretim ve ekonomi formları da geleneksel ailenin dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Endüstriyel üretim küçük ailenin kırılmasına yardım etmiştir. Bir taraftan bu gelişmeler olurken bir taraftan da 19.yüzyılın ilk yarısında Almanya'nın içinde bulunduğu kötü ekonomik durum evlenip aile kuran bireylerin sayısının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur.

17.yüzyılda tüccar evlerinde barınma, ticaret ve depolama fonksiyonları aynı çatı altındaydı. Genellikle zemin katta büro ve bir kabul odası bulunuyordu. Salon birinci katta yer alırken, tuvalet ve bir yıkama nişi evin dışında yer alıyordu. Henüz altyapı donatıları hane halklarına ulaşmadığı için su avludaki kuyudan ya da sarnıçtan temin ediliyordu (Petsch,1989).

İşçi kesimi için modern barınma standardı erişilmesi imkansız bir lüks olarak görülüyordu. Bu dönemde işçi evlerinin bir çoğu yataktan başka bir mobilyaya sahip değildi. Ekonomik

¹ Almanca'da yer alan “ganz” sözcüğü, Türkçe'de karşılığı bütün, tam veya tüm gibi anlamlara, “Haus” sözcüğü ise ev anlamına gelmektedir. “Ganzes Haus” kelimesi de üretim, ticaret,barınma gibi tüm fonksiyonların aynı ev çatısı altında ve tek mekan içinde bütünleştiği bir evi kastetmektedir.

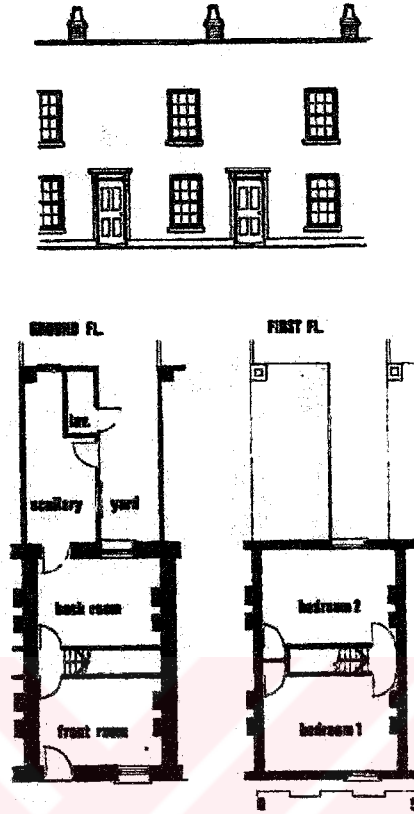
anlamda bir istikrar olmadığı için işçilerin sürekli ve sabit bir işi yoktu, inanılmaz bir mobilité vardı ve dolayısıyla uzun süre aynı konutta yaşamaları mümkün olmuyordu (Selle,1994).

İşçi konutları genellikle antre ya da rüzgarlık gibi geçişleri olmayan doğrudan dışarıdan içeri girilen bir plan şemasına sahipti. Örneğin; Roma evine banyodan giriliyordu, girişin yakınında uyunuyordu, buna karşın yaşama mekanı arka bölümde yer alıyordu. Yunan megaronunda ön kısımda uyunuyordu, arkada yemek pişiriliyordu. Fransa'nın kırsal kesimlerinde tüm aile bireyleri aynı odada yaşıyorlardı. Başka bir deyişle; özel yaşam kamusal yaşama tampon uygulamıyordu (Selle,1994).

19.yüzyılda konutların büyük bir kısmında mekanlar, henüz biçimsel ve boyutsal olarak fonksiyonlarına göre özelleşmemişti. Konutlar eşdeğerli mekanlardan oluşuyordu. Mekanların işlevleri tanımlı değildi. Islak hacimler mutfak, banyo gibi mekanlar olarak düzenlenmemişlerdi, sadece konutların arka bahçelerinde bir lavabo ve tuvalet bulunuyordu (Şekil 2.5).

Kamusallıktan özelleşmeye geçiş ile birlikte konut mekanlarında çeşitli düzenlemeler yapılmış, tüm toplumsal tabakaların konut planları farklılaşmıştır. Yapılan mekansal düzenlemeler, 1917 yılında Alman DIN normlarında planlar ve donatılar düzeyinde detaylandırılmıştır. DIN normlarına göre konutlar; mutfak, banyo, wc, yaşama mekanı ve aile bireylerinin sayısına göre 2 ya da daha fazla yatak odasından oluşmalı, odalar bireylere ve fonksiyonlara göre farklılaşmalıydı. Kamusal ve özel yaşam, yatayda ve düşeyde çeşitli bölücülerle ayrılmalıydı. Hane halkının dışında ziyaretçilerinde kullanacağı mekanlar en kolay erişilebilir, ayak altı bir yerde olmalı, bu bölüm bir anlamda filtre görevi görmeliydi. Hane halkına ait özel odaların ise üst katta ya da girişe uzak bölümlerde yer alması uygun görülmüştür. Ayrıca DIN normlarıyla tüm mekanlar için minimum donatı ve sirkülasyon alanları da belirlenmiştir (Häußermann,Siebe, 1997).

Modernizasyonun ilk döneminde oda sayısı ve donatıları toplumun yapısına ve hane halkının hangi toplumsal tabakaya ait olduğuna bağlıydı. Özel ve kamusal yaşam eşiğinin tanımlanması ve mekanların fonksiyonlara göre farklılaşması ilk önce toplumun üst kesimlerinde görülmeye başlamıştır. Ve zaman içerisinde kendisinden üstte olan tabakanın yaşam tarzını taklit etmeye yaşam standardına ulaşmayı arzulayan alt kesimlere yayılmıştır (Petsch,1989).

Şekil 2.5. Güney İngiltere için tipik olan Trough Terrace adıyla anılan konut prototipi (Bilgin, 1994).

Donatılarına, büyüklük ve konumuna göre en iyi oda yaşama mekanıydı. Yaşama mekanı ailenin merkezi ve temsil alanı olması sebebiyle koku, gürültü ve pislığe yol açan eylemler bu mekanın dışında bırakılmıştı. Yaşama mekanı çok amaçlı olarak kullanılabilirken yatak odası, yemek odası, wc, banyo vb. diğer odalar mono-fonksiyonel olarak düzenlenmişlerdir.

Yaşama ve yatma mekanlarının birbirinden ayrılmasıyla çekirdek ailenin tüm bireyleri kendine özel bir yatağa sahip olmuştu. Hizmetçiler ise akşamları açılan basit yatma yerlerinde ya da saman yataklarda uyuyorlardı. Çocuk odası ise 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar yaygınlaşamamıştı, ancak 1850'lerden sonra burjuvazi konutunun bir bölümü olmuştu (Petsch,1989).

Mekansal seperasyonlar adım adım gerçekleşerek modern barınma kültürünü hazırlamıştır. İşgücü ve hizmetliler yani ev çatısı altında bulunan, fakat aile ile kan bağı olmayan bireylerin “ganzes Haus” bünyesinden tamamen koparılmasından önce çalışma alanları bodrum kata alınarak aile yaşamından uzaklaşmaları sağlanmıştır, böylelikle ailenin yaşama alanı kısmen özelleşmişti (Şekil 2.6a+b).

Sekil 2.6a+b Hizmetlilerin ailenin yaşama mekanından ayrılmış çalışma mekanları. Bu mekanlar hala bir çok fonksiyona hizmet ediyordu (Andritzky,1992). Tüm üretim, depolama faaliyetleri ve yemek hazırlama işlemlerinin yapıldığı bu mekanda aynı zamanda hizmetliler geceleri uyuyorlardı.

Mutfak mekanların özelleşmesini en iyi şekilde ifade eden ve 18. yüzyıla kadar olmayan bir mekandı. 18.yüzyılın ikinci yarısından sonra mutfak için bodrum katta ayrı bir mekan oluşturuldu. Böylelikle pişirme eylemi yaşama mekanından ayrılmış oldu. ancak henüz mutfak mutfağa özel mobilyaları barındırmıyordu. Sadece mutfak araçlarının yerleştirilmesine olanak sağlıyordu. Mutfağın ayrışmasının iki temel nedeni vardı:

1. Kokulu ve gürültülü bir çalışma alanını yaşama mekanından ayırmak.
2. Hizmetçilerin çalışma alanını ailenin yaşama alanından ayırmak.

Fakat toplumun alt kesimlerinde mutfak uzun süre çok amaçlı oda olarak tasvir edilmeye devam etmiştir. Çünkü mutfak mekanında pişiriliyor, yemek yeniyor, çalışılıyor, genellikle de uyunuyordu. Yaşama mekanı çok az kullanılıyordu, çünkü ekonomik durumun kötü olması sebebiyle mobilyaların kullanımdan dolayı yıpranmasını ve eskimesini engellemeyi amaçlıyorlardı. Yaşama mekanında yaşayanlar ise mobilyalarını korumak için örtüyorlardı. Utanç ve sıkıntı gibi duyguların kuvvetlenmesiyle yıkanma gibi zaruretlerin yerine getirilmesi amacıyla separe edilmiş mekanlar oluşturulmuştur (Petsch,1989).

Modern barınma kültüründe mekanların özelleşmesi, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren konut planlarına yansımaya başlamıştır. Mekanlar biçimsel ve boyutsal olarak fonksiyonlarına göre özelleşmiştir. 19.yüzyılda fonksiyonlarına göre özelleşmiş mekanlardan oluşan konutlar kitleselleşememiş, tek tek örnekler düzeyinde kalmıştır. Bu konutlar, ancak 20.yüzyıldan

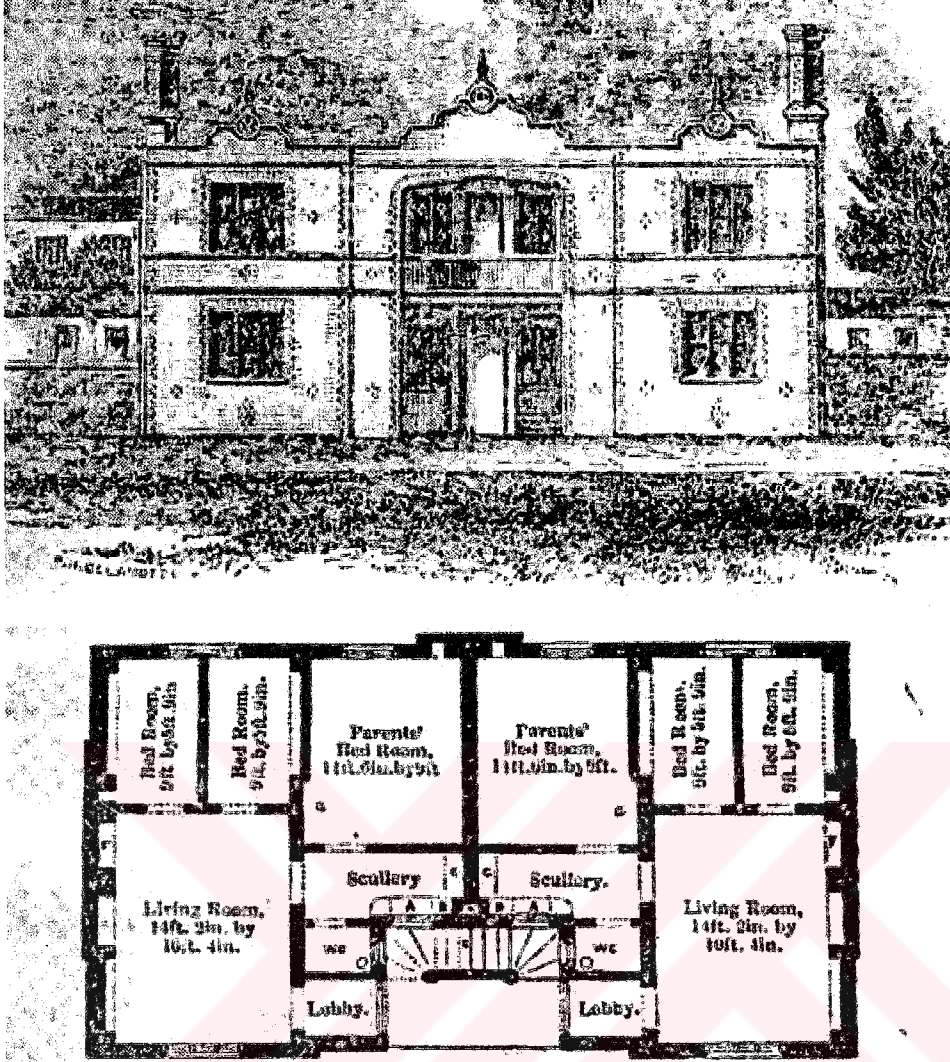
itibaren yaygınlaşmıştır. Biçimsel ve boyutsal olarak işlevlerine göre özelleşmiş mekanlardan oluşan ilk konut tipi örneği 1851 yılında Londra’da Hyde Park’da düzenlenen dünya fuarında inşa edilen “Dört Aile için Model Konutlar” ismiyle anılan projedir (Şekil 2.7). İşçi kesimleri için bir model oluşturması amacıyla, Prens Albert tarafından filantropist bir kuruluş olan SICLC’ye ısmarlanan proje, bir apartman olarak tasarlanmıştır. İşçi kesiminin barınma sorunlarıyla ilgilenen mimar Henry Roberts ve SICLC işbirliği ile işçi kesimleri için uygulanabilir, ekonomik, aynı zamanda konforlu bir model hazırlanmıştır. Bu model, özellikle sanayicilerin işçileri için inşa edebilecekleri konut tipi örneği olarak düzenlendiği için fuarda yapımcılara maliyeti, yapım tekniği gibi tüm özellikler, tanıtıcı kataloglar basılarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Kaçel, 1999).

Plan şemasında her şey baştan tanımlanmış olup her fonksiyonun gerçekleşeceği yer bellidir ve değiştirilemez. Dolayısıyla ilk fonksiyonalist ev olarak nitelendirilebilen, son derece modern kurgulu bu evde, hiç bir mekanın büyüklüğü aynı değildir. Bir anlamda “cottage” geleneğinin modernize edilmiş halidir (Şekil 2.7). Tüm mekanların gün ışığından yararlanması ve gerekli havalandırma koşullarının sağlanması amacıyla tavan yükseklikleri, açıklık boyutları özenle ölçümlenmiştir.

Dört ailenin aynı çatı altında, fakat kamusal ve özel yaşamın tanımlanıp ve mahremiyetin sağlandığı bir çözümle nasıl barındırılabilceği sorusuna yanıt aranmıştır. Bu bağlamda her katta iki daire bulunan plan şemasında her daire için bağımsız bir giriş tasarlanmıştır ve her dairenin giriş holü kamusal yaşamdan özel yaşama geçişte bir eşik oluşturmuştur. Aileler sadece dairelerine çıkmak için kullandıkları merdiveni ve bu bölümdeki galeriyi diğer apartman sakinleri ile müşterek kullanıyorlardı.

Mekansal ayrışma çok kademeli olarak uygulanmıştır; öncelikle odalar yatma ve yaşama bölümlerine ayrılmış, daha sonra yatma bölümü de çocuk ve ebeveyn yatak odası olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrışma daha da ileri götürülerek çocukları da cinsiyetlerine göre ayırtmak suretiyle iki tane çocuk yatak odası planlanmıştır. Ayrıca ıslak hacimler içinde ayrı bir mekan oluşturulmuştur (Şekil 2.7).

Mekansal ayrışmanın çok kademeli olarak uygulandığı; 1851 dünya fuarında, işçi kesimleri için inşa edilen konutlar, aynı zamanda dört yada daha fazla aile için aynı çatı altında hem toplu hem de bireysel barınma olanağı sağlaması açısından da önemli bir modeldi. Ancak 19.yüzyılda tek tek konut üretim biçimi hakim olmuş, toplu barınma için önerilen yerleşmeler yaygınlaşamamıştır. Kitlesele konut yapımı 20.yüzyıldan itibaren mimarlığının belirleyici teması olmuştur.

Şekil 2.7 1851 Dünya Fuarı'nda inşa edilen işçi sınıfları için model konutlar (Kaçel,1999).

Modern barınma kültüründe birim konut ölçeğinde gerçekleştirilen mekansal seperasyonlar aile bireyleri için özelleşmiş mekanlar sağlıyordu. Kitlesel konut üretiminde de bu anlayıştan yola çıkılarak bireysel yaşam şekillerinin yani tek tek konutların bir araya getirilmesi yerine ortak bir strüktür içinde çeşitlenmelerle farklı yaşam biçimlerine olanak sağlayan plan tiplerinin tasarlanması öngörülmüştür (Kähler,1989).

19.yüzyılda özellikle alt gelir grubunun yaşadığı bölgeler yapı adalarını çepeçevre kuşatan tek tek inşa edilmiş konutlardan oluşuyordu. Hızlı nüfus artışının ve yetersiz imar düzenlemelerinin de bir sonucu olarak bu yapı adaları çok yoğun barınma koşullarına sahipti, konutlar çok küçüktü, hijyenik değildi ve hane halklarının gelir düzeylerine oranla çok pahalıydı. 20.yüzyıl mimarlığının öncüleri, plan reformu ile bu konutların belirli standartlarda konfor koşullarına ulaştırılması için yeni konseptler geliştirdiler. Bu gelişmelerin temelini hijyen isteği oluştururken, ı ışık, hava ve güneş gibi gereksinimlerinde artık lüks gereksinimler

değil, yaşamsal gereklilikler olduğu konusunda konsensüs sağlanmıştı. Öngörülen yaşamsal gereklilikler mimari olarak dar avluların, büyük yapı yüksekliklerinin reddedilmesi anlamına geliyordu. Yapı adalarını çepeçevre kuşatan tek tek inşa edilmiş konut birimleri sıkışık dokuları nedeniyle yangın denetimi, evlerin ışık ve hava alması gibi minimum konfor koşullarını sağlayamıyordu. Bu nedenle modernist mimarlar yapıyı caddeden çözerek, toplu barınma olanağı sağlayan ve yapı adasında yüzen iri bloklar halinde tasarlamışlardır. Kitlesele konut tasarımında konfor koşullarının sağlanması yanında bir diğer önemli koşulda yapının en ekonomik biçimde inşa edilmesi olmuştur (Kähler,1989).

Birinci dünya savaşı sonrasında barınma problemi bağlamında süregelen tartışmalar doğrultusunda, konut üretim sürecinde bir dizi yenileme ve iyileştirme faaliyeti yürütülmüş, en azından denenmiştir. Sosyal demokrasi lehine iktidar ilişkilerinin değişmesinin bir sonucu olarak, savaşın yol açtığı sosyal çöküntünün giderilmesi amaçlanmıştı. Temel ilke; her hane halkının, yaşamını belirli standartlarda idame ettirebileceği özel yaşama alanına sahip olmasıydı.

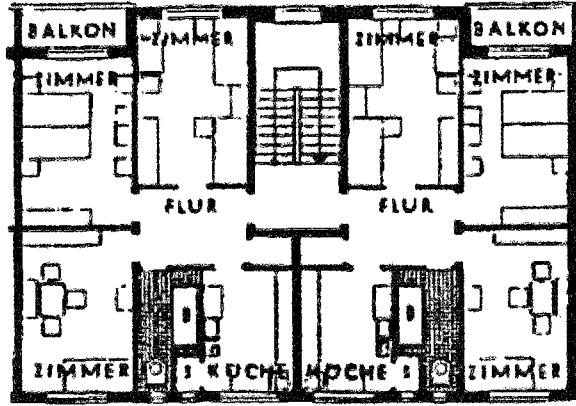
Kitlesele konut yapımı ilk olarak 1920'li yıllarda resmi bir görev olarak devlet tarafından üstlenilmiş ve sübvansede edilmiştir. Bu dönemde iki standart konut tipi geliştirilmiştir. Her iki konut tipinin de ortak arayışı, farklı barınma anlayışlarına belirli konfor koşullarını sağlayan çözümler üretmek olarak değerlendirilebilir (Kähler,1989). Her iki tip de yapının havalandırılmasını sağlamak için çift taraflı cephe kullanımını öngörmüştür. Banyo ve mutfak gibi ıslak hacimler yapının dış duvarında yer alarak, ekonomik koşullar sağlanması ve teknik gereklilikler nedeniyle ortak bir tesisat duvarına bağlanmışlardır.

İki konut tipi, mekan kurguları açısından birbirinden farklılaşmışlardır. Konutların biri eş büyüklükte mekanlar önerirken, diğeri fonksiyonlarına göre büyüklükleri de değişen mekanlar önermiştir.

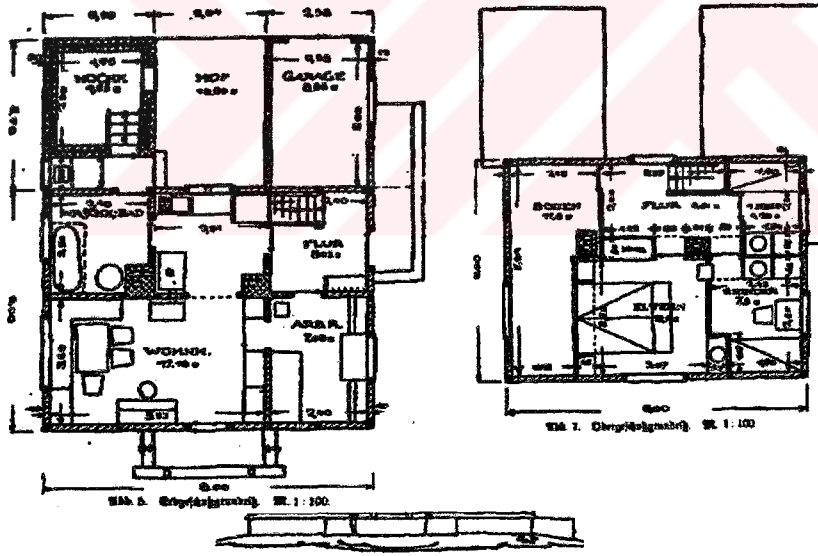
İki tipten biri olan Karl Schneider'in 1928 yılında tasarladığı konut eş büyüklükte mekanlardan oluşan bir plan şemasına sahipti (Şekil 2.8). İşlevleri ayrılmamış, eş büyüklükteki mekanlar kullanım aşamasında seçim özgürlüğü sunuyorlardı. 20'li yıllarda Hamburg'da uygulanan bu konut tipi eş büyüklükteki mekan özellikleri sebebiyle hala savaş öncesi konutunu yansıtıyor görünse de rasyonelleşme düşüncelerinin etkisi fark edilebiliyordu.

Diğeri ise Ernst May'ın Frankfurt Okulu'nda gerçekleştirdiği konut tipidir (Şekil 2.9). Mekan büyüklüklerinin fonksiyonel olarak farklılaşmasından yola çıkılarak tasarlanmıştır. Büyük bir

yaşama mekanına karşın kamaralar kadar küçük yatak odaları planlanmıştır. Ernst May'ın orta tabakalar için önerdiği bu konut tipi giriş katında yaşama mekanları ve mutfakı çözerken üst katta daha özel mekanları; yatak odalarını çözmüştür. Üst katta ebeveyn yatak odasının dışında 4,2 m² çocuk odası da planlanmıştır (Kähler,1989).

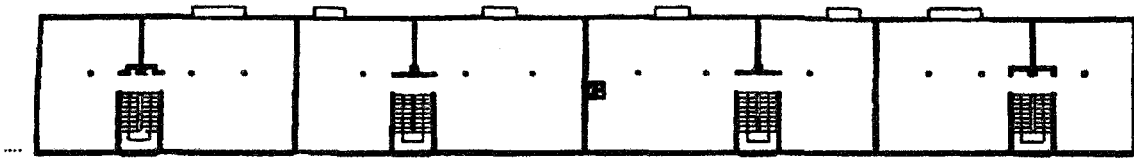
Şekil 2.8 Karl Schneider'in 1928 yılında Hamburg'da uyguladığı konut tipi (Kähler,1989).

Şekil 2.9 Ernst May'ın orta tabakalar için gerçekleştirdiği konut tipi (Kähler,1989).

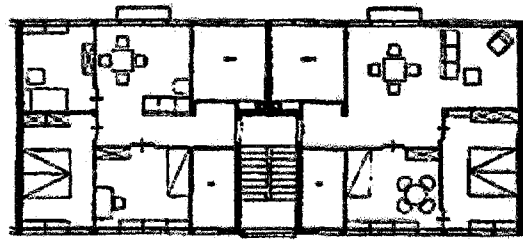
Her iki alternatifin yaygınlaşarak gelişmesinden izlenebileceği gibi, bu konuda yapılan çok sayıda deney ve alternatif öneriler üzerinden de 20'li yılların yaratıcı zenginliğinin izi sürülebilmektedir. Ancak artan pratik deneyimle yeni yapılan konutların işçi ve memur kesimi için hala çok pahalı olması ve ekonomik şartların kötüleşmesi 1927 sonrası ikamet alanlarının küçülmesine yol açmıştır. Küçük konutlar ya da yaşam minimumu için gerekli konutlar tartışması başlamıştır.

Ernst May, 35-40 m²'lik bir konut alanının yeterli olduğunu ileri sürerken, Bruno Taut, 35-40m²'lik konut alanının ancak çocuksuz çiftler için yeterli olacağını savunuyordu. Walter Gropius ise bilimsel olarak mekan iyi kurgulanırsa ve minimum konfor koşulları sağlanırsa (yapının iyi havalandırılması, güneş görmesi v.b.) insanın biyolojik yapısı doğrultusunda küçük bir yaşama mekanına gereksimi olacağını açıklıyordu. Ve bu düşüncelerini; "pencereleri büyüt, mekanları küçült" söylemi ile dile getiriyordu. (Kähler,1989). Bu tartışmalar doğrultusunda farklı konut tipleri önerilmiş, farklı mekan kurguları öneren uygulamalar yapılmıştır.

Şekil 2.10 Mies van der Rohe'nin 1927 yılında Stuttgart'ta tasarladığı Weissenhof Yerleşmesi (Kähler,1989).

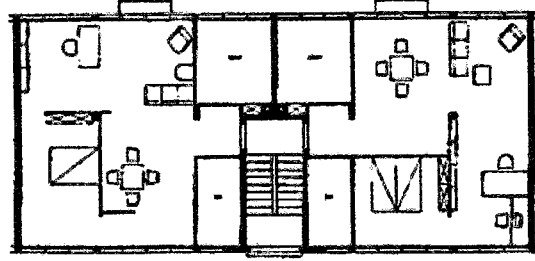
Ancak modern barınma anlayışında mekan kurgusunun gelişimi bağlamında Mies van der Rohe tarafından önemli bir adım atılmıştır. 1927 yılında tasarladığı Stuttgart'ta inşa edilen Weissenhof yerleşmesi ile serbest plan fikrini uygulama şansı bulmuştur. (Şekil 2.10). Serbest plan biçimi mekanların konvansiyonel biçimde bölünmesine olanak sağlarken (Şekil 2.11) aynı zamanda açık, serbest mekan kurgusuna da olanak tanıyordu (Şekil 2.12).

Şekil 2.11 Weißenhof yerleşmesinde konvansiyonel mekan kurgusuna olanak veren plan şeması (Kähler,1989).

Konutun birbirine bağlı unsurları ayırmış, birbirine bağımlılıktan kurtulmuşlardır. Taşıyıcı sistem ve düşey tesisat sistemi dışında hiçbir sınırlama getirmeyen esnek bir planimetriye sahip bu konutlar hem endüstriyel üretime yatkın modülasyona sahipti, hem de alt gelir gruplarının konut talebini karşılamaya yönelikti. Konvansiyonel olarak bölünmemiş serbest

plan; plan düzeyinde birbirine bağlanmayan herhangi bir yerde duran yüzen duvarlardan oluşuyordu. Yüzen duvarların arasında oluşan mekanların da kesin sınırları yok, birbirine geçen akışkan hacimler kurgulanmıştı. Mobilyalarda geleneksel planlama anlayışından farklı olarak mekan içinde serbestçe yüzüyorlardı.

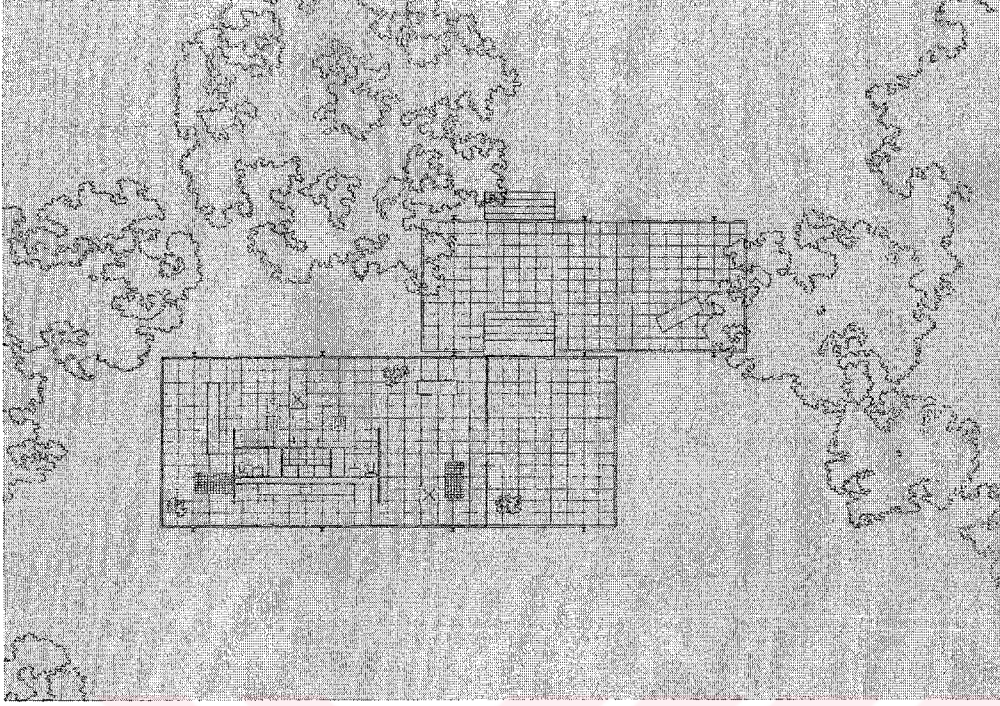
Şekil 2.12 Weissenhof yerleşmesinde serbest plan şeması (Kähler,1989).

Mies van der Rohe'nin Weissenhof yerleşmesinde sorunsallaştırdığı serbest plan anlayışının izi, daha geç dönem örneği olan 1945-50 yılları arasında Amerika'da inşa ettiği Farnsworth evinde de sürülebilir. Mies, bir yandan geleneksel mimaride birbirini determine etmesi istenen planimetri, cephe, konstrüksiyon ve volumetriyi birbirine bağımlı olmaktan, birbirini koşulluyor olmaktan kurtarmış, diğer taraftan da betonarme iskeletin sunduğu soyut imkanlarla, konvansiyonel bir evde belirli bir sistematik içerisinde bir araya gelerek bir bütünü (evi) oluşturan duvar, kapı, pencere, kolon gibi tekil unsurların arasındaki nedensellik bağını koparmıştır. Böylelikle inşaat sürecinde aynı anda biçimlenen duvar yüzeyleri, kapı, pencere ve benzeri yapı bileşenleri, yapıya sonradan eklenen unsurlara dönüşmüşlerdir (Bilgin,1998).

Farnsworth evi, boşlukta yüzen 9m.x 24m.x 38cm. boyutlarında iki yatay plak ve bu plakları taşıyan sekiz dikmeye indirgenerek, bina iyice yalınlaştırılmış ve mekan her türlü ihtimale açık bir boşluğa dönüştürülmüştür. Bu boşluk içinde, açık ve kapalı mekan arasındaki sınırın belli olmaması, plan düzeyinde duvarların birbirine bağlanmaması ve bunun sonucunda mekanın nerede başlayıp nerede bittiğinin net olarak algılanamaması tipik modernist ikircikli bir davranıştır (Şekil 2.13), (Bilgin,1998)

Oysa modern öncesi dönemde duvarlar, mekanın sabit sınırlarını belirleyip, radikal olarak iç ve dış ayırmışlardır. Konut ikametinin varoluşundan bu yana çeşitli şekillerde duvarlar tarafından sınırlandırılmış bir mekan olmuştur. Konvansiyonel planlama anlayışında duvarlarla çevrelenmiş iç, bir korunma mekanı olarak algılanmıştır. Başka bir deyişle;

duvarlar özel yaşama geçişte önemli bir eşik oluşturmuşlardır (Selle,1996,s.30).

Şekil 2.13 Mies van der Rohe'nin tasarladığı Farnsworth Evi'nin planı (Tegetholf,1981).

Geçirimsizlik ifade eden engeller olarak tanımlanan duvarlar içeri girişe izin vermemişler ve içinde hareket edilen iç mekanı tanımlamışlardır. Ancak Farnsworth evi, yine paradoksal bir yaklaşım sergileyerek, geleneksel mimarideki iç ve dış ayrımını ters yüz etmiştir. Yapıyı topraktan, yani yapay olanı doğadan koparıırken; aynı zamanda şeffaf bir cepheyle doğayı görsel olarak özel yaşama alanının içine almıştır (Şekil 2.14a). Böylelikle geleneksel mimaride duvara atfedilen geçirimsizlik ifade eden engel metaforu anlamını kaybetmiştir. Konutun fonksiyonlarının ve buna bağlı olarak iç mekanlarının ayrışmasından bu yana, duvarlar aynı zamanda mimarinin bölücü elemanları olmuşlar, planı düşey olarak parçalayıp, konutun iç strüktürünü oluşturmuşlar ve hareketliliği sınırlamışlardır.

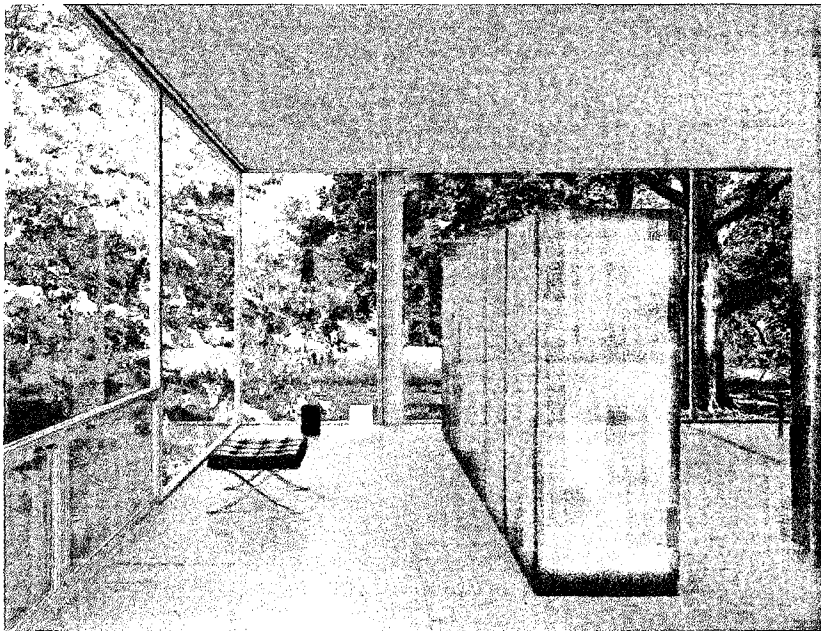
Mekansal seperasyonlar nedeniyle sabit veya hareketli çok daha fazla duvar yüzeyi oluşmuş, duvar alanları bazen çeşitli elemanlarla gizlenmeye çalışılmıştır. Örneğin; kitap dolapları iç mekanda bazen sınırlayıcı bir öğe, bazen de transparanlık arasında uzlaşma olmuşlardır, özellikle küçük konutlarda mekan bölücü olarak kullanılmışlardır (Selle,1996,s.33). Farnsworth evinde de yegane duvar yüzeyleri olan WC bölmeleri mobilyaya dönüştürülerek mekan içerisinde kaybedilmişlerdir (Şekil 2.14b).

Farnsworth evinde değişen sadece duvar değildir, kapı ve pencere gibi yapı bileşenleri de geleneksel mimaride yüklendikleri anlamlarını kaybetmişlerdir. Serbest planimetri

doğrultusunda, iç mekandaki sınırlar genellikle kapı ve duvar gibi somut sınırlarla değil, görsel olarak belirlenmişlerdir. Oysa geleneksel mimaride duvar yüzeyinde açılan boşluklar, yani kapı ve pencere mekanın geçirimli sınırlarıdır. Fonksiyonları çok eski ve geneldir, öyle ki aynı zamanda sembolik, metafizik kategoriler altında betimlenebilirler. Pencere ve kapı konutun iç dünyasıyla dış dünyayı ilişkilendiren bölücülerdir. Fakat her ikisi de bu görevini çok farklı şekilde yapar (Selle,1996).

Şekil 2.14a Mies van der Rohe'nin tasarladığı Farnsworth Evi (Tegetholf,1981).

Şekil 2.14.b Farnsworth Evi'nden bir iç mekan görüntüsü (Tegetholf,1981).

Kapı; geleneksel mimaride bireyin iç uzamıyla, onun dışında kalan dünyanın birbirine eklemelenmesini sağlayan bağlantı olmuştur. İçin dışa, dışın içe geçtiği, iç ve dışı birleştiren veya ayıran bu bağlantı akışkandır. Aynı zamanda bireyin konut içinde kurguladığı özel yaşamının kamusal ilişkilerden ayrıştığı bir sınır çizgisi imgesidir. Kapı yasal, psikolojik ve sosyolojik olarak belirleyici bir sınırdır. Özel yaşam eşiğinin tanımlanmasıyla dış dünyanın sorunları, sıkıntı ve zorlukları kapalı kapıların ardında bırakılmıştır.

Mekanların ayrışmasından sonra konutun iç mekanında da çoğalan kapılar belirli fonksiyonları ayırmış ya da birleştirmiştir. Utanma duygusunun gelişmesiyle beraber banyo ve tuvaletler kapılar arkasına gizlenmiştir. Böylelikle utandırıcı olmaya başlayan bir takım doğal eylemler başkalarının bakışlarından kaçırılmış ve bireyin bedeniyle yalnız kaldığı hücreler yaratılmıştır. Tam da bu noktada tekrar Farnsworth evinin mekan kurgusuna bakılacak olursa, kapı neredeyse feragat edilen bir yapı bileşenine dönüşmüş, fakat tuvalet ve banyo gibi mekanlarda varlığı bertaraf edilememiştir.

Duvar ve kapı birbirlerinin zıt kutupları gibidirler; duvar işlevini durağan olma haliyle yerine getirirken, kapı devingen olma haliyle bunu karşılamaktadır. 18. Yüzyıldaki saray yapılarından bu yana kapı bir giriş durumunu tanımlar. Mimari fanteziyi, sanatsal lüksü ve sosyal etkiyi üzerinde toplamış ve bu fonksiyonunu günümüze kadar kaybetmemiştir. Özellikle tek evlerde kapılar için yapılan estetik harcama fazladır. Çünkü kapı bireyin ilk temsil edildiği noktadır. Özel hayata geçiş yapan yabancı ilk izlenimini burada edinir. Ev sahiplerinin kim olarak algılanmayı arzu ettiğini belirtebilmek, kendilerini diğer bireylerden farklı kılabilmek için kullandığı kimlik verilerinin ilk dışa vurulduğu yerdir (Selle,1996). Nitekim 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüketim sektörünün de gelişimi ile beraber, işlevsel nedenlerle değil, tamamen prestij kaygısıyla buzdolabı ya da koltuk gibi kişisel bir ev donatısına dönüşmüştür. Bu gelişme, işlevsel değil, tamamen prestij göstergesine dönüştürülmek istemesinden kaynaklanmıştır.

Geleneksel mimaride pencere; kapıya benzer bir sınır fonksiyonunu üstlenmiştir. Gözlerin, duyguların penceresi olduğunu söyler bir deyiş, bir diğeryse pencerenin evin gözleri olduğunu. Pencere önceleri dış dünyaya bakılan ya da bazen dış dünyadan içeri bakılabilen dolu yüzeylerdeki deliklerden başka bir şey değillerdi. Pencereleden bedenin değil, sadece bakışların geçmesi, temel olarak kapıdan ayrılmasını sağlayan bir özelliktir (Selle,1996).

Uzun zaman pencerenin temel fonksiyonu, görülmeden görmeyi sağlayan bir gözetleme deliği olarak evin çevresinin kontrol edilmesini sağlamak olmuştur. Pencere yoluyla duvardaki delikler çerçevesinden bakmak her zaman dış dünyadan korunmanın kültürel renkli bir

hareketiydi. İçeridekiler korunarak hiç görülmeden ya da az görünerek dışarıyı izleme olanağına sahip oluyorlardı. Dış dünyadan ince, sert, saydam bir kabukla, yani camla ayrılıyorlardı. Bu ışık geçiren yeni ürün teknik ilerlemeyle yaygınlaşmıştı. Ortaçağda parşömen, hayvan derisi, yağlı kağıt, veya tekstil ürünleri kullanılırken, teknolojik ilerleme ile ışık geçiren yeni bir ürün yaygınlaşmıştır. Bu yeni ürün yani cam, dış dünyadan ince, sert, saydam bir kabukla ayrılma olanağı sağlıyordu.

Farnsworth evine tekrar geri dönülecek olursa, cephe kurgusunun, planimetri ve fonksiyondan bağımsızlaşmasının sağladığı olanaklar sebebi ile pencereler artık duvar yüzeylerinde açılan küçük delikler değillerdi ve eski biçimlerini sürdürmeleri gerekmiyordu. İstenirse tüm bir cephe şeffaf bir boşluk olarak inşa edilebiliyordu. Böylelikle iç ve dış ayrımı etkisini kaybediyor, dış, görsel olarak içeriye alınıyordu.

Evin doğada, duvarların iç mekanda serbestçe yüzdüğü gibi, mobilyalarda mekanın içinde herhangi bir yerde yer alabiliyorlardı. Modern öncesi dönemlerde duvar yüzeyine sabitlenen ya da duvar yüzeylerine yaslanan mobilyalar serbestçe mekanın içinde yüzüyorlardı. Dolayısıyla modern barınma kültüründe planlama anlayışı, gündelik yaşamda kullanılan ev donatılarının da dönüşmesine neden olmuşlardır. Her hane halkı kişisel beklentilerini ve taleplerini temsil edecek yaşama alanlarını tasarlamalıydı. Yeniden kurgulanan planimetriler giderek daha çok hane halkının gündelik yaşamına giren kamusallaşmış ve özelleşmiş donatılar da dikkate alınarak biçimlendirilmiştir.

2.1.3. Modern Mekan Organizasyonunda Konut Donatılarının Gelişimi

Kamusallaşma ve özelleşmenin birim konut ölçeğinde etkileri donatı ölçeğinde de varolmuş ve hatta bu ölçeğin arka planını oluşturmuştur. Yeni mekan organizasyonuna kadar çoğunlukla aynı mekanın bileşenleri olan yatak, masa, ocak gibi temel donatılar biçimsel ve mekansal olarak farklılaşmışlar, yeni donatılarla beraber kullanılarak yeni oluşan mekanları tanımlamışlar veya adlandırmışlardır.

Modern konutu biçimlendiren donatılar; “*kentsel altyapı donatıları*” ve “*kişisel ev donatıları*” olarak ikiye ayrılabilirler. Kamusal yaşamdaki politik ve ekonomik gelişmelerin, ev yaşamına yansması kentsel altyapı donatıları düzeyinde olmuştur. Elektrik, gaz, su ve kanalizasyon gibi kentsel altyapı donatıları, kamusal ilişkiler bağlamında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ev yaşamına dahil olması nedeniyle “kamusallaştırılmış donatılar” olarak tanımlanmıştır. Bir başka deyişle, altyapı donatılarının döşemi, finanssal açıdan büyük bir yatırım olduğu için kamunun denetim ve desteğinde gerçekleştirilebilmiştir (Kaçel,1998/1).

Kamusallaşmış donatıların yaygınlaşması ve hane halkının kültürel yapısı, sosyal statüsü ve kişisel beklentileri doğrultusunda ev yaşamına dahil olan donatılarda kişisel ev donatıları olarak adlandırılmıştır. Elektrik süpürgesi, aydınlatma armatürü, sandalye gibi kişisel ev donatıları, kitlesel üretimle birlikte standart ürün haline gelmiş olsa da, tüketim sektörünün gelişmesi ile ürün çeşitliliği artınca, hane halkının gelir düzeyine ve kültürel konumlarına bağlı olarak bireysel tercihlerini yansıttığı için “özelleşmiş donatılar”dır (Kaçel,1998/1).

Kişisel ev donatıları; dayanıklı tüketim malları, hijyenik donatılar ve mobilyalar olarak üçe ayrılabilir. Dayanıklı tüketim malları endüstri devriminden sonra teknolojik gelişmelere paralel olarak üretilen, ancak 20.yüzyılda kitlesel üretimle standartlaşarak yaygınlaşan donatılardır. Kentsel altyapı donatılarının döşeminin tamamlanması da bu donatıların tüm konutlara ulaşmasında ve kullanılabilir olmasında etkin olmuştur. Süpürge, bulaşık makinesi, çamaşır makinesi ve benzeri dayanıklı tüketim malları 19.yüzyılda genellikle ya elle kumanda edilen mekanik bir sistemle üretilmiş ya da tek tük elektrikle çalışan modelleri üretilmiştir. Mekanik olarak üretilen modelleri ev kadınına ev işlerinde kolaylık sağlamış olsa da kullanımı zahmetli ve yorucu idi, ancak 20.yüzyıldan itibaren seri üretimle üretilen elektrikli modelleri, ev kadınının yükünü hafifletmiş ve yaşam standartlarının yükselmesini sağlamıştır. Hijyenik donatılarda tıpkı dayanıklı tüketim malları gibi kullanımı 20.yüzyılda yaygınlaşmış donatılardır. Hijyenik donatılar 19.yüzyılda mobilya formunda olup bir yerden bir yere taşınabilir donatılar niteliğindeydi. Mekanların işlevlerine göre ayrışması ve kentsel su ve kanalizasyon şebekesine bağlanma sayesinde mekana özel, sabit donatılara dönüşerek, banyo,

WC ya da mutfak gibi farklı mekanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle mobilya görünümünden kurtularak, hijyenik malzemelerden üretilen standart formlarına kavuşmuşlardır. Mobilyalar ise ikametın varoluşundan bu yana farklı biçimlerde üretilen donatılardı. Ancak toplumsal, sosyal ve ekonomik gelişmeler bu mobilyalarında dönüşümüne neden olmuştur. 19.yüzyılda zanaatkarlarca üretilen bu mobilyalar teknolojik gelişmelerle standart bir formda kitlesel üretimle üretilmeye başlamışlardır. Hane halkları beğenilerine ve maddi olanaklarına göre bu mobilyalara artık çeşitli mağazalardan satın alma yoluyla ulaşabiliyorlardı. Yirminci yüzyılda mekanların işlevlerine göre özelleşmesinin devamı niteliğinde, mobilyalar ve diğer tüm donatılarda da işlevsellik ön plana çıkmıştır.

2.1.3.1. Kentsel Altyapı Donatıları

Kamusalıktan özelleşmeye geçişle birlikte, konut her ne kadar kamusal ilişkilerinden sıyrılıp, her ailenin kendi özel yaşamını sürdürdüğü bir alana dönüştüyse de, özel yaşama alanlarının biçimlenmesi, kamusal ortamda gerçekleşen toplumsal gelişmelere ve politik oluşumlara bağlı olmuştur. Dolayısıyla konut, kamusal ve özel yaşam alanı arasında ayırıcı bir eşik oluştururken, aynı zamanda kamusal ve özel yaşam alanlarındaki gelişmelerin birbirine eklemlendiği bir mafsallı oluşturmıştır (Kaçel,1998/1).

Kamusal yaşamdaki ilişkilerin ev yaşamına yansımaları somutlaştıran önemli gelişmelerden biri kentsel altyapı donatıları düzeyinde olmuştur. Elektrik, gaz, su ve kanalizasyon gibi kentsel altyapı donatıları, döşeminin devletin ya da yerel yönetimlerin denetiminde ve sübvansiyonunda yapılması sebebiyle, aynı zamanda kamusallaşmış donatılar olarak da adlandırılmışlardır (Kaçel,1998/1).

Kentsel altyapı donatılarının özel yaşama alanlarına ulaştırılması, mekan kurgusunda önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Modern mekan kurgusunun ve 19.yüzyıl sonlarından itibaren devlet politikalarının önemli söylemlerinden biri haline gelen; “sağlıklı yaşama alanlarının inşa edilmesi” ve inşa edilen bu yerleşmelerdeki “konfor koşullarının sağlanması” için gerekli zemin, kentsel altyapı donatılarının döşemi ile hazırlanmıştır.

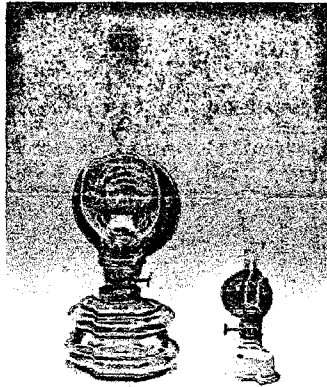
Yerleşmeler sosyal tabakalaşmaya göre ayrıışan karakterler sergilediği için kentsel altyapı donatılarının tüm hane halklarına ulaşması aynı süreci izleyememişti. Ancak 19.yüzyılın son çeyreğinde bir çok Avrupa ülkesinde toplumsal tabaka farkı gözetilmeksizin tüm yerleşim bölgelerinin sağlıklı yaşam standartlarına kavuşması birer devlet politikasına dönüşmüştü. Bu gelişme, yerleşim bölgelerinde hem hijyenik koşulların oluşmasını sağlayacak, hem de endüstri devriminden bu yana icat edilen bir çok kişisel donatının ve tüketim maddesinin

gündelik yaşam alanına girmesini ve tüm konutlarda yaygınlaşmasını kolaylaştıracaktı.

Kentsel elektrik sebekesi; konutlarda teknolojik ve mekansal dönüşümü sağlayan en önemli donatı olmuştur. Elektrik, 19.yüzyılda Amerika’da olduğu gibi Avrupa’da da lüks sayılıyordu. İlk elektrik döşemi, 1891 yılında yapıldıysa da, ancak 1896 yılında faaliyete geçebilmiştir. 19.yüzyılda büyük girişimler, tiyatro ve opera gibi bazı kamusal ya da özel kuruluşlar kendi elektriklerini kendileri üretmek zorundaydılar. Örneğin; Westinghouse Company, Nicola Tesla’nın buluşu olan dönüştürücü bir mekanizma yardımı ile elektriğini Niegara şelalelerinden elde ediyor ve ona en yakın kent olan Buffalo kentinde kullanıyordu (Giedon,1982).

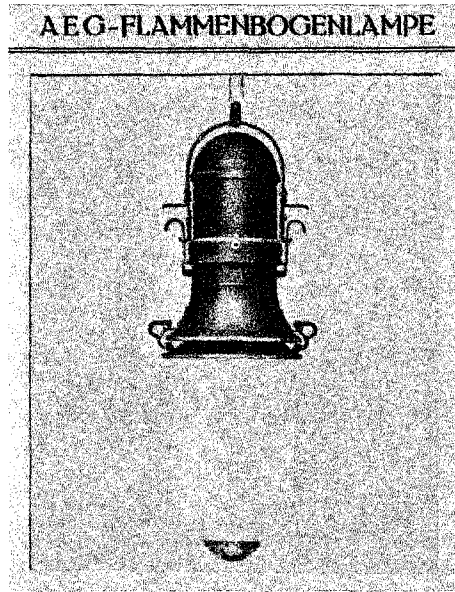
19.yüzyılın sonunda kısmen elektrik bağlantısı yapıldıysa da, kullanımı 20.yüzyılın başlarında hala yaygınlaşmamıştı ve hala kullanım ve döşem maliyetinin çok fazla olması nedeni ile eleştiriliyordu. 19.yüzyılda Nicole Tesla gibi, elektriğin kısa zaman içerisinde su gibi temel bir yaşam gereksinimi olacağını savunanlar henüz pek ciddiye alınmıyordu Sadece elektrik sayesinde yeni buluşlara imza atanlar ve yeni elektrikli aletlerin yaratıcıları bu gelişmenin gündelik yaşam için ne kadar önemli olduğunu kavrayabiliyorlardı (Giedon,1982).

Elektriğin gündelik yaşamda kullanılması öncelikle aydınlatma amaçlı olmuştur. Çoğunlukla ailenin prestij mekanı olan salonlarda bir sergileme objesi olarak yer almış ve kullanılmıştır. Buna karşın servis mekanlarında ya da hizmetçilerin çalışma alanlarında gaz lambalarının kullanımına devam edilmiştir (Şekil 2.15). Fakat 20.yüzyılın başlarında hala elektriğin kullanımının gazın yerini alıp alamayacağı ya da elektriğin gazın itibarını düşürüp düşüremeyeceği tartışmaları hakimdi (Giedon,1982)

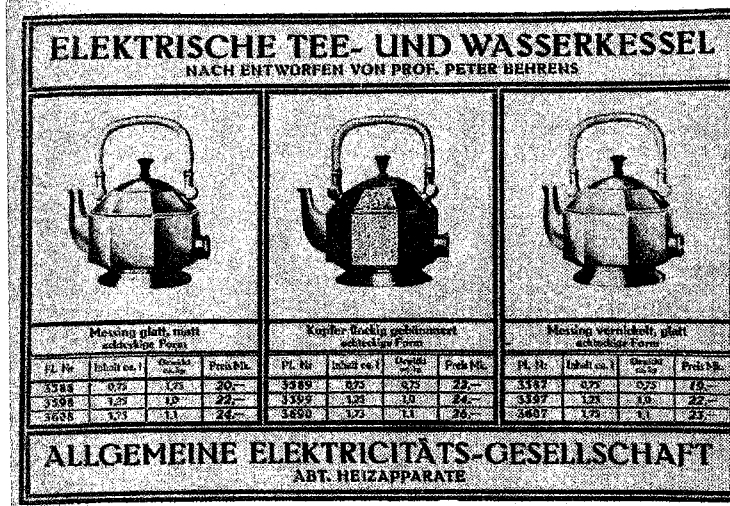

Şekil 2.15 1890’lı yıllarda kullanılan mutfak lambaları (Andritzky,1992).

Elektrik döşeminin tamamlanması ile konutlara ulaşan elektriğin kullanımı, elektrikli ürünlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle endüstri devriminden bu yana tasarlanan elektrikli donatıların üretici firmaları, ürünlerinin gelişimine hız kazandırmışlardır. Bunun yanında kullanıcılara ürünlerin faydalarını, sağlayacakları kolaylıkları anlatmak ve de ürünlerini pazarlayabilmek amacıyla çeşitli sergiler ve reklam kampanyaları düzenlemişler, çeşitli kataloglar hazırlamışlardır. Elektrik döşeminin yapıldığı 1891 yılında Frankfurt'ta Enternasyonal Elektroteknik Sergisi düzenlenmiş ve bu sergide özellikle elektrikli aydınlatma armatürleri sergilenmiştir. AEG (Allgemeine Elektrizität Gesellschaft) firması 20.yüzyılın ilk yıllarında bir çok elektrikli aletin üretildiği önemli bir girişim olmakla kalmayıp, elektrikli ürünlerin gelişmesi için yaptığı çalışmalar ve bu ürünlerin tüm konutlarda yaygınlaşması için yürüttüğü reklam kampanyaları ile önemli bir yere sahip olmuştur. AEG firmasının bu faaliyetlerinde rolü olan tasarımcıların en önemlisi hiç kuşkusuz Peter Behrens'ti. Behrens elektrikli aydınlatma armatürlerinden elektrikli su ısıtıcılarına kadar bir çok ürünün tasarımını yapmıştır. (Şekil 2.16 a+b). Behrens'in tasarımları herhangi bir döneme, herhangi bir kültüre çağrışım yapmayan nötr objeler niteliğindedir, iddiası sadece kendi döneminin biçimi olmasıdır. Almanya'da üretilmiş olmasına rağmen İngiliz kültürüne uzak olduğu kadar Alman kültürüne de yabancıdır. Tüm fazlalıklarından, süslerinden, kültürel öğelerinden arındırılmış ürünler sadece yüzyıllardan kalma yaşama alışkanlıklarını temsil eden birkaç öğeye indirgenmiştir.

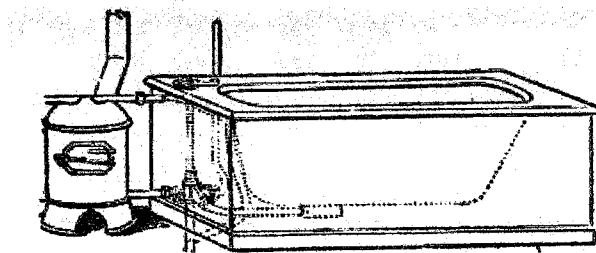
Şekil 2.16 a Peter Behrens tarafından 1908 yılında tasarlanan elektrikli tavan lambası (Selle,1994).

Şekil 2.16 b Peter Behrens'in AEG için tasarladığı su ısıtıcısının tasarım varyasyonlarını gösteren reklam afişi (Selle, 1994).

Kentsel su şebekesi fikri ilk olarak 19.yüzyıl başında Napolyon tarafından gündeme getirilmiştir. 1812 yılında Paris'in özellikle Faubourg St Honoré gibi üst kesimin yaşadığı semtlerine su götürmek için çeşitli planlar hazırlanmıştır. Bu semtlerin dışında kalan bölgeler ise, ya kent sokaklarındaki çeşmelerden, ya nehirden, ya da su satıcılarından su temin edebileceklerdi. Ancak Avrupa'da kentsel su şebekesine bağlanma 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlamıştır. İlk olarak üst ve orta tabakanın konutlarında başlayan su tesisatı döşemi, döşem maliyetinin ucuzlaması ve gelir düzeyinin yükselmesi ile 20.yüzyıldan itibaren alt gelir gruplarında yaygınlaşmıştır (Giedon,1982).

Su tesisatı döşeminden önce, yıkama ve yıkanma eylemleri için sabit bir mekan ve sabit donatılar yoktu. Bu eylemler içinde başka işlevleri de barındıran herhangi bir mekanda taşınabilir donatılarla gerçekleştiriliyordu.

Şekil 2.17 Küvetin banyo sobasına bağlanarak sıcak su temin edilmesi (Giedon,1982).

Su tesisatının döşenmesi ile birlikte sırasıyla mutfak eviyesi, lavabo ve küvet, su tesisatına bağlanarak, sabit donatılara dönüşmüştür. İlk planda sadece soğuk su tesisatı döşenmiştir. Bir sonraki gelişme, donatıların sıcak su tesisatına bağlanmaları olmuştur. Öncelikle banyo

sobasından gelen sıcak su boruları küvete bağlanarak sıcak su temini sağlanmıştır (Şekil 2.17). Daha sonra konut içinde tek bir noktadan mutfak, banyo ve tuvaletlere sıcak su dağılımı yapılmış, son olarak merkezi bir noktadan tüm apartmana sıcak su dağılımı olanaklı hale getirilmiştir (Giedon,1982).

Kentsel gaz şebekesi; döşeminin başlamasından itibaren ilk olarak aydınlatma amaçlı kullanılmıştır. Aydınlatma işlevinin ardından 1840'lardan sonra mutfaklarda pişirme amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Fakat açık ateş ya da kuzinenin etrafında toplanılması sıcak bir yuva kavramını çağrıştırmaması ve mutfağın ev sahibelerinin değil, hizmetçilerin çalışma alanı olması nedeniyle 19.yüzyıl sonuna kadar üst ve orta tabakalarda bile yaygınlaşamamıştı (Kaçel,1998/1).

“Gaz, işçi kesimi konutlarındaki teknolojik ve sosyal dönüşümü sağlayan en önemli kentsel alt yapı donatısı idi. 1890'lara kadar işçi kesimi konutlarının aydınlatılması parafin lambalar ile sağlanıyordu. 20.yüzyılın başında ise gaz işçi kesimi konutlarında kullanılsa bile 1914'te parafin lambalar, henüz gaz sayacı bağlanmamış olan konutlarda ya da sadece zemin katlarda gaz lambası kullanılan konutlarda yaygındı; çünkü parafin gazdan oldukça ucuzdu” (Kaçel,1998/1).

Şekil 2.18 General Electric'in 1913 yılında ürettiği gazlı fırın (Giedon,1982).

20.yüzyıl başında pişirme eylemi mutfak mekanına taşınınca, ısıtma ve pişirme amaçlı odun ve kömür ocaklarının gazlı fırına (Şekil 2.18) dönüşmesi ev kadınına hem zamandan tasarruf, hem de kolaylık sağlamıştır. Ayrıca ev yaşamında niteliksel düzeyde bir dönüşüme neden olmakla beraber, işçi sınıfı konutlarında yaşam standartlarının yükseldiğine dair somut bir gösterge olması nedeniyle manevi değeri vardı ve bu sembolik değeri işlevinin ya da kullanım değerinin çok üzerindeydi.

2.1.3.2 Kişisel Ev Donatıları

2.1.3.2.1. Dayanıklı Tüketim Malları

Dayanıklı tüketim mallarını, endüstriyel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretilmeye başlanmıştır. Ancak 20.yüzyılda rasyonelleşme çalışmalarının bir ürünü, toplumda kadına atfedilen rolün değişimi ve hane halklarının prestij göstergesi olarak, kentsel alt yapı donatılarının döşeminin de tamamlanması ile konutlarda somut yerini alan modernlik sembollerine dönüşmüşlerdir.

Dayanıklı tüketim mallarının üretilmesine olanak sağlayan adım, endüstride mekanikleşme ile atılmıştır. Endüstride mekanikleşme; basit anlamıyla “el işinden makineye geçiş” olarak tanımlanmıştır. Ancak mekanikleşme için yalnızca makinelerin kullanımı yeterli değildi, çeşitli mekanizmaların birbirleri ile ilişki içinde olmaları gerekliydi. Tam da bu noktada “fordist üretim” ve Taylor’ın “bilimsel işletme yöntemi”nde olduğu gibi, yeni bir kavram olarak işin organizasyonu gündeme gelmiştir. Nitekim ev işlerinin mekanikleşmesi de, eski alışkanlıklar zinciri içinde süregelen iş adımlarının sınanıp, rasyonel bir biçimde yeniden düzenlenmesi ile sağlanmıştır (Giedon,1982).

Organizasyonun iyileştirilmesi; ev işlerini kolaylaştırmak ve verim kabiliyetini arttırmakla kalmamış, ev kadınının yükünü de hafifletmiştir. Ev kadının yükünün hafiflemesi, kadının mesleki bir faaliyette bulunmasına, kendine ve ailesine daha çok zaman ayırabilmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle ev işlerinin bizzat aile bireyleri tarafından yürütülmesi sağlanmış ve bir anlamda da hizmetçi sorununun çözülmesine çalışılmıştır. Ev idaresinin mekanikleşmesini teşvik eden bir diğer etken de sosyal yaşamdaki gelişmeler olmuştur. Kadının kölelikten kurtulması, demokraside hiçbir toplumsal tabaka ve ayrıcalıklı cinsiyet olamayacağı anlayışının savunucuları olarak kadınların, talep ettikleri konuma ulaşabilmek için başlattıkları kadın hareketi, ev idaresinin gelişiminde önemli bir etken olmuş, tasarımcı ve üreticiler tarafından da desteklenmiştir.

Catherine E. Beecher, Harriet Beecher-Stowe ile birlikte 1869 yılında “The American Women’s Home” adlı öğretici bir kitap yayınlar. Bu kitapta; ev işlerinin hala feodal dönemin etkisi altında kaldığı, oysa modern dünyada ve demokratik düzende hiçbir kalıtsal başlığın, tekelin ya da ayrıcalıklı kesimin olamayacağı, herkesin eşit haklara sahip olduğu tüm ayrıntıları ile dile getirilmiştir (Giedon,1982). Bilimsel işletme yönetimini ev işlerine taşıyan ilk kadınlardan biri olan Christine Frederick’in 1912 sonbaharında “The Ladies Home Journal”da ev işlerinin nasıl yürütülmesi gerektiği üzerine yazdığı makaleler geniş yankı

uyandırmıştır. Christine Frederick, kötü organize edilmiş mutfaklarda çok zaman kaybedildiği, fabrikalardaki prensiplerin ev idaresine taşınması gerektiği ve ev işlerinin planlanarak; trenin bir istasyondan diğerine gidişi gibi zamanında yapılabileceğini savunmuştur (Giedon,1982,s.567). Bu gelişmeler doğrultusunda, 19.yüzyılda tasarım ve üretim pratiklerinde bir aktör olarak varolamayan mimarlarında tekrar devreye girmesi ile evin problemleri yeniden formüle edilmiştir. Mimar tekrar ev sakinlerinin yaşamı için mekan yaratıcısı rolünü üstlenmiş, sadece evi tasarlamakla kalmamış, tüm evin organizasyonun yapılmasında ve donatıların tasarlanmasında da yer almıştır (Giedon,1982,s.570).

19.yüzyılda ev işlerinin kolaylaştırılması, bir çok akademik toplantının, araştırma kurulunun, çalışma grubunun ve girişimcinin sorunsallaştırdığı ortak tema olmuş, bu doğrultuda bir çok buluş yapılmış ve böylelikle ev işlerinde ev kadınına yardımcı olacak bir çok mekanik ev aleti de geliştirilmiştir. Elektriğin bulunmasından bir süre sonra ise ev kadınına işlerinde daha büyük kolaylık sağlayan elektrikli ev aletleri üretilmeye başlanmıştır. İlk düzenlenen elektrik fuarı olan 1881 yılındaki Paris Elektrik Fuarı'nda Edison'un buluşu olan "ampul" büyük bir heyecanla sergilenmişti. Bu gelişmeden bir kaç yıl sonra, 1883 yılında elektrikli ev eşyaları üretmek ve bunları geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla -1887 yılından itibaren AEG adıyla faaliyetini sürdüren- Alman Edison Topluluğu kurulmuştur. Elektrikli ev gereçlerinin tanıtımı ve sergilenmesi amacı ile de pek çok fuar düzenlenmiştir. Bu fuarlarda kahve değirmeni, et kıyma makinesi, buz makineleri, elektrikli çay, kahve makineleri, çeşitli elektrikli ısıtıcılar, saç kurutma makineleri ve benzeri gereçler topluma tanıtılıyordu. Basın yoluyla da hane halkları, elektrikli aletlerle döşenmiş modern konuta özendirilmeye çalışılıyordu (Kähler,1996,s.287). Elektrikli donatıların yaygınlaşması, kentsel altyapı donatılarının döşeminin tamamlanmasından ve elektrik kullanım maliyetinin ucuzlamasından sonra, yani ancak 20.yüzyıldan itibaren gerçekleşebilmiştir. 19.yüzyılda genellikle mekanik aletler kullanılmış, elektrikli aletler öncelikle büyük ticari kuruluşlarda kullanılmaya başlamış, daha sonra standart formuna ulaşarak konutlardaki yerini almıştır.

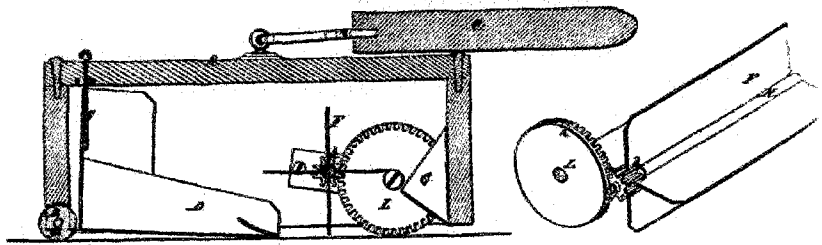
Elektrikli ev idaresinin 1910 yılına kadar pek önemli bir rolü yoktu. Çünkü kamu sübvansiyonuna ve sivil toplum örgütleri gibi çeşitli kurumların desteğine rağmen çok az ev, kentsel elektrik şebekesine bağlanabilmişti. Örneğin 1910 yılına kadar Berlin'deki konutların sadece %3,5'unun elektrik döşemi tamamlanmıştı. Elektrikli ev idarelerinin artışı, sanıldığından aksine Nazi hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. 1937 yılına kadar kırsal kesimdeki konutların %80'i elektrik şebekesine bağlanmıştı (Kähler,1996,s.287).

Elektrik işletmesi müşteri kazanmak için ve gaz gibi diğer enerji kaynaklarıyla rekabet

edebilmek için özel indirim kampanyaları yürüttüyse de, elektrik fiyatları 20'li yıllarda hala çok yüksekti. 1924 yılından itibaren Alman Elektrik İşletmesi, elektrik kullanımını özendirmek ve kullanıcı sayısını arttırmak amacıyla çeşitli reklam kampanyaları yürütmeye başlamıştı. Reklamlarda yer alan ilginç sloganlardan biri şöyleydi: "Her şey için yeni kız = elektrik". Bu sloganla, elektrik, ev idaresinin yeni hizmetçisi olarak gösteriliyordu. Reklam kampanyalarında ev kadınları birliği, elektrik işletmeleri ve elektrikli gereçleri üreten firmalar birlikte çalışıyorlardı. Örneğin, Alman Siemens firması ev aletlerinin gelişimi ve sağladıkları yenilikler hakkında bilgilendirmek amacıyla "Siemens haberleri" adlı aylık bir yayın çıkarıyordu. Ayrıca elektrikli ev idaresinin propagandasını yapmak amacı ile eğitim seminerleri düzenliyordu. Seminerlerde ve reklam kampanyalarında; özellikle elektriğin diğer enerji kaynaklarının kullanımına kıyasla daha rahat, temiz ve kokusuz olduğu vurgulanıyordu (Kähler,1996). Ancak tüm bu çabalara rağmen elektrikli ev idarelerinin yaygınlaşması 1950'lerden sonra gerçekleşebilmiştir.

19.yüzyılda mekanikleşme yoluyla ev işlerinin kolaylaştırılması öncelikle mobilyaları temizleme, yıkama ve ütüleme gibi temizleme sürecinde kendini gösterir. Buna bağlı olarak ısı temini ve soğutma işlemlerinin de mekanikleşmesi sağlanmıştır.

Süpürge; ilk olarak tekerlekler arasına yerleştirilen dönen fırçalı modeli ile caddeleri temizlemek için kullanılmıştır (Şekil 2.19). Fırçayı yöneten elin, büyük bir güç harcayarak bir oraya bir buraya gidip gelmesini ve bedenin eğilmesini önlemek amacı ile uzun bir borunun ucuna dönen bir mekanizmanın bağlanması ile oluşturulan modeli ile süpürge, bir ev aletine dönüşmüştür. Süpürgenin bu ilk ev modeli sadece halı temizlemek için kullanılmıştır (Giedon,1982).

Şekil 2.19 Caddeleri temizlemek için kullanılan ilk süpürge modeli (Giedon,1982).

1859 yılında mekanik süpürgenin emiş gücü sağlayan modeli geliştirilmiştir. Bu model hava basıncı ile çalışan ilk modelidir. Fırça ile temizleme sırasında, tozların daha çok halının tüylerinin arasına karıştığı, ancak emiş gücüne sahip olan bir süpürgenin tüm tozları

toplayabileceği prensibinden yola çıkılarak tasarlanmıştır (Şekil 2.20). Bu modelle birlikte, süpürge taşınabilir bir ev donatısı olarak standartlaşmış ve gündelik yaşamda sadece halı temizlemek için değil, tüm evin zeminini temizlemek için kullanılmaya başlanmıştır (Giedon,1982).

Şekil 2.20 1910 yılında üretilen ve ilk olarak evde kullanılan süpürge (Giedon,1982).

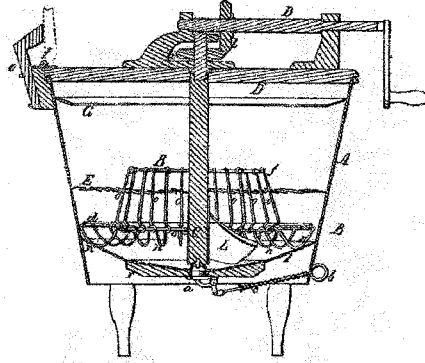
Yirminci yüzyılda mekanik süpürgelerin yerini elektrikli süpürgeler almıştır. Elektrikli süpürgelerin kullanımı çok daha basit ve çok daha zahmetsizdi. Çeşitli yayınlarda elektrikli süpürge, hastalıklara yol açan maddelerin temizlenmesinde etkili olduğunu vurgulayan reklamlar yer almıştır. Reklamlarda ayrıca bu makinenin gürültüsüz, rahat bir temizlik imkanı sunduğu ve kullanımının ekonomik olduğu konusunda ikna edici metinlere yer verilmiştir. Tüm diğer ürünlerin yaygınlaşmasında olduğu gibi elektrik süpürgelerinin yaygınlaşmasında da reklamlar önemli rol oynamıştır, öyle ki 1928 yılında Almanya’da tüm konutların %55,9’unun elektrik süpürgesi vardı. Bu oran diğer dayanıklı tüketim maddelerine oranla çok önemli bir orandı ve elektrik süpürgesinin en kolay benimsenen ve en hızlı yayılan ev aleti olduğunun bir göstergesiydi (Kähler,1996).

Hedef kitlesi ev kadınları olan reklamlar, sadece elektrik süpürgesinin özelliklerinden ve ev işlerinde sağladığı kolaylıklardan bahsetmiyordu, ayrıca yeni ev kadını tanımlıyordu (Şekil 2.21). Yeni ev kadını artık hizmetçi görünümünde değil, iş yaparken bile son derece şık ve modern bir kadındı, çünkü iş yapmak artık onun için adeta bir eğlenceydi. Nitekim yeni ev aletleri ile iş yapmak çok kolaydı ve yorucu değildi.

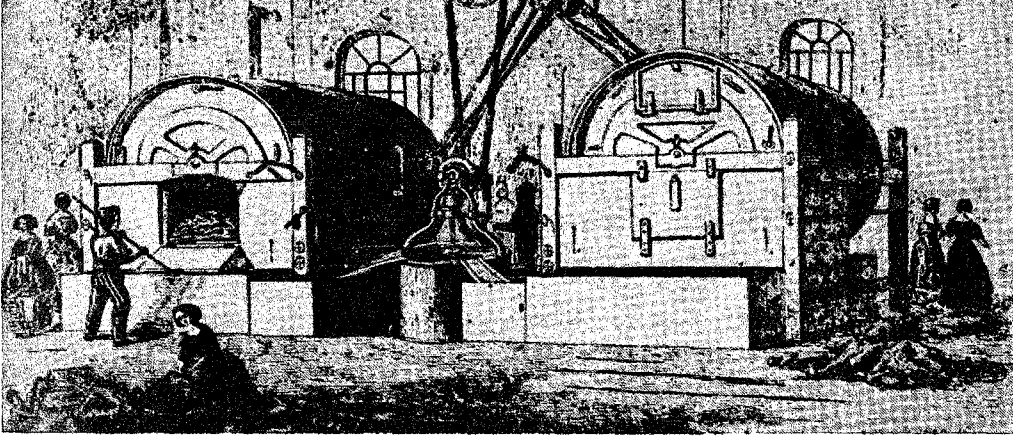
Şekil 2.21 Ünlü oyuncu Liane Haid'in canlandırdığı elektrikli süpürge reklamı (Kähler,1996). Tek eliyle iş yapması ve diğer elindeki sigara için kolaylığını anlatan metaforlardır.

Bulaşık makineleri; tüm dayanıklı tüketim malları gibi önce mekanik bir sistemle üretilmiştir. Daha sonra altyapı döşeminin tamamlanması ve elektriğin kullanım maliyetinin ucuzlaması ile elektrikli bulaşık makineleri piyasaya sürülmüştür. İlk mekanik bulaşık makinesi 1865 yılında üretilmiştir. Makinenin altında yer alan dönen metal kanatlar yardımı ile suyun temizlenecek objelere püskürtülmesini sağlayan bir mekanizmaya sahipti (Şekil 2.22). Ancak elektrik kullanımına kadar elle kumanda edilen bulaşık makinesinin kullanımı çok zahmetli ve yorucuydu. Bu nedenle 1940'lı yıllara kadar çok sınırlı yayılma göstermiş, geniş tüketici kitlelerine ulaşamamıştır (Giedon,1982).

Şekil 2.22 Patenti 21 Kasım 1865 yılında alınan ilk bulaşık makinesi (Giedon,1982).

Çamaşır makinesi; ilk olarak 1850'lerden itibaren büyük ticari çamaşırhanelerde kullanılmaya başlamıştır. Ticari çamaşırhaneler özellikle bekarlar için altın madeni olan zengin kasabalarda ve limanlarda kurulmuş (Şekil 2.23), 1890'lardan sonra ailelerin çamaşırlarını yıkatabilecekleri bir yer haline dönüşmüştür (Şekil 2.24).

Şekil 2.23 1855 yılında büyük çamaşırhanelerde kullanılan yıkama makineleri (Giedon,1982). Buhar etkisi ile dönme hareketi güçlendirilmiştir. Mekanik kısımları içi boşaltılmış, dönen iki kazandan oluşmaktadır. Bu model endüstriyel olarak üretilmiş ilk modeldir.

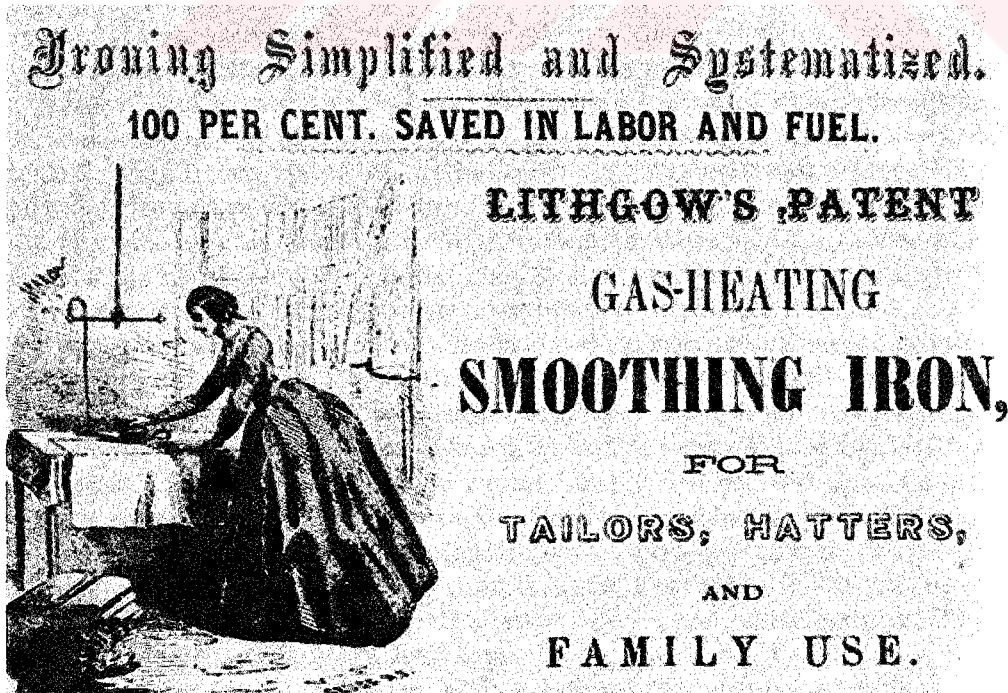

Şekil 2.24 Çamaşır makinelerinin ilk kullanıldığı yer olan ticari çamaşırhaneler (Lupton,1993).

1900'lü yılların başlarında kentlerde bir çok aile kendi çamaşırlarını çamaşırhanelerde yıkıyorlar ya da çamaşır yıkaması için bir kadın kiralyorlardı. Çamaşırhane gidemeyen ya da kadın kiralayamayan alt gelir grubu aileler için çamaşır yıkamak çoğunlukla iki günlük bir süreçti ve belirli günleri vardı. Genellikle pazartesi günleri çamaşır yıkıyor, salı günleri de ütöleme işlemi yapılyordu (Lupton,1993).

Çamaşır makinesinin modern tipi ilk olarak 1869 yılında üretilmiştir. Ancak çamaşır makinelerinin evlerde kullanımı 1930'ların sonunda yaygınlaşmıştır. Çamaşır makinesinin yaygınlaşması maliyetinin düşmesi ile doğru orantılı olmuştur. 1926 yılından 1935 yılına kadar satış fiyatının yarıya inmesi ile satış oranı 900 binden 1milyon 400 bine çıkmıştır (Giedon,1982).

Ütöleme eylemi, Rönesans'tan bu yana kumaşı düzleştirmek için ısı ve basıncın kullanımı ile gerçekleştirilmiştir. 19.yüzyılda bu işlem için çeşitli ütüler geliştirilmiştir. İlk ütüler sabit bir ısı kaynağına sahip olmadığı için, yaklaşık her on dakikada bir kömür veya odun ocaklarında ısıtılıyordu. Elle tutulan kısmı sökülüp takılabilir olup, ahşaptan üretilmiştir, alt kısmında ise ısıya dayanıklı bir metal olan demir kullanılmıştır. Ütüyü bir boru yardımıyla çaydanlığın ibriğine bağlamak ve buharla ısıtmak, o dönemlerde ciddiye alınan bir öneri olmuştur (Giedon,1982). 1850'lerde ütüyü sürekli sabit bir sıcaklıkta tutmak için gaz kullanılmıştır. (Şekil 2.25).

Şekil 2.25 Edison enstitüsünün gazlı ütüler için hazırladığı reklam (Giedon,1982).

Elektrikli ütünün patenti 1882 yılında alınmasına rağmen, 1904 yılından önce yaygın bir ev aleti değildi. Geleneksel ütülerin maliyeti, kullanılan metalin ağırlığına bağlı iken elektrikli ütülerin maliyeti; kontrol düğmeleri, termostat, buhar ve benzeri teknik özelliklerine bağlı olmuştur. Elektrikli ütülerde ütünün tutma yeri ağaç yerine bakalitten yapılmış ve ergonomik bir tutuş sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ütülerin estetik ve teknik özellikleri açısından gelişimi ve çeşitlilik kazanması ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur (Lupton,1993).

İlk elektrikli ütü, prizlerin henüz yaygınlaşmaması sebebi ile aydınlatma armatürünün bağlandığı tesisata takılarak kullanılıyordu (Şekil 2.26). Bu ütü, uygun fiyatı ve sürekli sabit sıcaklığını koruyabilmesi sebebiyle büyük talep görmüştü. Bir çok farklı firma ürettikleri çeşitli ürünlerle, piyasada birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Örneğin; Berlin-Steglitz Elektrik Firması müşterilerine ürünlerini tanıtabilmek ve daha çok satış yapabilmek için dört haftalık bir süre için bedelsiz ütü dağıtmıştır (Kähler,1996).

Şekil 2.26 Aydınlatma armatürüne bağlanarak kullanılan elektrikli ütü, 1911 (Giedon,1982).

Buzdolabı da bir çok dayanıklı tüketim malı gibi öncelikle ev dışında başka alanlarda kullanılmış, 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra konutlar için üretilmiştir. İlk olarak 1862 yılında Londra Dünya Fuarı'nda sergilenen binlerce yarım kiloluk buz kalıbını bir defada üretebilen Ferdinand Carré'nin buz makinesi, ziyaretçileri çok etkilemişti. İlk ticari buz makinesi olan bu tasarım çok büyük buz kalıplarının kesintisiz olarak üretilmesine olanak

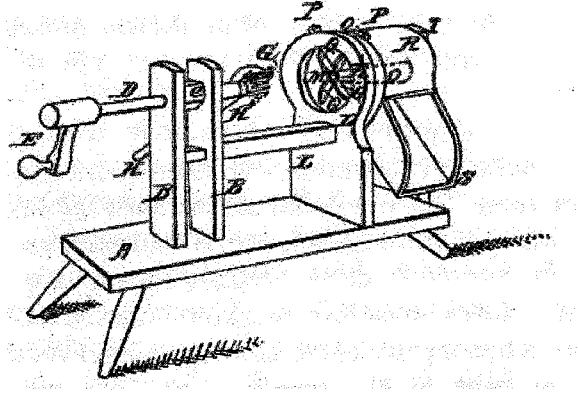
sağlıyordu. Bu makine; küçük taşınabilir bir ocak, $\frac{3}{4}$ 'ü amonyak dolu bir kazan, donma kazanı ve su deposundan oluşmuştur. 1916-1917 yıllarından sonra büyük firmalar evlerde kullanılması için elektrik motoru ile çalışan buzdolapları üretmeye başlamışlardır. Fakat fiyatları hala çok pahalıdır ve bu yıllarda yaklaşık 900\$'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra buzdolabı, Amerika ve tüm Avrupa'da evin gerekli ve zorunlu bir parçasına dönüşmüştür. 1923 yılında Amerika'da 20000 buzdolabı varken, bu sayı 1936 yılında 2 milyona, 1941 yılında 3,5 milyona ulaşmıştır (Giedon,1982).

Buzdolaplarının ilk örnekleri, diğer bir çok dayanıklı tüketim malında olduğu gibi bir mobilya görünümündeydi. Genellikle malzeme olarak ahşap tercih ediliyordu. 1938 yılında AEG'nin ürettiği buzdolabı için hazırladığı reklamda, buzdolabını bir modernlik sembolüne dönüştürülüyor ve aileye getireceği huzur ve mutluluk teması işleniyordu (Şekil 2.27).

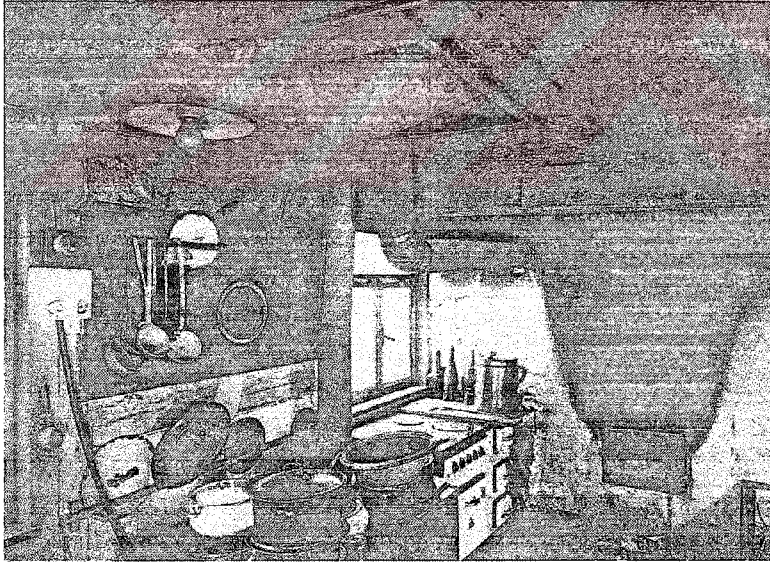
Şekil 2.27 AEG firmasının 1938 yılında yayınladığı buzdolabı reklamı (Kähler,1996).

Küçük ev aletleri; adı altında sınıflandırılan ev aletlerine kıyma makineleri, soyma makineleri, çırpıcılar, saç kurutma makineleri ve benzerleri sayılabilir. Küçük ev aletlerinin büyük bir bölümünün 19.yüzyılda üretilmesine karşın, standart formuna kavuşup, yaygınlaşması 20.yüzyılda gerçekleşmiştir. Soyma makineleri ilk küçük ev aletlerindendir, meyve ya da sebzeleri hem soyan, hem çekirdeklerini çıkaran, hem de bölüp parçalayan bu aletler elle kumanda edilen mekanik aletlerdi (Şekil 2.28) (Giedon,1982).

Şekil 2.28 1938 yılında üretilen ahşaptan yapılmış mekanik soyma ve kesme makinesi (Giedon,1982).

Mekanik küçük ev aletleri, küçük elektrik motorunun üretilmesi ile elektrikli küçük ev aletleri olarak adlandırılmıştır. İlk elektrik motorunu Michael Faraday 1831 yılında icat etmiştir, ancak Faraday tipik 19.yüzyıl araştırmacısı davranışı göstererek elektrik motorunun kullanımı ile ilgilenmez, sadece buluşu ile ilgilenir. Bu nedenle bu buluşun çok yönlü kullanımı için yarım yüzyıl daha geçmesi gerekmiştir. (Giedon,1982).

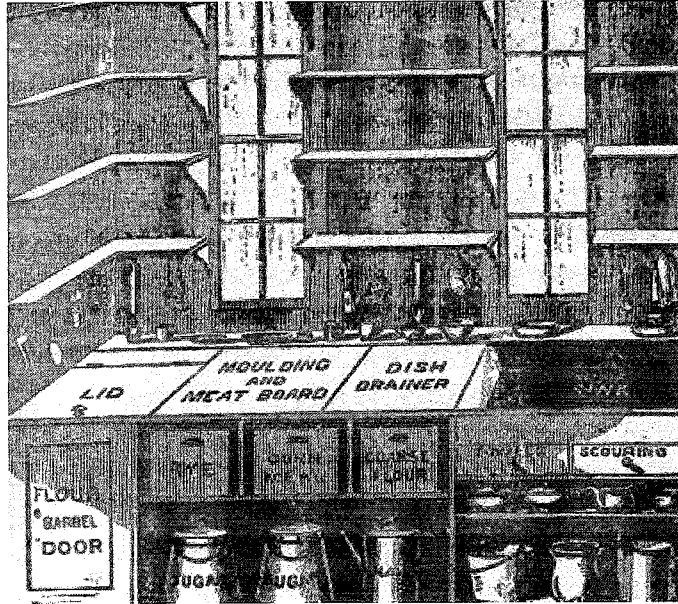

Şekil 2.29 Mutfağın açık ateş yerinden sobalı pişirmeye ve son olarak elektrikli ocağa dönüşümü sürecinde geçirdiği üç evrenin izleri görülebilmektedir (Andritzky,1992).

Dayanıklı tüketim malları, modern ikametle birlikte özelleşen bir mekan olan mutfağın planlanmasını etkileyen, yeni konseptlerin gelişmesine neden olan en önemli donatılar olmuşlardır. 19.yüzyıla kadar, pişirme eylemi, içinde aile fertlerinin toplandıkları, günlük yaşamlarını sürdükleri, aynı zamanda uyudukları bir mekanın merkezinde

gerçekleştiriliyordu. Merkezde bulunan “açık ateş” üzerinde hem yemek pişiriliyor, hem de çevreye yaydığı ısıyla mekan ısıtılıyordu (Şekil 2.29). Üst ve orta tabakaların konutlarında ise, mutfak bodrum katında yer alıyordu ve bu mekanın ev kadınlarının değil, daha çok hizmetçilerin yaşama ve çalışma alanı olması sebebiyle ‘gazlı veya elektrikli ocakların kullanımı yaygınlaşmamıştı. Alt orta tabakalarda ise evin holünde yer alan ocak ateşiyle, hem yemeklerin pişirildiği, hem de mekanın aydınlatıldığı mutfaklar inşa ediliyordu. Bu mutfaklar, yeterli havalandırma ve aydınlatma düzene sahip olamaması nedeniyle “siyah mutfak” diye de adlandırılıyordu (Selle,1996).

19.yüzyılda mutfak mekanının çağdaş ev kadının gereksinimlerini karşılamak üzere rasyonel bir biçimde planlanması için çalışan tasarımcıların en önemlilerinden biri Amerikalı Catherine E. Beecher’dır. Beecher mutfakta işin organize edilmesinin ve bu organizasyon çalışmasının, ev işlerini kolaylaştıran ev aletlerinin dikkate alınarak yapılmasının gerekliliğini savunarak, bu görüşü doğrultusunda ürettiği tasarımlarını mimari çizimlerinde ifade etmiştir (Şekil 2.30). Tasarladığı mutfak mekanında gemi mutfaklarından esinlenmiştir. Gemi mutfaklarında tüm yardımcı araçlar ve donatılar yaklaşık 200 kişi için yemek hazırlanması amacı ile bir mekan içerisinde organize edilmişti. Bu mekan öyle konsantre düzenlenmişti ki, aşçı bir veya iki adımla istediği her yere ve her şeye yetişebiliyordu. Buna karşın 19.yüzyıl konutlarında yer alan mutfaklarda yemek malzemeleri ve gerekli olan araçlar birbirinden çok uzak yerleştirilmişlerdi. Zamanın ve emeğin büyük bir kısmı bir oraya bir buraya gidip gelmekle harcanıyordu. Bu nedenle mutfak mekanı yeniden kurgulanmalıydı (Giedon,1982).

Şekil 2.30 Catherine E. Beecher tarafından 1869 yılında tasarlanan mutfak mekanı (Giedon,1982).

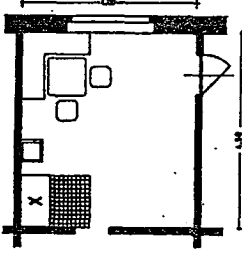
Beecher'in mutfak tasarımı, mekan; hazırlama, saklama ve yıkama olmak üzere üç farklı çalışma merkezine ayrılmış, fakat bu merkezler aynı mekan içinde bir araya getirilmiştir. Büyük mutfak masasının yerini genellikle pencere kenarında yer alan çalışma tezgahı almıştır. Mutfak büfesi, duvar raflarına ve çalışma tezgahının altında bulunan, çeşitli fonksiyonları karşılayan çekmece ve raflara dönüşmüştür. Aynı zamanda çalışma gereçleri ve çalışma alanı bir araya getirilmiş, gerekli aydınlatma düzeyi sağlanmıştır. (Giedon,1982). Beecher'in bu mutfağı, gelişim tarihi içinde bir dönüm noktası olmuş, 20.yüzyılda mutfak tasarımlarında için önemli bir referans olmuştur.

Yirminci yüzyılda mutfak, hem teknolojik donatıların hem de kitlesel tüketimi giderek artan kişisel ev donatılarının en çok kullanıldığı mekan olması nedeniyle, dönemin kritik modernlik sembolü olmuştur (Kaçel,1998/1). Rasyonelleşme hareketleri kapsamında kadına atfedilen rolün dönüşümüyle beraber, kadının yeniden üretim alanı olarak büyük gelişmeler göstermiştir. Yirminci yüzyılın mutfak tasarımının gelişmesinde en önemli ve en etkin isim hiç kuşkusuz Alman mimar Margarete Schütte Lihotzky olmuştur.

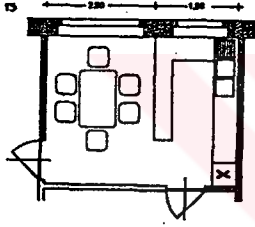
Margarete Schütte Lihotzky, Frankfurt'ta rasyonelleşme çalışmalarının ön hazırlıklarını yürütüyordu. Çalışmalarını kadınlar birliği toplantılarında ve çeşitli fuarlarda sergiliyordu. Amacı bilgilendirmenin yanında ev kadınlarını da planlama sürecine dahil edebilmektir. Lihotzky'e göre çağdaş kadın, hem evde hem dışarıda çalışan, evde her durumda erkekte daha çok sorumluluğu olan, ailenin koruyucusu ve çocukların annesi sıfatıyla en az erkek kadar kuvvetli olması gereken bir karakterdi. Ev işlerinin zahmetinden kadının yükünü hafifletmek, Lihotzky için konut sorununun merkezi problemi idi. Yeni ev idaresi, sadece yeni bir ev değil, aynı zamanda yeni bir kadın öneriyordu. Yeni ev kadını, ev işleriyle tüm zamanını geçirmek istemeyen genç, modern bir kadındı. Onun çocuklar ve mutfaktan başka ilgi alanları vardı. Lihotzky'nin 1923 yılında tasarladığı Frankfurt Mutfağı bu nedenle önemliydi, bir manifesto niteliğindedir. Frankfurt mutfağı işlevsel açıdan özelleşmiş, boyutlarının tam kararında ve optimum ölçülerde tasarlanmış bir mekan olması açısından da önemlidir. Mekanın tüm donatılarının bir yeri vardı, hiçbir şey ortada yüzmüyordu ve tüm donatılar sökülüp, takılabilir ve yeniden yapılabilirdi. Diğer bir deyişle Frankfurt mutfağı; mekana göre mutfak tasarımı anlayışını getirmiştir (Noever,1985).

Margarete Schütte Lihotzky'nin çalışmalarında bir konutun fonksiyonlarını açıklayan önemli soru şuydu: "insan nerede oturuyor, nerede yemeğini hazırlıyor, nerede çalışıyor, nerede uyuyor?" bu fonksiyonların ana amacını yemek ve pişirme eylemleri

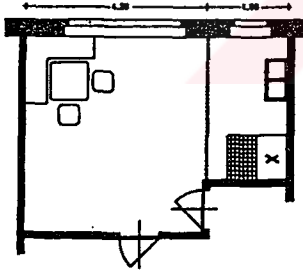
oluşturuyordu. Bu sorulardan yola çıkarak 4 mutfak tipi oluşturulabilirdi (Şekil 2.31). Bunlar;

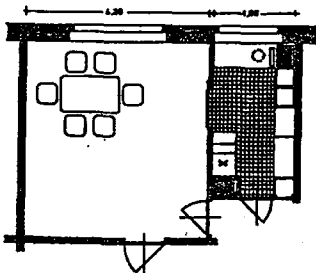
- a) yaşama mutfak; bireylerin içinde oturup yemek yediği mekan. Odun veya kömürle ısınılan kırsal kesim mutfak tipidir. Öyle ki ocaktan yayılan ısı tüm ailenin içinde yaşadığı, yiyip içtiği bir mekanı mekanı ısıtabiliyordu.fakat toplumsal ve teknolojik gelişmeler bu mutfak tipinin işlevini yitirmesine neden olmuştur.

- b) Pişirme nişi;merkezi ısıtma olmadığı ve herkesin gaz ocağı kullandığı yıllarda açık pişirme nişleri oluşturmak mantıklıydı. Böylece yaşama ve yemek bölümleri de ısıtılabilirdi. Ancak merkezi ısıtma sistemine geçişle açık pişirme nişleri de işlevsizleşmiştir.

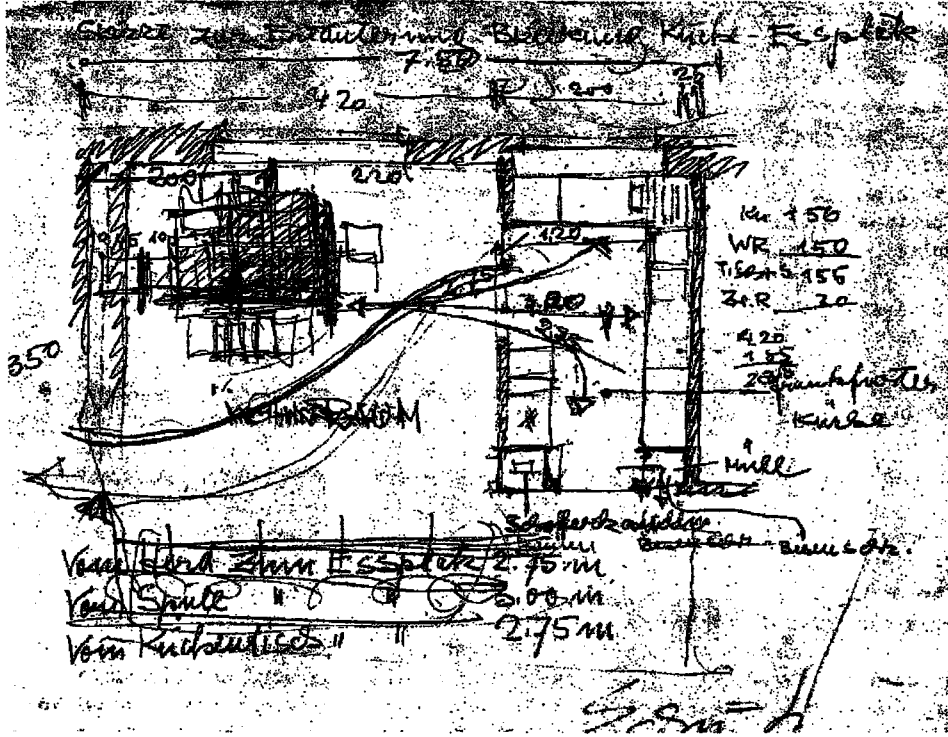

- c) Çalışma mutfakı (Frankfurt Mutfakı); yaşama mekanından bir sürme kapı ile ayrılan pişirme mutfakı 20'li yılların tasarımıydı.

- d) Yemek Mutfakı; yaşama bölümün ayrı bir mekan olarak tasarlanmış, tüm aile için yeme bölümlü bir mutfak. bu planlama 20'li yılların idealiydi, ancak çok pahalı bir çözüm olması nedeniyle uygulanmamıştır.

Şekil 2.31 Geleneksel mutfak tipinden Frankfurt mutfakına geçiş (Noever,1985).

Şekil 2.32 Margarete Schütte Lihotzky' nin Frankfurt mutfağı eskizi (Noever,1985).

Frankfurt mutfağı konseptinde; mutfağın pişirme ve yaşama bölümlerine ayrılmasıyla, ailenin yemek zamanları ve çalışma saatlerinden sonra birlikte oldukları, dinlendikleri mekanla, ev kadınının çalışma mekanı birbirinden ayrılmıştır (Şekil 2.32).

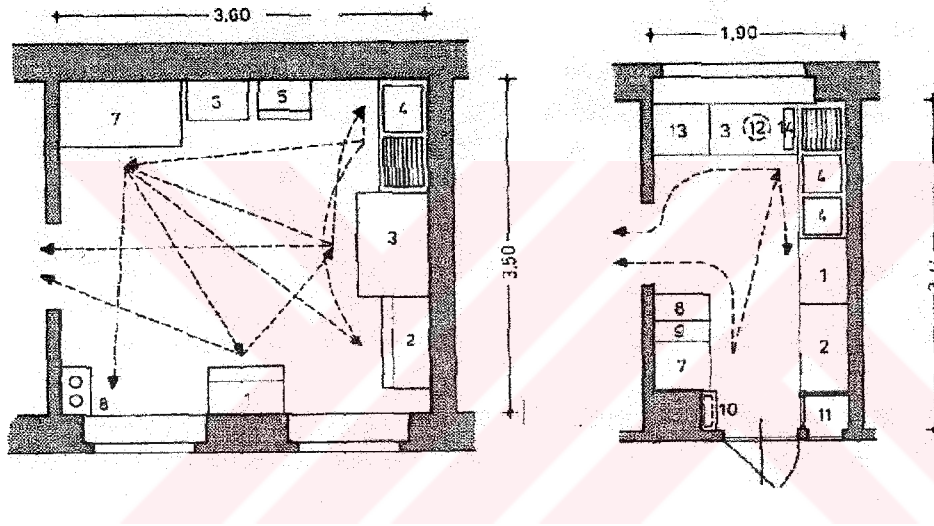
Frankfurt mutfağının önemli yapısal özelliklerinden biri, iş bitiminden sonra pişirme bölümünün, sürme kapıyla yaşama mekanından ayrılması; yaşama mekanının mutfak gereçlerinden arınmış, rahat bir mekan haline gelmesiydi. Ayrıca bu planlama sayesinde ev kadını, işlerini yaparken sürme kapıyı açık tutarak oturma bölümündeki aile bireyleriyle konuşabiliyor veya çocuklara göz kulak olabiliyordu. Bunun yanında mutfak, yemek hazırlama mekanından, yemek masasına en kısa yolu sağlamalı ve bu uzaklık 3.4 metreyi geçmemeliydi. Bu tasarımıyla Lihotzky bilimsel işletme yönetiminin temel düşüncelerini tutarlı bir şekilde konuta taşımıştır (Noever,1985).

Mutfak mekanının boyutlarının küçülmesi nedeniyle, piyasada üretilen mobilyalarının kullanılamamasına rağmen, optimum hacmiyle yapı masrafı ve iş tasarrufu sağlaması açısından önemliydi. Bu yönüyle Almanya'da 1926 yılından 1930 yılına inşa edilen konutların büyük bir kısmında Frankfurt Mutfağı uygulandı.

Frankfurt mutfağının özellikleri;

Form;

Zaman ve güç harcamalarının minimize edilmesi için Margarete Schütte Lihotzky, 3.44m x 1.87m boyutlarında, dikdörtgen formlu mutfağı tercih ediyordu. RFG (Devlet Araştırma Kurumu) tarafından hazırlanan raporlarda bu plan tipi eleştiriliyordu. Çünkü Mutfak, donatıların çift taraflı yerleştirilmesi için çok dar olduğundan, açık durumda bulunan dolap kapılarına çarpma tehlikesi fazlaydı. Ancak mutfak kare olursa bu sıkışıklık yaşanmayacak ve bir çok bakımdan daha pratik olacaktı (Şekil 2.33).

Şekil 2.33 Frankfurt mutfağı dikdörtgen ve kare tipleri (Andritzky,1992).

Aydınlatma;

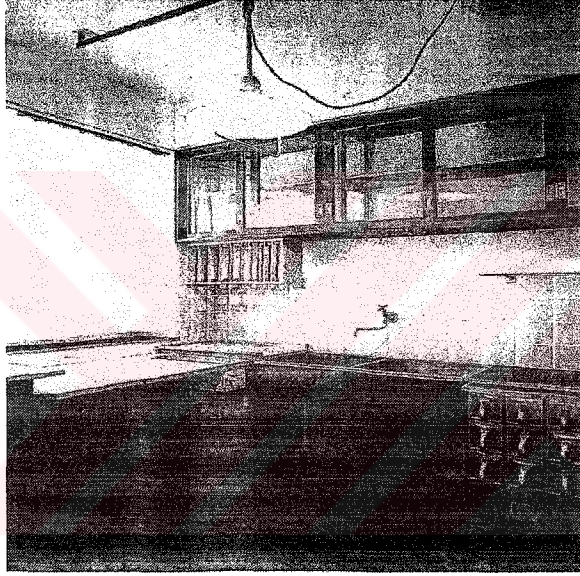
Frankfurt mutfağında çalışma alanı; iyi bir aydınlık düzeyi sağlamak amacıyla pencere kenarındaydı. Ayrıca mutfakta kör açılardan sakınmak için tavan lambası bir ray üzerine yerleştirilmişti ve bir kulpla istenilen yere sürülebiliyordu. Abajurun konisi mutfakta çalışan ev kadını gölgede bırakmayacak şekilde biçimlendirilmişti (Şekil 2.34).

Döner iskemle;

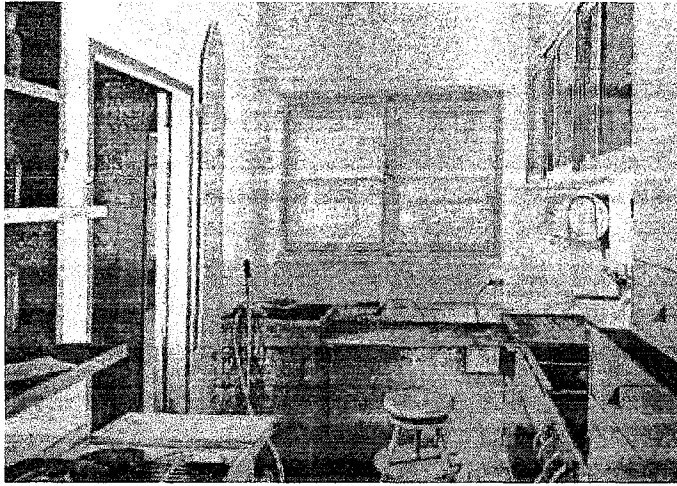
Ev kadını, yüksekliği ayarlanabilir döner iskemle üzerinde ergonomiye uygun bir oturuşla ev işlerini yürütebiliyordu. Sadece bir dönme hareketiyle ocaktan dolaba, dolaptan eviyeğe istediği yere yetişebiliyordu (Şekil 2.35).

Çalışma tezgahı ve çöp oluğu;

Frankfurt mutfağından önce tezgah kaplaması olarak sadece linolyum kullanılıyordu. Fakat bu malzemenin kesilebilir ve asitten etkilenebilir olması, plastiğinde henüz kullanımda olmaması sebebiyle, Frankfurt mutfağında çalışma tezgahının kayın ağacından yapılması öngörülüyordu. Tezgahın sağ tarafında bir açıklık bulunuyordu. Bu açıklığın altına beyaz emayelenmiş metal bir oluk takılmıştı. Bütün sebze, et veya meyve çöpleri kesildikten sonra doğrudan bu oluğun içine atılıyor, daha sonra ahşap bir kapakla buradan çöp tenekesine boşaltılıyordu. Ayrıca bulaşıkların kurutulması için pratik bir damlalık da geliştirilmişti (Noever,1985).

Şekil 2.34 Aydınlatma elemanı ve saklama kapları (Noever,1985).

Şekil 2.35 Ütü masası ve döner iskemle (Noever,1985).

Ütü tahtası;

Duvara sabitlenmiş ütü tahtası, mutfak mekanındaki yüksekliği ayarlanabilen döner iskemle yardımıyla rahatça ütü yapılabilmesini olanaklı kılıyordu (Şekil 2.19).

Kuru yiyeceklerin saklanması;

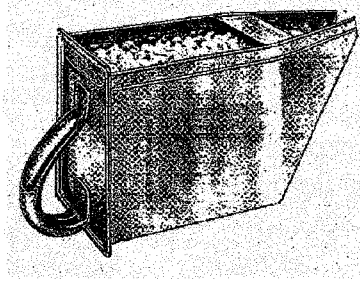
Un, pirinç, mısır, şeker gibi besin maddeleri alışıldığı gibi kese kağıtlarında saklanıyordu. Çekmeceler henüz yoktu. Frankfurt mutfağı için bir firmayla beraber özel çekmeceler tasarlandı. Tek el hareketi ile ev kadını dolabın alt raflarına ulaşabiliyordu, çekmeceler fasulyeden şekere tüm pişirme gereçlerini saklayan 18 mat alüminyum kaptan oluşuyordu. Bu kaplar 2 kilo alabiliyordu, elle tutma ergonomisine uygundu ve elle çok kontrollü bir şekilde pişirme malzemesini tencere veya kaba boşaltılmasını sağlayacak dar bir ağzı vardır. Bu bölmeler kırılmaz ve kolay temizlenir olmasıyla ev için ideal bir metal olan alüminyumdan imal ediliyordu. RFG, alüminyum bölmelerin organizasyonunu, özel stoklar için yeterli olmaması ve kapların üstü açık olduğu için kadınlar yiyeceklerini kese kağıdında saklamaya devam etmesi bakımından eleştiriyordu (Noever,1985).

Renk;

Mobilyaların renginin mavi olması rastlantı değildi. Frankfurt üniversitesi bilim adamları çeşitli deneylerle böceklerin mavi renge gelmediğini ispatlamışlardı. Henüz DDT bulunmadığından renk seçimi önemliydi (Noever,1985).

Tencereler yer kaybını engelleyecek şekilde, büyüklüklerine göre sıralanmışlardı. Her şey temizlenmek için sökülüp takılabiliyordu. Dolap kapaklarının altında havalandırma delikleri bulunuyordu. Yarım dönüşle ve iki adımla bulaşıkların üzerinde kap kacaklar için camlı üst dolaba ulaşılabilirdi. Bir kap almak için serbest hareket eden sürme pencere açılabilirdi. Üst dolaplardan birinin kapağı açık olsa bile hiç bir zaman başını çarpma şansı yoktur. Mekan küçüktür, ama hareket alanı büyüktür (Noever,1985).

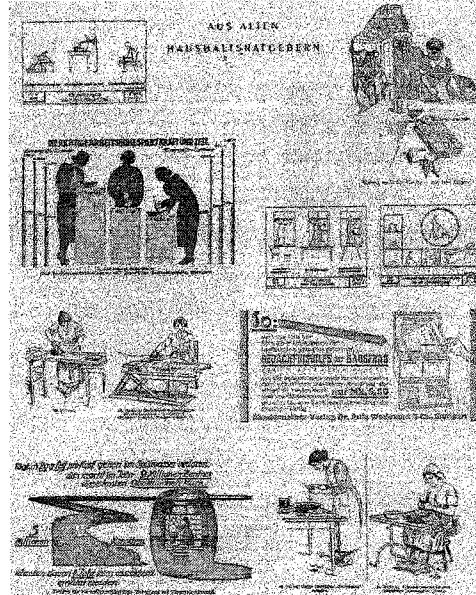
Mutfakta kullanılan tüm gereçler tasarımcılar tarafından detaylandırılıyordu (Şekil 2.36). Örneğin çaydanlık kulpunun ters soru işareti formu kazanması estetik değil, işlevsel nedenlerden kaynaklanıyordu. Hangi gereç için hangi malzemenin uygun araştırılıyordu. Burada amaç kullanılan gerecin hijyenik olması, hafif olması ve kullanım kolaylığı sağlamasıydı. Değişim ergonomik, bu konuda yapılan çalışmalar bilimseldi.

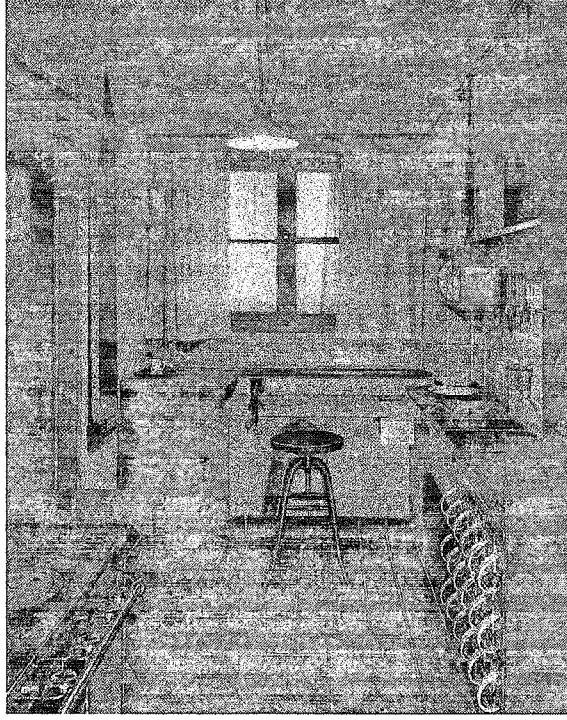
Şekil 2.36 Saklama kabı (Andritzky,1992).

Modern toplumlarda artık her konut bir mutfığa sahipti ve görünmese de ateşle ilişki içindeydi. Öyle ki tek odalı apartman konutlarında bile yaşama mekanından ayrılmış bir pişirme nişi vardır. İçinde nadiren iki kişinin beraber oturabileceği ve sadece yalnız ayakta çalışabileceği bu küçük mutfaklar modern ev idaresinin rasyonelleşme sürecinin yansımalarıydı (Şekil 2.37).

Ocak şehirde sıradan bir mutfak aracına dönüşünce, az tercih edilen yere, duvar kenarına çekilmiştir. Hijyenik beyaz mutfaklar inşa edilmeye başlanmış, bacalar yardımıyla mekanın içinde duman oluşumu engellenmiştir. Ateşin sosyal, psikolojik ve sembolik ısının mutlak merkezini temsil etmemeye, aksine yalnızca ısıtma ve yemek hazırlama amaçları için bir araç olarak görülmeye başlamasıyla, onun teknik rasyonelleşmesinin öngördüğü ayrılmış fonksiyon zonları oluşmuştur. Artık toplanma yeri olarak “açık ateş”ten söz edilemezdi (Selle,1996).

Şekil 2.37 Rasyonelleşme çalışmaları kapsamında donatılarda ergonomiye uygun biçim ve boyut özellikleri arayışı (Andritzky,1985).

Şekil 2.38 Lihotzky tarafından 1926 yılında tasarlanan Frankfurt mutfağı (Selle,1994)

Teknolojik gelişmeler sonucunda elektrik ve gaz döşemlerinin tüm sınıflar için ulaşılabilir olmasıyla, mutfak mekanında yanan alevin görünmediği gazlı ve daha sonra da elektrikli ocak formları kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm ev kadınlarına kolaylık ve zamandan tasarruf sağlamıştır.

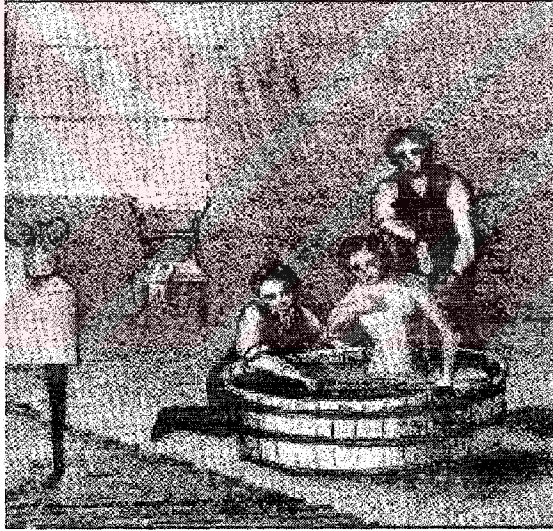
Mutfak, endüstrileşmenin başlamasından beri tüm rasyonelleşme stratejilerinin meydanı olmasına rağmen, içinde yaşanan olaylar modernleşme tarihinde kendi anlam arka planlarını hiç bir zaman kaybetmemiştir Siegfried Giedon'un deyişiyle, mutfak günlük yaşam edimlerinin mekanikleşmesine rağmen, sıcaklığın ve el işinin mekanı olarak kalmıştır. Fakat evin hiç bir odası mekansal olarak ve donatılar açısından mutfak kadar temel değişimlere uğramamıştır. Mutfakla karşılaştırıldıklarında oturma ve yatak odaları tüm detaylarında mobilyaları ile birlikte mutfağa göre tutucu kalmışlardır. Elektrik ocağı ve mikro dalganın kullanılmaya başlaması tarihsel bir sürecin ve gelişiminin yansımasıdır, eski ve yeni teknoloji ve formların yan yanılığı mutfak için karakteristiktir (Selle,1996).

20.yüzyıl öncesinde kullanılan kiler, mutfağın minimalleşme eğilimi, buzdolabının onun görevini üstlenmesi ve konservein yaygınlaşmasıyla işlevsizleşir. Pişirme, bir sanat denemesi veya yüksek kaliteli zenaat işi olarak tekrar keşfedilir, yemek kitapları, gelişmiş makinelerin kullanım kılavuzlarından daha ilgi çekici olmaya başlar (Selle,1996).

2.1.3.2.2. Hijyenik Donatılar

İnsan bedeninin temizlenmesi ve bakımı için yapılan eylemler çeşitli dönemlerde farklı şekillerde kurgulanmış mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Mekanların ayrışmasına kadar bu eylemler ya dış mekanda gerçekleştirilmiş ya da başka işlevleri de içinde barındıran bir mekanın parçası olmuştur (Şekil 2.39).

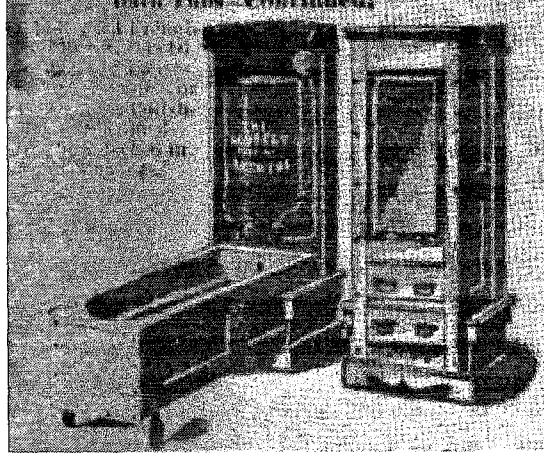
Yıkanma ve temizlenme eyleminin 19. yüzyılda bir mekanı olmadığı gibi bu fonksiyona hizmet eden özelleşmiş donatılarda yoktu. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yıkanma işlemi için çeşitli donatılar geliştirilmiş olsa da, bu donatılar bu eylemin en temel noktası olan hijyen gereksinimini karşılamaktan çok uzaktı. Hijyenik donatılar 20.yüzyılda teknolojik ilerleme ve malzeme olanaklarının çeşitlenmesine paralel olarak gelişmiş, elektrik, gaz, su ve kanalizasyon gibi kentsel altyapı döşeminin başlaması ile yaygınlaşmıştır. Hijyenik donatılar olarak adlandırılan bu donatılara lavabo, küvet, klozet ve benzeri donatılar sayabilir.

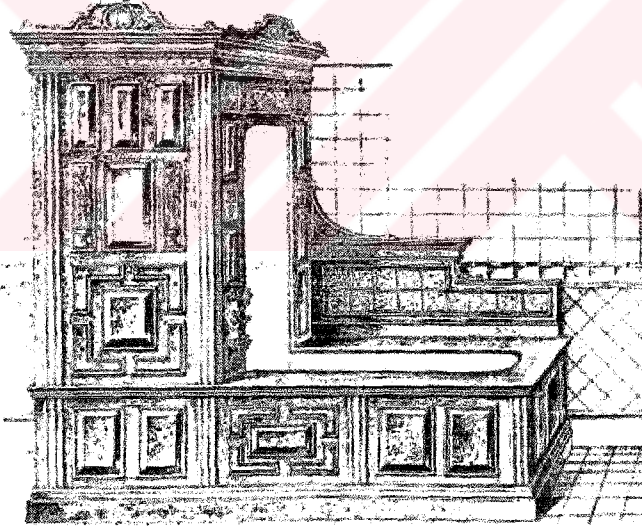
Şekil 2.39 19.yüzyılda yıkanma eylemi (Giedon,1982).

Modern ikamette mekanların ayrışması ile birlikte temizlenme eyleminin gerçekleştirildiği bir mekan olarak banyo mekanı özelleşmiştir. Hijyenik donatılar da bu mekanın tasarımında ve gelişiminde büyük rol oynamıştır. Banyo, 19.yüzyılda teknik donatıların yüksek maliyeti nedeniyle henüz lüks sayılıyordu ve üst tabakanın statüko sembolüne dönüşmüştü. 19.yüzyılda yıkanma için gerekli sıcak su, taşınabilir banyo küvetlerine hizmetçiler tarafından dolduruluyor ve boşaltılıyordu (Kaçel,1998). Ayrı bir banyo mekanı yerine ise dolap içinden istenildiği zaman çıkartılan genellikle dökme demirden yapılan bir banyo küveti kullanılıyordu ya da açıldığında küvet olan ahşap dolaplar kullanılıyordu (Şekil 2.40).

19.yüzyılda yıkama eylemine hizmet eden donatılar banyo donatılarına benzemekten çok, salon mobilyalarına uygun bir formda üretiliyordu (Şekil 2.41). Bunlar 19.yüzyılda ortaya çıkan; “çağdaş mobilyaların bireysel beğenileri ifade etmesi gerekir” anlayışının ürünüydü.

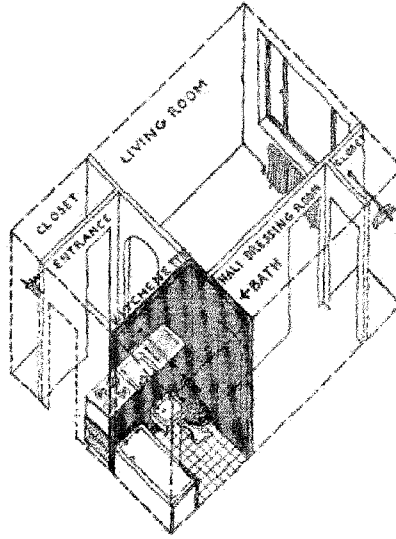

Şekil 2.40 1885 yılında Şikago’da üretilmiş su tesisatı bağlantısı olmayan, kapandığında dolap olan küvetler (Giedon,1982).

Şekil 2.41 1888 yılında İngiltere’de üretilmiş olan başlıklı küvet. (Giedon,1982).

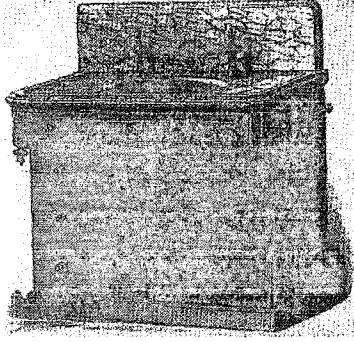
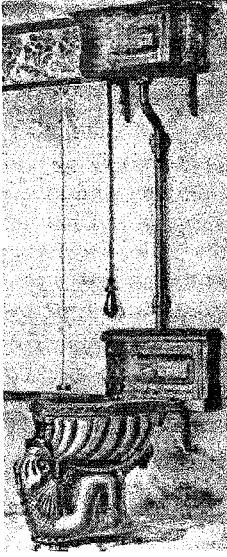
Elektrik, gaz, su, kanalizasyon gibi kentsel alt yapı donatılarının, tüm hane halklarının kullanımına sunulmasından sonra banyo 19.yüzyıldaki gibi sadece üst tabakanın kullandığı bir lüks olmaktan çıkmıştır. 1900’lerden itibaren hijyenik ve pratik bir mekana dönüştüyse de 1950’lerden sonra banyo donatılarının gelişimiyle, estetiğin ifade edildiği statü sembolü olmuştur.

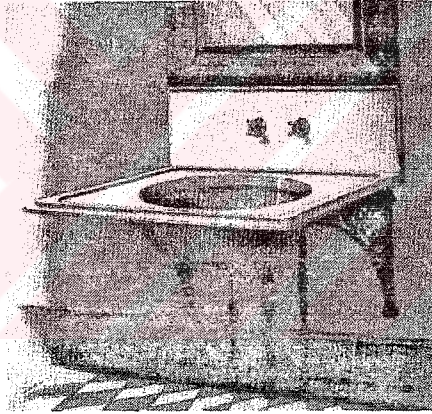
Şekil 2.42 Yirminci ilk yarısında pişirme nişi ve banyo tesisatın bir duvar üzerinde toplanması (Giedon,1982).

Utanma duygusunun gelişmesi, banyonun ayrı bir mekan olarak kurgulanmasına yön veren en önemli etkenlerden biri olmuştur. 1900'lerden itibaren çeşitli firmalar hijyenik, kolay temizlenebilir, standartlaşmış ve ucuzlamış donatılarla tasarlanmış banyo çözümleri sunuyorlardı. 20.yüzyılda artık banyo bir yerden bir yere taşınan donatılar yerine sıcak ve soğuk su tesisatı ve bir gideri olan sabit donatılardan oluşmaktadır. Banyo donatılarının standartlaşması, ekonomik koşulların iyileşmesi ve tesisat döşem maliyetinin ucuzlaması, tuvalet, banyo, mutfak gibi mekanların bir aks üzerine toplanması ve ortak bir tesisat şaftının kurulabilmesiyle mümkün olmuştur (Şekil 2.42), (Giedon,1982).

Gelişim sürecine bakıldığında ilk banyo mekanı; bir banyo sobası ve taşınabilir bir küvetten oluşuyordu (Şekil 2.43). Tesisat bağlantısının yapılmasıyla küvet sabit bir donatı haline gelmiştir. Merkezi ısıtma sisteminin kurulmasıyla sobadan değil, merkezi tek bir noktadan sıcak su sağlanmaya başlamıştır. 19.yüzyıl sonunda küvet yerden yükseltip, boyutları küçültülerek bugün bildiğimiz anlamda yüz yıkamak için kullandığımız lavabolar da banyolardaki sabit yerini almıştır (Giedon,1982).

Şekil 2.45 a+b 19.yüzyılda mobilya görünümünde klozet ve lavabo (Giedon,1982).

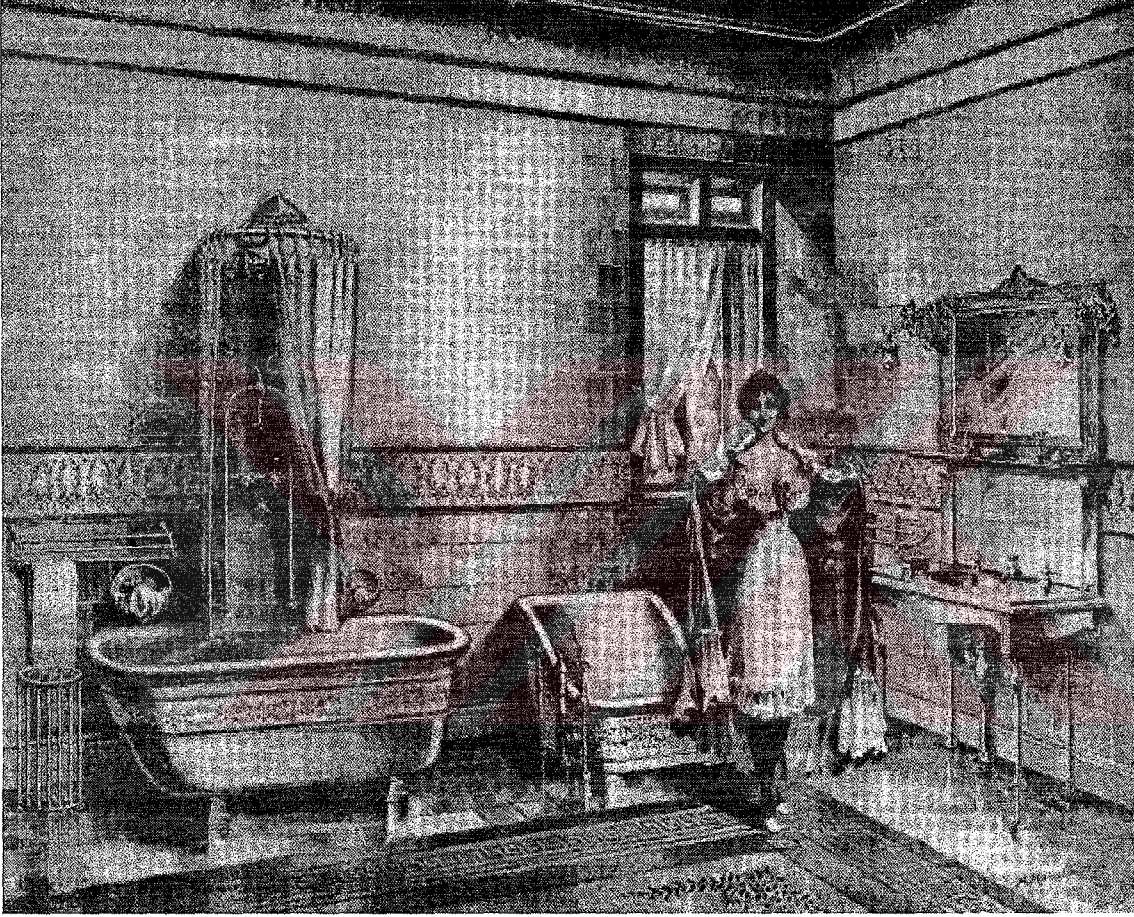
Şekil 2.46 On dokuzuncu yüzyıl sonunda hijyenik bir donatıya dönüşen lavabo (Giedon,1982).

Mekanların özelleşmesiyle banyo evin organizmasının yeni bir elemanı olmuştur. Banyo mekanının boyutlarının ve plan şemasının nasıl düzenlenmesi gerektiği, tasarımcıların yeni uğraş alanlarından biri olmuştur.

1900'lü yıllarda İngiltere'de çok lüks banyolar üretilmektedir. Porselen küvetler adeta bir Rolls-royce gibi üretiliyordu (Şekil 2.47). Donatılar hane halkının bireysel beğeni ve maddi olanakları doğrultusunda göre piyasadan satın almasıyla elde ediliyordu. (Giedon,1989).

Küvet; 19. yüzyıl sonunda çok farklı tipte üretilmiş ve piyasaya sürülmüştür. Ahşaptan üretilmiş ve üzeri çinko ile kaplanmış küvet ilk üretilen küvetlerden biri olmasına karşın fazla dayanıklı olmaması sebebiyle çok fazla rağbet görmemiştir. Daha sonra ahşap küvet bakır ile

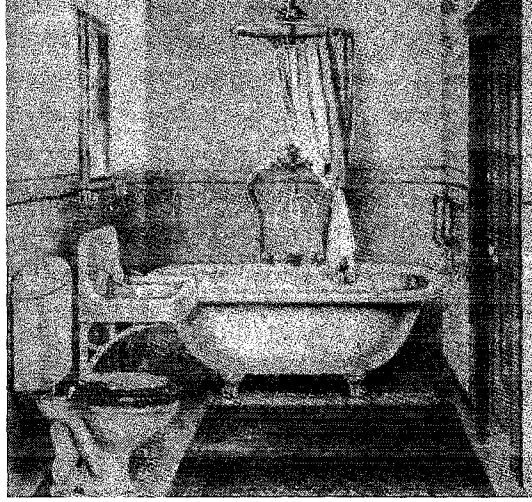
kaplanmış, ancak bakır kaplı ahşap küvet uzun süre temiz tutulabilmesine rağmen bakırın yumuşak olması nedeniyle uzun ömürlü olamamıştır. En çok rağbet gören küvet tipi dökme demirden üretilen küvet olmuştur. Fakat demirin paslanması sebebiyle kısa bir süre sonra dökme demir küvet de emayelenerek piyasaya sürülmüştür. Hijyenik olan emayelenmiş küvet çok ağır olduğu için kullanışlı bulunmamıştır. Çeşitliliğin hakim olduğu küvet piyasasında en çok satılan çelik saçtan üretilmiş ve bakırla kaplanmış küvet olmuştur (Giedon,1982).

Şekil 2.47 1900’lerde kentsel altyapı donatılarının hane halklarına ulaştırılmasıyla üst tabakalar için banyo mekanı statü sembolüne dönüşmüştü (Giedon,1982).

Ayrıca üretilen bir diğer tip olan alüminyum küvet çok hafif, estetik ve hijyenik bir ürün olmasına karşın, yüksek maliyeti dolayısıyla sadece toplumun üst kesimleri tarafından kullanılmıştır (Giedon,1989).

20.yüzyılın ilk yarısından itibaren kentsel altyapı donatılarının toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması ve döşem maliyetinin ucuzlaması ile beraber, artık her türlü tesisat da konut inşa edilirken döşenmeye başlamıştır. Böylelikle toplumun tüm kesimlerinde akan sulu sabit donatılı banyolar yaygınlaşmıştır (Şekil 2.48).

Şekil 2.48 20.yüzyılın ilk yarısında banyo donatıları standartlaşır ve mekandaki sabit yerlerini alırlar. (Giedon,1982).

2.1.3.2.3. Mobilyalar

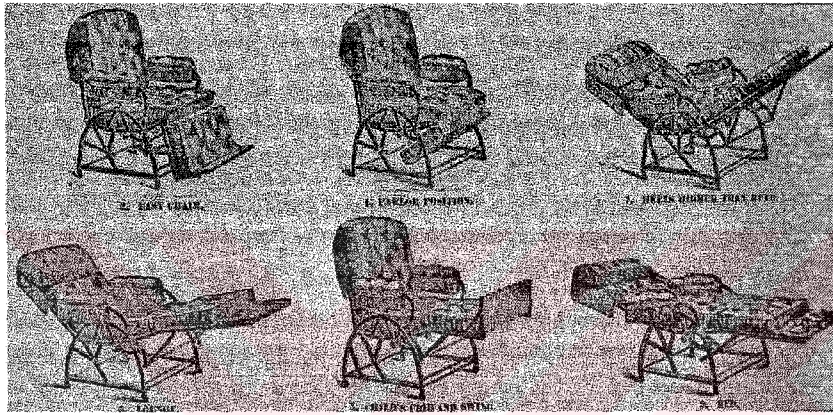
Mobilyalar her dönemin dönemsel özelliklerine göre biçimlenmişler, belirli bir dönemin kendi sınırlı zamanı içinde moda ürünlere dönüşerek yaygınlaşmışlardır. Bazı dönemlerde de önceki dönemlerin mobilyaları antik miras olarak yeniden kullanıma girmiş ya da yeni tasarımlar için temel oluşturmuştur. 19.yüzyılda teknolojik gelişmeler bağlamında tasarlanan çeşitli mobilyalar genellikle 20.yüzyılda yaygınlaşmışlardır.

19.yüzyılda bedenin ergonomisine uygun mobilyalar önem kazanmış, mekânın de kullanıldığı çözümler mobilya tasarımcılarını yönlendirmiştir. Ancak 19.yüzyılda bu mobilyaların tasarımcıları isimleriyle tanınmış değillerdi, hepsi 19.yüzyılın anonim tarihinin birer parçasıydılar. İsimleri sadece patent başvurularında yer almış, telefon rehberindeki sayısız isim ve numara gibi pek azı hafızada kalmıştır (Giedon,1982).

19.yüzyılda patent mobilyaları önemli bir kavramdı ve 19.yüzyılın ilk yarısında özellikle Fransa ve İngiltere’de başlayan patent girişimleri 1850’li yıllardan sonra Amerika’nın hakimiyetine geçmiştir. Bu dönemde patent sahibi olan tasarımların ele aldığı en belirgin problem, hareket problemi olmuştur. Tasarımların en önemli özelliklerinden biri de bir çok fonksiyona hizmet edebilmeleriydi (Şekil 2.49). Örneğin; bir koltuk, basit bir el hareketi ile açılarak akşamları yatak olarak kullanılabilirdi. Bu özellikle alt tabakaların yeterli kullanım alanına sahip olmayan konutları için çok önemli bir çözümdü. Mobilyalar tek tek parçalarına ayrılıp, belirli bir mekanizma ile kurgulanarak, hareket kabiliyeti ve insan bedeninin farklı davranışlarına uyum kabiliyeti kazanmışlardır. Hareket problemi bazı tasarımlarda o kadar

ileri götürülmüştür ki, örneğin bir sandalyenin fonksiyonu, hangi amaca hizmet etmesi gerektiği ikinci plana itilmiş, nasıl öne ve arkaya doğru salınım yapabileceği gibi konularda yeni bir mekanik icat edilmeye çalışılmıştır. Hatta bu çoğu zaman karikatürlere konu olmuştur (Şekil 2.50), (Giedon,1982).

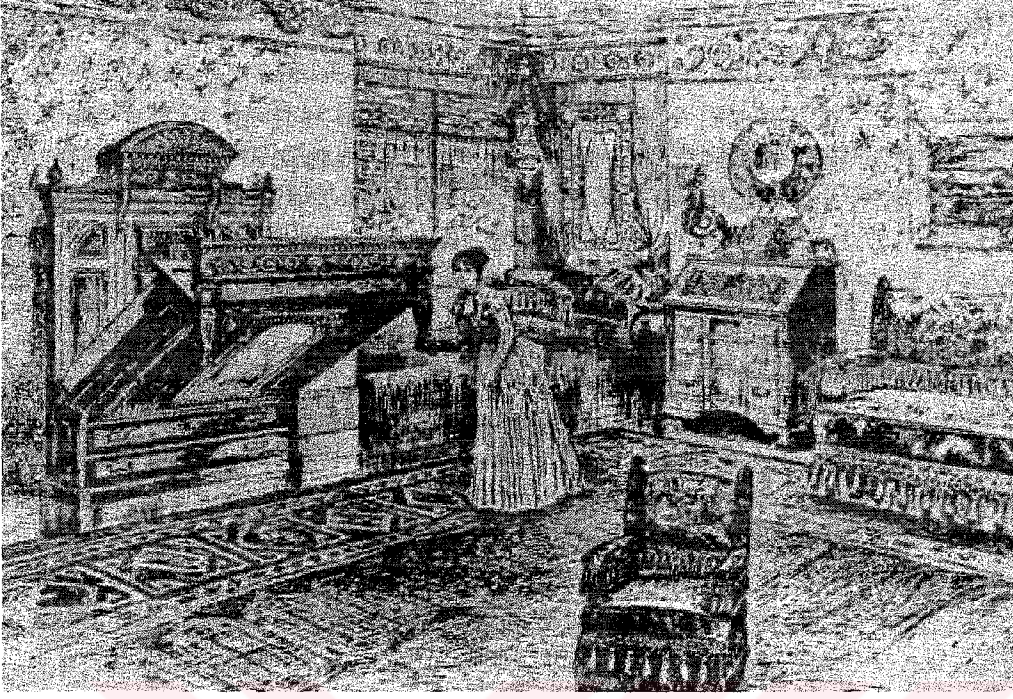
Gelir düzeyi yüksek grupların yatağa dönüşen koltuğa ya da dolaba ihtiyacı yoktu, onların gereksinimlerini karşılamak için yeterli yeri ve aracı vardı. Bu mobilyalar, özellikle Amerika'da yeni oluşan orta tabakanın, sınırlı kullanım alanları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Böylelikle gün boyu oturma odası olarak kullanılan bir mekan akşamları bir yatak odasına dönüştürülebiliyordu (Şekil 2.51), (Giedon,1982).

Şekil 2.49 Bir Amerikan sandalye mağazasının 1876 yılında müşterileri için hazırladığı katalog (Giedon,1982). Bu katalog 19.yüzyılda bir koltuğun eriştiği değişebilirlik kabiliyetini ve hareketliliği göstermektedir. Mühendisler tarafından hazırlanan tasarımlar basit mekanik araçlarla hareket problemini çözmüşlerdir

Şekil 2.50 1857 yılında çok amaçlı mobilya tasarımına eğilimin karikatürize edilmesi (Giedon, 1948).

Şekil 2.51 1891 yılında orta tabakanın evlerinde kullanılan ve Amerikan tasarımı olan yatak dolabı (Giedon, 1948).

19.yüzyılda hane halklarının mobilyaları marangozlar tarafından üretiliyordu. Marangozlar siparişe çalışıyorlar ve bireyin beğenisini kazanmak için ürettikleri örneklerden ve kataloglardan yararlanıyorlardı (Şekil 2.52a+b). Yüzyıl sonunda mobilya mağazalarında hazır mobilya satışının yaygınlaşmasıyla, marangozlar mobilya mağazaları açmaya ya da bu mağazalar için üretmeye başladılar. Atölyeler mağazalarında komple konut mobilyalarını sergiliyorlardı, öyle ki bu mağazalarda hane halkları, beğenilerine ve maddi olanaklarına göre istediklerini bulabiliyorlardı. Bir konut dekorasyonu 1600 mark ile 2000 mark arasındaydı, fakat gelir seviyesinin yükselmesine rağmen alt kesimler henüz bunları satın alamıyorlardı. Gelir seviyesi düşük olan alt kesimler ise ancak eskicilerden kullanılmış mobilyalar satın alabiliyorlardı. Satış için reklamlar önemli bir rol oynamaya başlamıştı. Moda dergileri ve özel moda danışmanları kullanıcıya uygun dekorasyon yapmaya çalışıyorlardı (Petsch,1989).

1850'lerde kullanılmaya başlanan buhar makinesi geleneksel zanaat tekniklerinin itibarının düşmesine neden olmuştu. Dönen bıçaklarıyla rende bankları torna işlemlerinin yapılmasını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştı. Endüstriyel üretim tekniklerine geçiş kitlesel üretimi olanaklı kılmıştı. Mobilyaların kullanılabilirliğini arttırmak için malzeme seçimine, işçiliğe, dayanıklılığa önem verilmeye başlanmıştı (Petsch,1989).

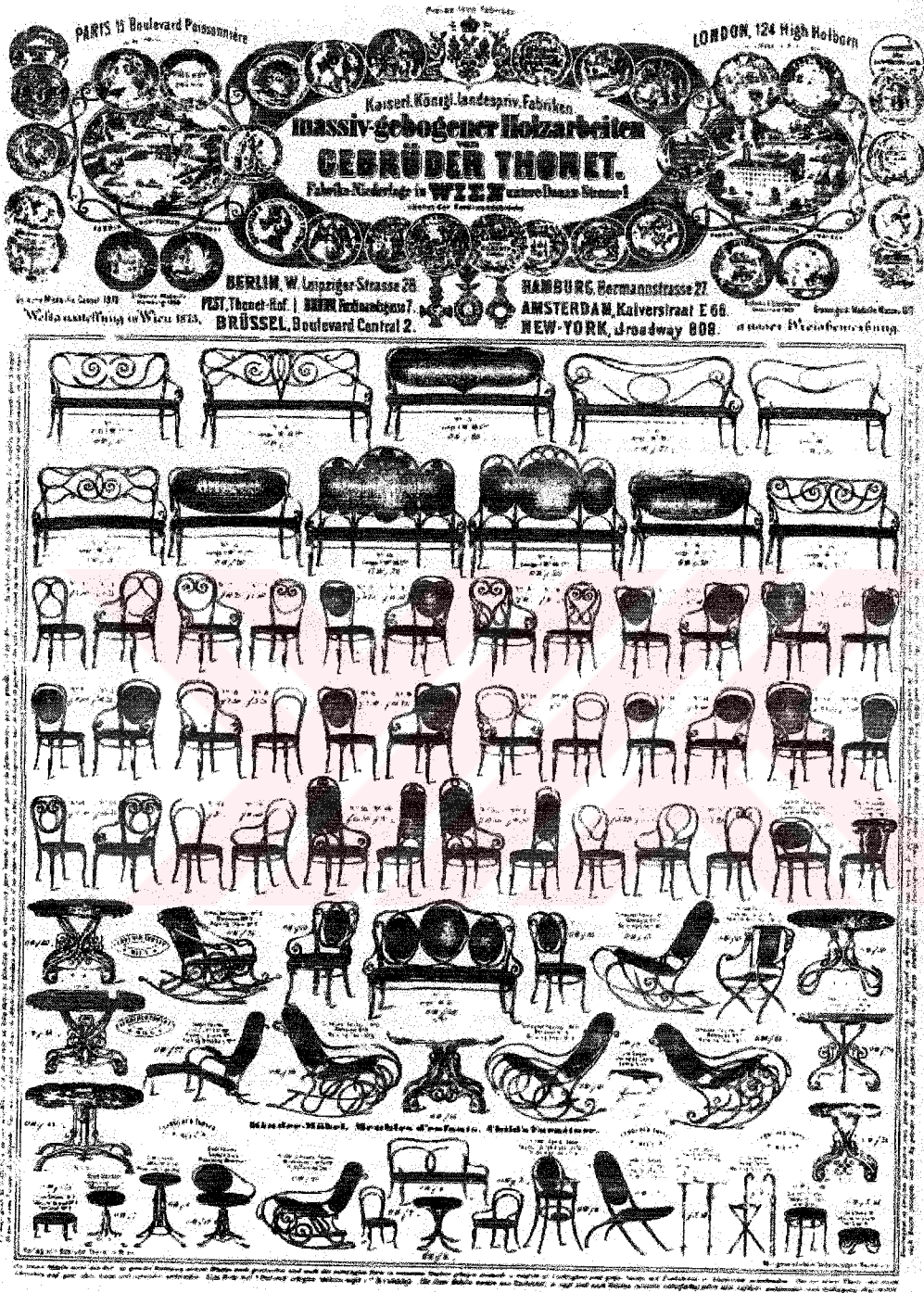

Şekil 2.52a New York 'da Amerikan Portrait Gallery adlı bir mağazanın katalogu (Giedon,1982).

Yirminci yüzyılda ise 19.yüzyılın aksine mimar, yeni mobilya tiplerinin yaratıcısı olarak sanatçının ya da dekoratörün yerini almaya başlamıştı. Mimarın bir aktör olarak devreye girmesi tek tek mobilyaları tasarlaması olarak algılanmamalıydı, mekanın tasarımı ve dekorasyonu bir bütün olarak ele alınmaya başlamıştı (Giedon,1989). Tasarımların gelişimi de 19.yüzyıldan farklıdır. Tasarım, artık anonim değildir, tasarımcının ismi ve tasarlandığı ülke ile birlikte anılmaya başlamıştır. Tasarımlar bir döneme, bir stile hatta bir yöreye ait olduklarına dair bir iz taşıyorlardı.

Yatak ve masa; gündelik yaşam edimlerinin ana formlarının gerçekleştirilmesine olanak sağlayan donatılardır. Aile yaşamının birliktelik ve yalnızlık gibi olgularını içinde barındıran, ortak, iki kişi veya yalnız başına yapılan eylemlerin kavramsal birer resmini çizerler. Aynı zamanda bu donatıların çeşitli toplumlarda önemli mecazi anlamlar taşımaları, onların sosyal ve kültürel yaşamda ne kadar önemli birer metafor olduklarının göstergesidir. Eşlerin masa ve/veya yataklarını ayırmaları, onların boşanıyor olmasının kanıtı olarak görülmektedir. Aynı şekilde bir çok kültürde masa ve yatağa sahip olmayan konutlar gerçekten fakir kabul edilir, çünkü her ikisi de bireysel ve sosyal yaşamın en önemli donatılarından olmakla beraber, ikametini de çekirdeğini oluştururlar (Selle,1996).

edilir, çünkü her ikisi de bireysel ve sosyal yaşamın en önemli donatılarından olmakla beraber, ikametinin de çekirdeğini oluştururlar (Selle,1996).

Şekil 2.52b 1873 yılında Thonet firmasının hazırladığı katalog (Selle,1994).

Her iki donatı da sadece yüklendiği fonksiyonları değil, içinde yer aldıkları ve adlandırdıkları mekanları tanımlarlar. Bir başka deyişle fonksiyona değil, mekana işaret ederler. Bunlar yatak odası ve yemek odası olarak adlandırılan, konutun hem fiziksel olarak ayrılmış iç mekanlarını tanımlarlar, hem de yaşamın farklı şekillerde temsil edilen sosyal ve bireysel mekanlarını oluştururlar.

Bireysel yatak gereksiniminin doğması aslında modern toplum anlayışı ile başlamıştır. Barınmanın sosyal tarihine bakıldığında bunun sınıfsal bir olgu olduğunu, bireysel yatağa sahip olunmayan ve yatağın ev halkıyla paylaşıldığı bir süreçten geçerek bugüne geldiği görülebilir (Selle,1996).

Gündelik yaşamda zamanın büyük bölümü yatakta geçmektedir. Tüm donatılar arasında yatak, en uzun süre kullanılan donatıdır. Buna karşın masa(sofra) ise yemek yemek gibi düzenli olarak tekrarlanan sosyal bir durumu, bir paylaşımı olanaklı kılan en temel donatıdır.

Fonksiyonların ve buna bağlı olarak mekanların ayrışmasından sonra, herhangi bir mekanın parçası olan yatak, yatak odası olarak adlandırılan kapalı bir kapının ardında bir derecede daha özelleşmiş bir mekana dönüşmüştü. Ortak kullanım alanlarından kopmuş ve sepere edilmiştir. Böylelikle iki mekan da farklı algılanmaya başlanır. Masa bir mekanda gerek aile bireylerinin gerekse konukların ortak paylaşım yeri olarak kalırken, yatak odası kapalı bir kutuya dönüşür. Gündelik yaşam bu iki zıt kutuptan birbirine akarak devam eder.

Masa (Sofra)

Yatak ve masa yaşamın yerden koparak, yükselmesi prensibini izlemiştir. Sofranın yerden yükseltilmesi önceleri hareketli yemek plaklarının, katlanır yemek tahtalarının kullanımıyla başlamış, bağdaş kurarak yerde oturup yemek yemek yerine masada oturarak yemek, kaşık ve bıçak kullanımını da (çatal çok sonra buna ekleniyordu) olanaklı kılmıştır (Selle,1996).

Ortaçağda masa; bir ayaklık üzerine konulan dar ve uzun ahşap bir plaktan oluşuyordu. Ahşabın doğal formuna uygun bir şekilde biçimlendirilmişti. Tabureler ahşap veya taştan olmakla birlikte sabit, buna karşın masa hareketliydi. 17.yüzyıldan itibaren masanın boyutları büyümüş ve böylelikle daha çok kişinin oturmasına olanak sağlanmıştır (Giedon, 1982).

19. yüzyılda yemek masasının formu beğenilere göre çeşitlilik gösteriyordu. Genellikle ahşap, metal veya camdan, örtülü veya örtüsüz bir eşyaydı. Yüksekliği, oturma ergonomisine uygun olarak biçimlendiriliyordu. Yemek mekanı bir aydınlatma armatürü altında masa ve sandalyelerden oluşan bir mekana indirgenirken, sosyal anlamı yoğunluk kazanmıştı (Selle,1996).

Mobilyaların formal gelişimlerinin yanında bir takım sosyal dönüşümler de yaşanmıştır. 19.yüzyılın başlarında yemek mekanındaki sosyal ilişkiler de bugün olduğundan oldukça farklıydı. 1800'lerde kadınlar erkeklerle beraber aynı masada yemek yiyemezlerdi. Sadece evin reisi yani baba kollu iskemlede otururdu, ailenin diğer fertleri ise banklarda oturur ve

toplum tarafından atfedilen hiyerarşik düzene göre masanın çevresine yerleşirlerdi. Modern toplumlarda baba artık masanın baş köşesine oturmuyordu ve yemeğin en büyük ve en güzel kısmı da babaya verilmiyordu. Masa duasının yerini ise günün akışı üzerine söyleşiler almıştı. Modern toplumlarda herkesin kendi saatiyle bunu belirlemesine kadar, modern öncesi toplumlarda evin yemek saatleri kanon halindeki çan sesleriyle düzenleniyordu. Bugün hala birlikte yemek yemek bir çok toplum için çok önemli bir paylaşımdır, en azından kahvaltı ayak üstü atıştırılrsa veya öğle yemeği kantinde yense bile bir öğünün ortak aile bireyleriyle yenmesi önemlidir (Selle,1996).

Yatak, “ateş yerinden” sonra konutun en eski ve en önemli yeridir. Ocak ve masanın yerden yükseldiği gibi yumuşak, sıcak yatak da soğuk ve sert yerden yükseltilmiştir. Prensipde yatağın yapısı yıllar boyu aynı basitlikte kalmıştır. Ortaçağ yatağı sandık formu bir kasa veya ahşap bir çerçeveden oluşuyordu. Tahta ve kuşaklarla hazırlanan yatak kasasında en altta saman, sonra saman veya tüyle doldurulmuş şilte ve üstünde iki yastık ve çarşaf bulunuyordu (Selle,1996).

Modern ikamette yatak bedenin ikinci evidir ve artık yaşama mekanının bir parçası değildir. Yatak bireyselliğin, özel hayatın yarım adasıdır. Aynı bir yatma mekanının oluşumunda en önemli dönüştürücü etken, diğer bireylerden ayrılma isteği olmuştur. Burada amaç, en azından eşlerin kendilerine ait bir mekana sahip olabilmelerini sağlamaktır. Yatak odası, doğum ve ölüm, uyuma ve uyanma gibi günlük sembolik tekrarların yaşandığı bir yerdir. Yatak bireyin dünyadan ve aileden iç göçünün merkezi, kendine çekilme olanağı, ve bununla beraber öznel yaşamın yeri olmuştur (Selle,1996).

Yatağın süslemelerinin ve malzemelerinin farklılaşmasına rağmen mobilya olarak fonksiyonu değişmeden kalmıştır. Ne rasyonelleşme hareketleri, ne modernleşme süreci ne de teknolojik gelişmeler bu basit eşyayı prensipte değiştirememiştir. Çünkü yatak sadece ortopedik bir donatı veya bedenin sarayı değildir. Onun fonksiyonelliğinin iç boyutu her gece gerçekleştirilen temel ihtiyaçlarla özdeşleşmiştir. Ayrıca yatak Avrupa kültüründe; ihtiyacı olan akrabaya veya hastaneye vasiyetle bırakılabilen değerli ve köklü bir mobilya olmuştur (Selle,1996).

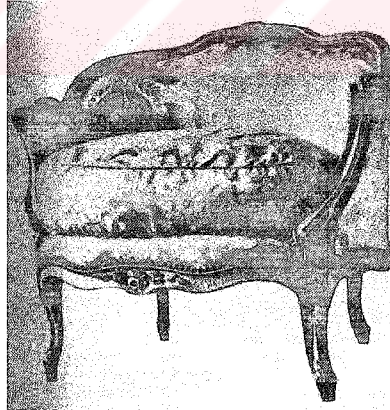
Çekirdek aile modeline geçiş ve bireyselleşme ile birlikte yatak odasının sınırları çizilmiş ve yatağın konumu evin tipi veya etnik geleneklere bağlı kalmıştır. Yatak, günümüzde sabit bir konuma sahiptir ve genellikle ya duvara paralel ya da dik açıyla yerleştirilir. Yatak odasının açılması ve yatağın yabancılarla paylaşılması çok nadirdir. Yatak seçiminde seçenek çok fazladır: döşek, metal konstrüksiyon, ranza, vb. Günümüzde yataktan kalkış aksı, genellikle

yatağın önüne serilen bir küçük halı ile belirtilir. Başucunda ise üzerine lamba, alarm, kitap ve ilaçların yerleştirildiği bir komodin durur. Böylelikle bu kadar az donatıyla uyumanın mekanı tanımlanmış olur (Selle,1996).

İskemle, sandalye ve koltuk tipleri; yüzyıllardan beri süregelen kullanımları nedeniyle zengin ve çok geniş bir yelpazeye sahiptirler. Bir çok doğu kültüründe bağdaş kurmak, herhangi bir mobilyada oturmaktan daha kişiye özel bir davranış olarak kabul edilmiştir. Mısırlı yazarlar yere büzülüp otururlar ve yazı aletini kucaklarına alırlardı. Yemekler genelde yer sofrasında bağdaş kurarak yenilirdi.

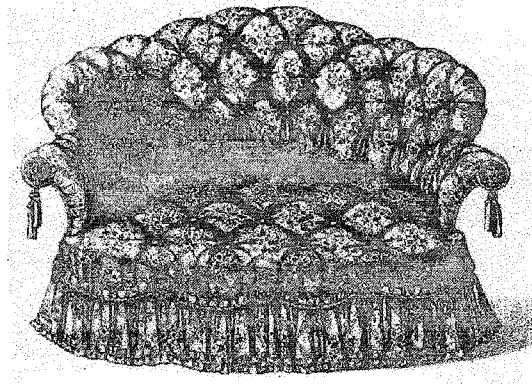
Sandalye ilk olarak 1490 yılında Floransa'da üç bacaklı tabure şeklini alarak yerden yükselmiştir. 14. Ludwig zamanında sarayda sandalye sayısından fazla saraylı vardı, kollu koltuk sadece krala tahsis edilirdi, diğer bireyler ayakta durmak zorundaydılar. Yalnız ayrıcalıklılar majestenin huzurunda bir iskemlede yer alabilirlerdi. (Selle,1996). 16.yüzyılda üç ayaklı tabure evrilerek yerini 4 ayaklı, yaslanmak için bir arkılığı ve ahşap oturağı olan sandalyeye bırakmıştır.

18.yüzyılda oldukça kabarık yastıklar, güçlü çizgiler, zarif ve işlemeli ayaklar koltukların formunu belirlemiştir. Bunlar genellikle saray mobilyalarının tarzından esinlenmişlerdi. Oturma gurupları için basit ve sade kumaşlar tercih edilmiştir (Şekil 2.53).

Şekil 2.53 1760 yılında Marquise von Delanois tarafından tasarlanan Rokoko tarzının son dönem özelliklerini yansıtan koltuk (Giedon,1982).

19.yüzyılda ise yastıklı mobilya tarzı devam etmiştir, ancak koltuk konstrüksiyonu görünmeyecek şekilde kumaşla kaplanmıştır. Bu dönemde Ampir ve Biedermeier üslupları mobilya tarzını belirlemiştir (Şekil 2.54). Hareketsiz mobilyalardan büyük ölçüde vazgeçilmiş, rahat bir oturma şekli yerine ergonomik bir oturma şekli önem kazanmıştır.

Şekil 2.54 1863 yılında Ampir tarzında üretilmiş bir koltuk (Giedon,1982).

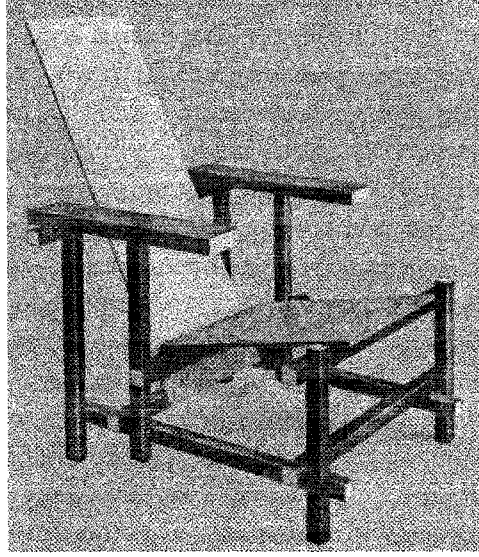
İlk olarak 19.yüzyılda toplumun üst tabakalarında konforun önem kazanmasıyla bu donatıların kullanımı yaygınlaşmıştır. Evin dekorasyonu ve tüketim kültüründe kadınların etkisinin artmasıyla dinlenme mobilyaları dişi karakterli biçimlerde üretilmeye, dişi karakterli ve ironik isimler (Berjer-Schäferin, Voyeuse-Guckerin Chauffesuse-Aufwärmerin gibi.)² almaya başlamışlardır (Selle,1996).

Yaşama mekanının tüm mobilyaları, mobilya mağazalarından ya da kataloglardan seçilebiliyordu. Özellikle salon mobilyaları feodal örneklerden esinleniyordu. Salonun duvarları değerli yağlı boya resimlerle süsleniyordu. Oturma köşesi bir hahyla sınırlandırılıyordu. Ve genellikle resimler divanın yaslandığı duvara asılıyordu. Oturma köşesinin yeri sabitti ve kapalı bir sistem gibi işliyordu. Bu kapalı düzen 20.yüzyılın ilk yarısından sonra televizyonun yaygınlaşması ile bozulacaktı. Mobilyalarda saray salonlarının aksine hareket önem kazanmıştı. Üst tabakalar için 1850'lerden itibaren konutlar birer sahneye dönüşmüştü. Hane halkları mobilyalarının gösterişli formları ve bolluğu ile konuklarını etkilemek istiyorlardı. Yaşama mekanlarında cam eşyaların, gezi hatıralarının, tabak ve fincanların sergilendiği büfeler bulunuyordu. Önemli kişilerin büstleri ve resimleri dekoru tamamlıyordu (Selle,1996).

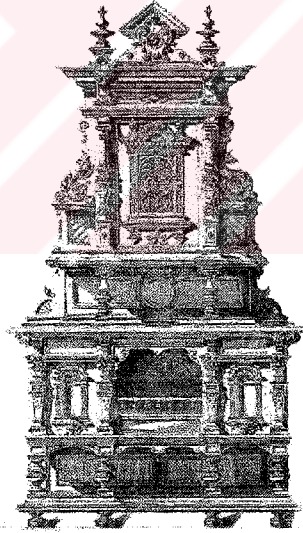
Yirminci yüzyıla kadar tasarlanan mobilyalar bir döneme, bir stile ait olduklarını gösterirlerken, 20.yüzyılın ilk yarısında tasarlanan donatılar dolaysız göstergelere dönüşmüşlerdir. Azaltma, sadeleştirme üzerine kurulu bir tasarım anlayışı hakim olmuştur. Tasarım gerekliliklerle sınırlandırılmış, ürünler gereksiz fazlalıklarından ve süslemelerinden

² Almanca'da isimlerin sonuna eklenen "-in" eki isimlere dişi anlam kazandırır. Örneğin; Schäfer erkek karakterli bir isimken, Schäferin kelimesi aldığı ekle dişi karakter kazanmış bir isim olur.

arındırılmışlardır. Formlar olabildiğince nötrdür, tüm yüzeyler 90 derecelik açılarla birleşmişler ve malzemenin sunduğu tüm olanaklardan yararlanılmıştır (Şekil 2.55).

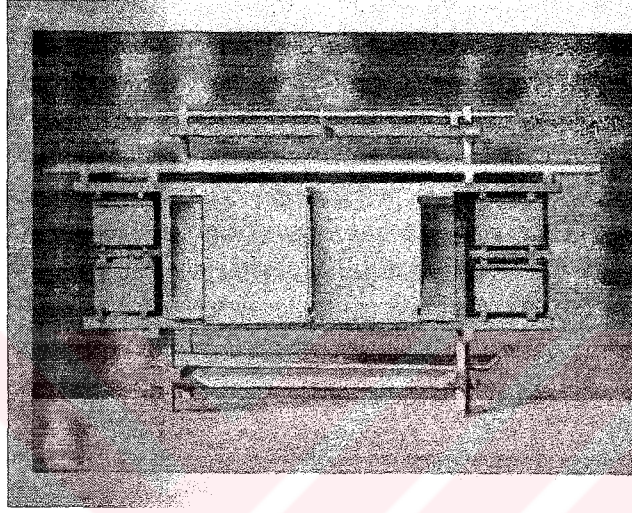
Şekil 2.55 Gerritt Thomas Rietveld tarafından 1918 yılında tasarlanan “Kırmızı ve Mavi” isimli koltuk (Selle,1994).

Şekil 2.56 1895 yılında tasarlanmış bir büfe (Selle,1994).

Yeni tasarım anlayışının öncülüğünü G.Rietveld, Theo van Doesburg, Piet Mondrian ve J.J.P Oud gibi Hollandalı tasarımcılar yapmışlar, 1917 yılından itibaren yeni tasarım anlayışı üzerine Destijl gazetesinde çeşitli makaleler yayınlamışlardır. Bu makalelerde resim ve mimaride geçmişten gelenleri unutup, her şeye yeni baştan başlamak gerektiğini savunuyorlardı. Bu anlayış, 1917 yılında Rietveld tarafından tasarlanan büfede daha da netleşmiştir (Şekil 2.57). Mobilya düşey ve yatay elemanlarına ayrılmış, yatay ve düşey

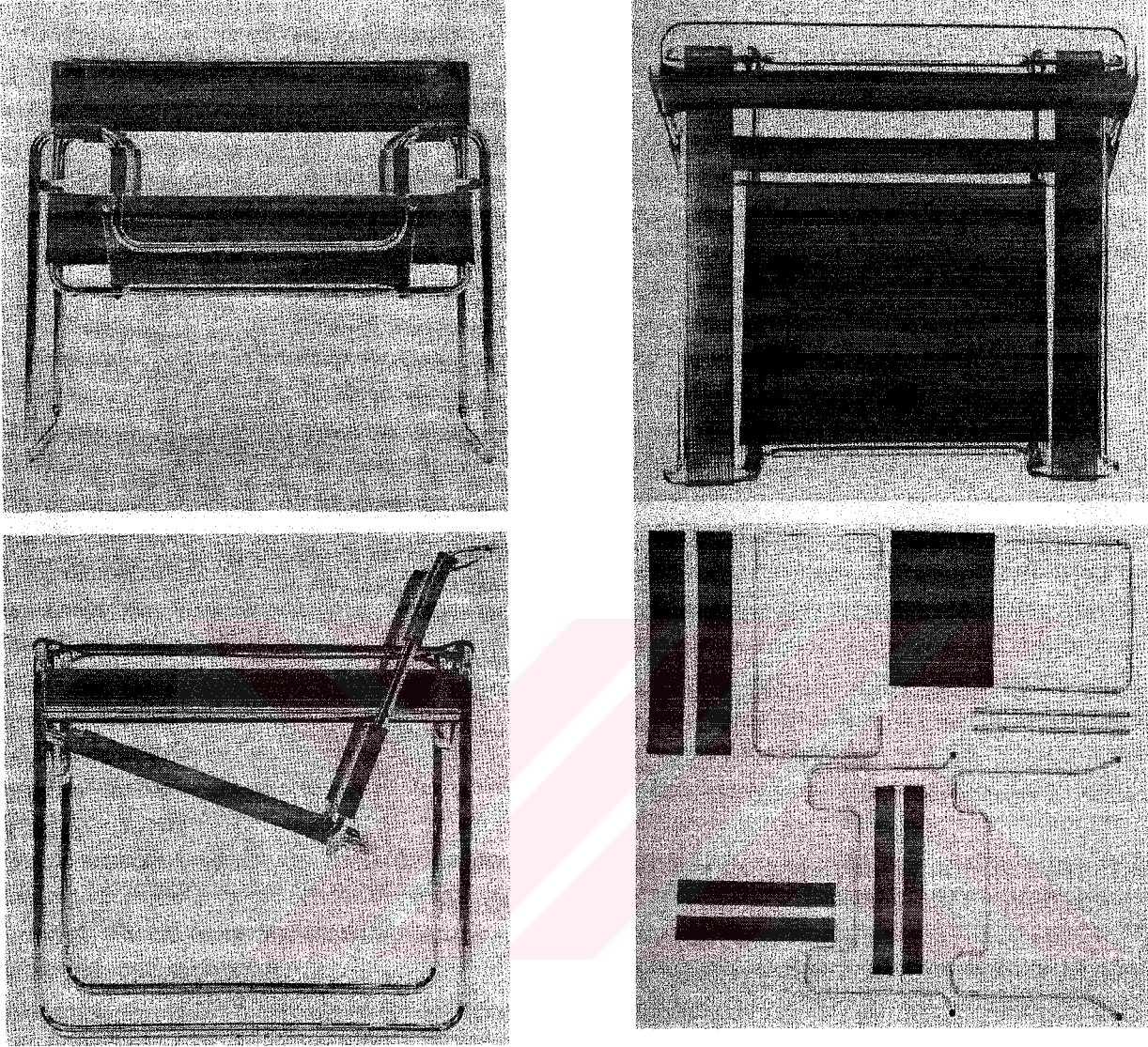
elemanlar birbirlerinin arasından serbestçe geçirilerek, iki uca doğru çıkıntı yapmasına olanak verilmiştir. Çekmeceler dahil olmak üzere tüm parçalar aralıklıdır ve bağlantı yerleri görülebilmektedir. 19.yüzyılda tasarlanan büfelerle (Şekil 2.56) karşılaştırıldığında Rietveld'in büfesi hiçbir stile gönderme yapmamakta, aksine tamamen sadeleşme arayışı içinde olduğu görülebilmektedir. Tüm süslerinden arındırılmış, sadece işlevselliği ön plana çıkarılmıştır. Rietveld'in mobilyaları manifesto niteliğindedir ve mobilyaların gelişim sürecine yön vermiştir (Giedon,1982).

Şekil 2.57 1917 yılında Rietveld tarafından tasarlanmış bir büfe (Giedon,1982).

Marcel Breuer'de Rietveld'i izleyen jenerasyonun bir üyesidir. Marcel Breuer 1920 yılında ve 18 yaşındayken Bauhaus'a gelmiş ve Bauhaus ile birlikte çalışmaya başlamıştır. 1925 yılında modern sandalyelerin gelişiminde önemli bir dönüm noktası olan çelik borudan bir sandalye üretmiştir (Şekil 2.58). Bir çelik borunun kaynaksız olarak, sadece kıvrılması ile sandalyenin iskeleti oluşturulmuştur. Oturma, yaslanma ve kol bölümü için deri kullanılmıştır. Malzemelerin elastiklik, bükülebilirlik gibi çeşitli özelliklerinin sağladığı imkanlar sonuna kadar kullanılmıştır. Marcel Breuer'in kitlesel üretimi hedeflediği sandalyelerinin üretimi 1928 yılına kadar geçen üç yıl boyunca Thonet firması tarafından üstlenilmiştir. 1926 yılında Walter Gropius tarafından yapılan Dessau'daki Bauhaus'un dekorasyonunda büyük konferans salonu çelik boru sandalyeler kullanılmıştır. Ayrıca 1925 yılında Corbusier modern planlama anlayışı ile örtüşen bu sandalyeleri Paris Sanat Fuarı'ndaki "*Esprit Nouveau*" pavyonunda kendi tasarımı çelik boru merdiveni ve vitrini ile beraber sergilemiştir (Giedon,1982).

20.yüzyılın başlarında tasarlanan ve üretilen modern mobilyaların standartlaşarak, kitlesel üretimine başlanması ancak 1950'li yıllarda gerçekleşebilmiştir.

Şekil 2.58 1926 yılında Marcel Breuer tarafından tasarlanan metal iskeletli koltuk (Selle,1994).

2.2. Modern Barınma Kültürü ve Kitlesele Tüketim (II.Dünya Savaşı Sonrası Dönem)

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeniden Yapılanma Süreci

Bir çok önemli olayın, tarihsel süreç içindeki yerini belirlemede önemli bir referans noktası olan II. Dünya Savaşı, Batı Avrupa ülkeleri için bir dönüm noktası olmuş, dünyanın yeniden biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer savaşıara oranla çok daha fazla maddi hasara yol açan bu savaşı izleyen yıllar, tüm toplumlar için ekonomik ve politik açıdan yeniden yapılanma dönemi olmuştur. Savaş sonrası ilk olarak ekonomik alanda başlayan yeniden yapılanma, ekonomi tekrar canlanmaya başlayınca her ülkedeki politik yapılandırmayı da motive etmiştir. Politik ve ekonomik alandaki iyileşme, çok sayıda sosyal ve teknolojik gelişimin yaşandığı bu dönemde kültürel anlamda da dönüştürücü bir unsur olmuştur (Derer,1999).

1950 sonrası savaştan çıkan ülkeler sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda hızlı bir iyileşmeyi başarabilmek için yeniden yapılanma aktivitelerine konsantre olmuşlardır. Sosyo-ekonomik kalkınmalar ve iyileşme süreci, I.Dünya savaşıında olduğundan çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hızlı kalkınmanın başarılmasında, hükümet politikalarının yeniden organize edilmesinin ve planlanmasının rolü büyüktür, ancak bilinçli bir şekilde planlanan amaçların gerçekleştirilmesinde ve ekonomilerinin hızla büyümesinde, Amerika'nın, tüm Avrupa'ya sağladığı Marshall yardımlarının önemi de yadsınamazdı (Derer,1999).

Amerika'nın, Marshall yardımları ile Avrupa'daki yeniden yapılanma sürecine destek vermesi, dünyanın tüm ülkelerine barış ve başarı için liderlik etme amacını taşıyordu. Bu nedenle dünyanın ekonomik problemlerine global açıdan yaklaşmış, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası organizasyonların yaratılmasını sağlamıştır. Başka bir deyişle aslında Amerika, global iyileşmeyi sağlamak suretiyle kendi vizyonunda liderlik vasfını arttırmayı planlamıştır. Ancak savaşın fiziksel yıkımının merkezi olan Avrupa, Amerika'dan farklı olarak öncelikle sadece savaş öncesi yaşam standartlarına kavuşmayı hedefliyordu. Her ülkenin yeniden yapılandırma çalışmaları doğal olarak kendi ülkesinin sınırları içinde, kendi gereksinimlerini karşılamaya yönelikti (Derer,1989).

Avrupa için savaş sonrası durum pek de iyimser değildi. Yeniden yapılandırma faaliyetlerinin kapsamı çok genişti. Savaş, yerleşim bölgelerinde ve endüstri bölgelerinde ağır hasarlara neden olmuş, trafik yolları ve altyapı sistemleri çökmüş, bir çok insan yaşamını yitirmiş veya

yaralanmıştı. Salgın hastalık tehlikesi hızla büyüyordu. Savaş sonrası, düzenli piyasa kurallarının işleyişinin yerini alan takas ve kara borsanın önüne geçilmesi, ana madde endüstrisinin, trafik yollarının, altyapının ve konutların öncelikli olarak inşa edilmesi gerekiyordu. Üretim; fabrikaların hala var olduğu yerlerde varolan modellere göre tekrar ele alınacaktı. Taşıtlardan iş araçlarına, büro makinelerinden çorba tabağı, ütü gibi hane halklarının günlük yaşamlarında kullandıkları çeşitli eşyalara kadar çok geniş bir yelpazede üretime gereksinim vardı. Bu bağlamda rekonstrüksiyon sürecinde tasarım ve üretim anlayışında önemli olan eşyaların kullanım değeri idi ve biçim ikinci plana itilmişti. Savaşta kırılıp dökülenlerden, gereksinimleri karşılamak için yeni eşyalar üretilmek zorundaydı. Ancak yeni üretilen ürünler her ne kadar savaş kalıntılarından üretilse de savaşın utanç verici anılarını canlandırmamalıydı. Örneğin; çelik miğferlerin nasıl miğfere benzemeyen pişirme tencerelerine dönüştürülebileceği önemli sorunlardan biriydi. Diğer bir deyişle savaş aletlerinin ağır endüstrisi, savaş sonrası insanların gündelik yaşamına taşınmıştı (Selle,1994)

Yeniden yapım çalışmaları her ülkenin sosyo-kültürel yapılarına göre farklılık göstermiştir. İngiltere, ekonomik anlamda en fazla detaylı strateji geliştiren ülke olmuş ve diğer ülkelere oranla çok daha hızlı büyümüştür. Amerika'nın desteği yeni yatırımları cesaretlendirmiş, ticaret koşullarını iyileştirmiştir. Savaş sonrası seçimleri kazanan işçi partisi her vatandaşına iş imkanı sağlayacağı, yaşam koşullarına iyileştireceği ve savaş yıllarının korku ve acılarından tüm ülkeyi kurtaracağı sözünü vermiştir. Hızlı bir şekilde gereksinimleri karşılamak için endüstriyel üretimi desteklemişler, gelecekte dünya pazarında rekabet kabiliyeti kazanmak için toplumsal kimliklerini tasarım sürecine yansıtmışlardır. İngiltere'nin her şeyi başarabilecek güçte olduğunu göstermek için çeşitli sergiler, fuarlar düzenleyerek şov yapmışlardır (Derer,1999).

Savaşın yol açtığı yıkımı en fazla hisseden ülkelerden biri olan Almanya, 1950 sonrası yeniden Avrupa endüstrinin kalbi olmuştur. Almanya her ne kadar savaş sırasında yerle bir olmuş olsa da, potansiyel olarak sahip olduğu altyapısı ve birikimleriyle kurgulayacağı rasyonel planlamalar doğrultusunda kısa zamanda yeniden yapılanmasını başarabilecek kapasitedeydi. Ancak 1948 reformlarından önce firmalar sadece bireylerin hayatta kalması için gerekli olan ürünleri üretmişlerdi, amaçları kar etmek değildi, zaten alışverişlerin büyük bir bölümü takas yolu ile yapılıyordu. 1948 yılından itibaren ekonomi yeniden organize edilmiş, üretim planlanmıştır.

1949 yılında Almanya; Doğu Almanya (DDR) ve Batı Almanya (BDR) olarak, iki ayrı devlet şeklinde siyasal oluşumunu tamamladığında, her iki devlet için tasarım anlayışının yönü de

ayrı ayrı belirlenmiştir. Doğudaki tasarım anlayışına devlet denetimli sosyalist plan ekonomisi hakim olurken, batıda liberal pazar ekonomisi geçerlilik kazanmıştır. Savaşsız bir dünya pozisyonu yakaladıktan sonra Batı Alman girişimciler tarafından ihracat kazanımlarıyla yeni yatırımlar yapılmış ve üretim strüktürü modernize edilmiştir. Verim gücü yüksek endüstrinin yeniden yapımının erken tamamlanması, teknolojik gelişmeler ve alım gücünün artmasıyla, hızla büyüyen Almanya dünya pazarında ekonomik güç kazanmaya başlamıştır (Selle, 1998).

Üretimin canlandırılması için ilk adımlar Bosch, Daimler-Benz ve Volkswagen gibi işletmeler tarafından atılmıştır. Bosch firmasında 1946 yılı sonunda yaklaşık 8000 işçi ve memur çalışmaktaydı, 1951’de bu sayı 18 binin üzerine çıkmıştır. Daimler-Benz AG. ’nin ve diğer Württemberg’li makine ve taşıt üreticileri 1946 yılında savaş öncesi zamanın önerilerine göre düzenlenmiş modellerle ilk ihracatlarını gerçekleştirdiler. İhracatlar özellikle makine, optik, metal eşyalar, kimya ürünleri gibi gelişmiş endüstri ürünleriyle başlamıştı (Selle, 1998).

Yeniden yapılanma sürecinde Amerika’nın etkisi, sadece Alman ekonomisinin hızlı büyümesinde önemli bir etken değildi, üretim aşamasında Amerikan teknolojileri kullanılmış, tasarım aşamasında Amerikan stilinden etkilenilmiş, hatta Amerikan yaşam tarzı ve Amerikan markaları benimsenmeye başlanmıştır. Ancak savaş sonrası dönemin güçlükleri atlatıldıktan sonra yani 50’lerin sonundan itibaren Alman tasarımında nasyonal unsurlar ön plana çıkmış, fonksiyonalizm etkileri ve rasyonel planlama ilkeleri tasarım sürecine yansımıştır (Derer,1999).

2.2.2. Yeniden Yapılanma Sürecinde Barınma Anlayışı

II.Dünya Savaşı’nın neden olduğu en büyük hasar konut bölgelerinde olmuştur. İstatistiksel veriler sadece Almanya’da savaş sonrası konut gereksiniminin beş milyonun üzerinde olduğu göstermiştir. Kuvvetli bombalara maruz kalan halkın büyük bir bölümü, kışlalara, bodrum veya çatı katlarına, kameriyelere ya da geçici barakalara yerleştirilerek kısa bir süre için barınma sorunu çözülmeye çalışılmıştır (Şekil 2.59). Ancak halkın kısa zamanda, en azından “başını sokabileceği” bir eve kavuşması, dönemin konut politikalarının öncelikli amacı olmuştur (Selle,1994).

Şekil 2.59 Savaş enkazı arasında Hamburg caddelerinde barınma amacıyla kurulan geçici barakalar (Reinborn,1996).

Kentlerin yeniden düzenlenmesinde doğal olarak farklı tutumlar, farklı anlayışlar görülmüştür. Bazı mimar ve şehir plancıları tarihi şehir dokusunun ve yerleşim bölgelerinin özel karakterinin korunması doğrultusunda yeni konseptler geliştirmişlerdir. Bu konseptler; hasarlı yapıların aslına uygun şekilde restore edilmesini, tamamen yıkılanların da yine aslına uygun şekilde yeniden yapılmasını öneriyorlardı. Bazı mimarlarsa bu çabayı bir daha geri gelmeyecek olanın yasını tutmak olarak değerlendiriyorlar, hasar görmüş, yıkılmış mirasın yeniden inşa edilemeyeceğini, ancak yeni fonksiyonlar için, yeni bir formda tekrar biçimlendirilebileceğini savunuyorlardı (Petsch,1989).

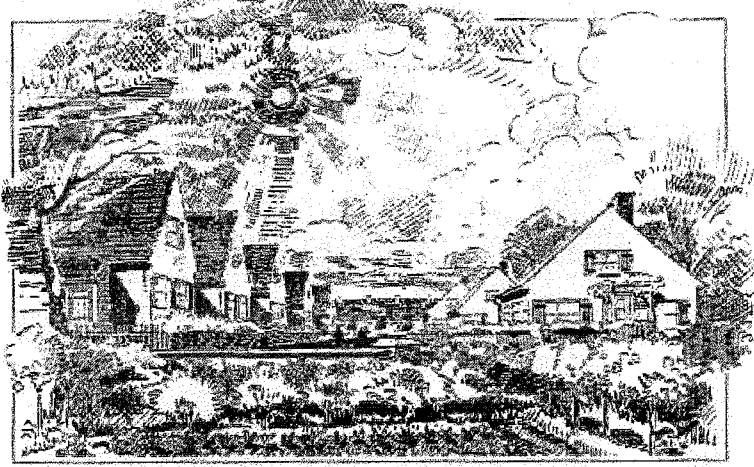
Şekil 2.60 Avrupa ülkeleri savaş sonrası yeniden planlama çalışmalarını, geçmişin hatalarını düzeltme şansı olarak görüyorlardı (Reinborn,1996).

Avrupa ülkeleri, savaşın yol açtığı yıkımın kendilerine geçmişin planlama hatalarını düzeltme ve modern planlama ilkeleriyle şehri yeniden yapılandırma şansı verdiğini düşünerek (Şekil 2.60), yeni konseptler geliştiriyorlardı. Şehir yeniden inşa edilmeliydi ve savaş sonrası ortaya çıkan fonksiyonlar ve gereksinimler doğrultusunda yeni bir biçim kazanmalıydı (Petsch,1989).

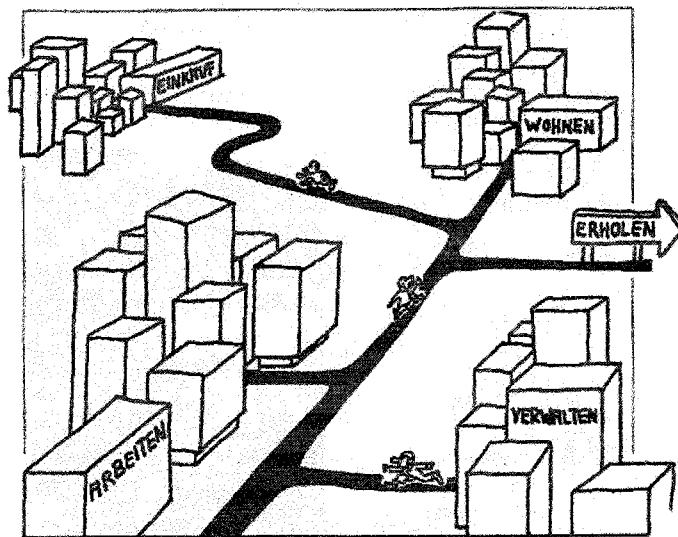
Şekil 2.61 1950’ler karayolu ulaşım ağının büyük ölçüde inşa edildiği yıllar olmuştur (Reinborn,1996).

Yeni imar planların çıkış noktası şehir trafiğinin organizasyonu olmuştur, çünkü 50’li yılları simgeleyen bir ürün olan otomobil hızla toplumun tüm kesimlerinin satın alabileceği bir tüketim malına dönüşüyordu. Otomobil; çömlekçilik, mobilyacılık ve eskiden zanaatkar üretimle üretilenlerden farklı olarak yeni bir buluştu. Sanayileşmiş toplu üretimin çerçevesi dışında hiç bir zaman varolmamıştı. Otomobil sınırlanmamış bireysel hareket kabiliyetine olanak tanımış, bireysel özerkliğin efsanevi aracına dönüşmüştür. Hane halkları artık toplu taşıma araçlarına ve onların hareket tarifelerine bağımlılıktan kurtulmuşlardı. Otomobillerin yaygınlaşması, ona bağlı sanayiler, yol sistemleri ve tepeden tırnağa değişmiş şehirler yaratarak, yaşamın bütün ekolojisini hızla dönüştürürken, bireysel düzeyde bütün zaman ve mekan duygusunu değiştirerek, özel yaşam ve mesleki yaşamdaki hareketliliği hızlandırıyordu (Wernick, 1994). Bu bağlamda otomobile dayanarak karayolu temelinde bir ulaşım sistemi kurulması gerekliydi (Şekil 2.61). Ayrıca karayolu yapımı üretilen malların dağıtımı ve pazarlaması açısından, ekonomik gelişim anlamında da önemliydi. Yollar mümkün olduğunca genişletilmeli ve tüm ülkeyi saracak şekilde karayolu ağı oluşturulmalıydı ve bunun için yapı sınırı geri çekilmeli ve resmi planlamanın lehine toprağın bireysel tasarruf hakkı geçici bir süreliğine sınırlandırılmalıydı (Petsch,1989,s.198).

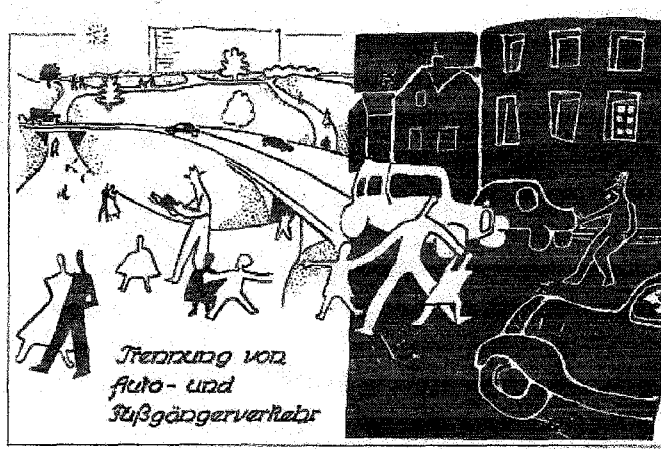

Şekil 2.62 Savaş sonrası Max Taut'un tasarladığı "bahçeşehir" konsepti örneklerinden biri (Reinborn,1996).

Modern mimarinin öngördüğü şehir zonları yaratma prensipleri önem kazanmıştı. Devlet henüz şehrin ulaşmadığı yerlerde inşaat yapılmasını sağlamak amacıyla bir zonlama planı yapmıştı. Bu plan şehrin hangi fonksiyonlarının nerede yer alacağını, hangi bölgelerde inşaat yapıp, hangi bölgelerde yapılmayacağını belirliyordu (Şekil 2.63,64). Tarihi şehir merkezinin ekonomi ve yönetim merkezi olarak planlanması ve buna karşın yerleşmelerin şehir merkezinin dışına yeni gelişen bölgelere doğru yayılması hedefleniyordu. Yeni kent planlaması konseptlerinde "bahçeşehir" modeli etkili oluyordu (Şekil 2.62). Kira kırsallarının yerine ıslık, hava ve bahçeye sahip evler inşa edilmeliydi (Petsch, 1989).

Şekil 2.63 Savaş sonrası yapılan "zon planları" hangi fonksiyonun kentin neresinde yer alacağını belirliyordu (Reinborn,1996).

Şekil 2.64 Kentin belirli fonksiyonlara ayrışması sırasında yaya ve taşıt yollarının da birbirinden ayrılması öngörülüyordu (Reinborn,1996).

Tarihi şehir merkezinde, eski şehir planının büyük ölçüde korunmasına, fakat gerekli düzenlemeler yapılarak, yeni inşa edilen yapıların tarihi dokuyla uyumunun sağlanmasına karar verilmişti. Tarihi mimarinin yıkım sebepleri çok çeşitliydi ve kanuni düzenlemelerle belirleniyordu. 1946 yılından itibaren ağır hasar görmüş yapıların yıkımı için yapılan kontrollerle onarımı mümkün olmayanların yıkılmasına karar verilmiş, ancak malzemenin yeniden yapım faaliyetlerinde kullanımı teşvik edilmişti (Petsch,1989).

Barınma problemi nedeniyle, 50'li yıllarda şehir planlaması geniş ölçüde konut yapımına indirgenmiştir. Şehir merkezinin iş ve yönetim merkezi olarak planlanması, ikamet alanlarının şehir merkezinin çevresinde planlanması ideale 50'li yılların sonunda ulaşılmıştır. Ekonominin düzelmesiyle gelir düzeyi yüksek olan kesimler, şehir merkezindeki konut mahallelerinden daha konforlu olan şehir merkezi dışındaki konutlara göç ediyorlardı. Otomobilin yaygınlaşması ve karayolu ulaşım ağının kurulması ikamet yer değiştirmesini olanaklı kılmıştı. 60'lı yıllara gelindiğinde şehir merkezinde genellikle sadece yabancı işçiler ikamet ediyorlardı.

Hükümet büyük konut yıkıntılarının enkazını kaldırdıktan sonra adım adım konut yapımını tamamlamayı ve konut pazarının liberalleşmesini sağlamayı planlamıştı. Alınan kararlar doğrultusunda yıllık sosyal konut yapım hedefi 300 bini buluyordu. Planlar, yapı üretiminin rasyonelleşme çabalarının bir ürünüydü; tip, norm ve seri üretim gibi kavramlar önem kazanmıştı. Savaş sürecinin silahlanma endüstrisinin endüstriyel üretim modelleri artık konut yapımında kullanılmaya başlamıştı (Petsch,1989).

Devlet konut yapımını sübvans eden ve planlayan en önemli aktör konumundaydı. Ancak

konut yapımı devlet ve özel sektörün girişimleriyle yürütülmüştür. Planlanan yeni ikamet bölgelerine devlet, kentsel alt yapı donatılarını ulaştırarak bu arsaları cazip hale getiriyordu. İnşaat sayısı artmış, üretimin ölçeği büyümüştür.

Konut mekanlarının hukuki açıdan dağılımını sağlamak için konut idaresi ve konut komisyonu kurulmuştu. 1956 yılına kadar 2 milyon konut inşa edilmesi hedeflenmişti. Ancak bu amaca 1953 yılında ulaşılmıştır. Yapı sektörü, küçük ve orta işletmelerden oluşuyordu. Tüm yapı mesleğinde çalışanların %40'lık bölümüyle, işletmelerin %90'ı, 50 kişiden azdı. Fakat üretim ölçeğinin büyümesiyle yapı sektörü de büyümüştür (Selle, 1998). 50'li yılların konut yapımı, yapı mesleğinde işletme sayısının 1612000'den (1950 yılında) 2132000'e (1960 yılında) yükselmesine, bu yükseliş ise işsizlik oranının %11'den (1950 yılında) %3,7'e (1957 yılında) düşmesine neden olmuştur (Selle, 1998).

1950 sonrası, özellikle barınma sorununu çözmeye odaklanmış yeniden yapım sürecinde yapı sektörü büyümüş, işsizlik oranı büyük ölçüde düşmüş ve hedeflenen konut sayısına ulaşılmış olsa da tüm problemler henüz çözülememişti. Kent merkezinin ticaret ve yönetim amaçlı planlanması; yerleşim bölgelerinin merkezden periferiye taşınmasına neden olmuştu. Kent merkezinin, otoyollarla periferiye bağlanması ve bireysel özerklik sağlayan savaş sonrası dönemin en önemli ürünü olan otomobilin yaygınlaşması sonucunda, gelir düzeyi yüksek kesimler kent dışında ikamet etmeye başlamıştı. Yerel yönetimler de konut bölgelerinin kent merkezinden periferiye taşınmasını desteklemişler, merkezde ticari işletmelerin yaygınlaşmasını teşvik etmişlerdi, çünkü mesleki vergiler belediyeler için çok büyük gelir kaynakları idi. Dolayısıyla yeniden yapım faaliyetleri büyük ölçüde kent merkezinin dışında inşa edilen yerleşim bölgelerine konsantre olmuş, şehir merkezi bir anlamda ikinci plana itilmiş, gerekli modernleşme çalışmalarının ve ıslah tedbirlerinin yürütülememesi sonucunda buradaki kent içindeki konut mahalleleri "slum" bölgelerine dönüşmüşlerdir. Ayrıca üst tabakaların kaçışı sanıldığı kadar aksine finans sıkıntısına yol açmış, alışveriş merkezi gibi bir çok ticari işletme de yeni yerleşim bölgelerinin yakınına yani periferiye taşınmaya başlamıştı. (Selle, 1998).

70'li yıllara gelindiğinde otomobil toplumun büyük bölümü için satın alınabilir bir ürüne dönüşmüş, otomobilin yaygınlaşması da trafiğin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ulaşım ağının, yoğunlaşan trafiğe ve modern kent strüktürüne uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu. Bu sebeple caddeler genişletilmiş, otobanlar ve garajlar inşa edilmiştir. Ancak tüm bunların inşa edilebilmesi için şehrin nefes alması için bırakılan yeşil alanlardan feragat edilmiştir. Bu da şehrin giderek daha sıkışık, yoğun bir dokuya sahip olmasına yol açmıştır. Şehirdeki

yoğunluk, trafik ve gürültü sorunu orta tabakanın da daha sakin sessiz ve çocuklarını güvenle yetiştirebilecekleri bahçeli evlere sahip olabilecekleri periferiye göçmelerine neden olmuştur. 1971 ve 1974 yılları arasında sadece Almanya’da 61 kent merkezi 320000 Alman sakini kaybetmişti. Ancak kent merkezinden göçen üst tabakaların yeri yabancı işçi göçü ile doldurulmuş, bu da merkezde varoşların çoğalmasını kamçılamıştır (Petsch, 1989).

2.2.3. Yeniden Yapılanma Sürecinde Konut Donatıları

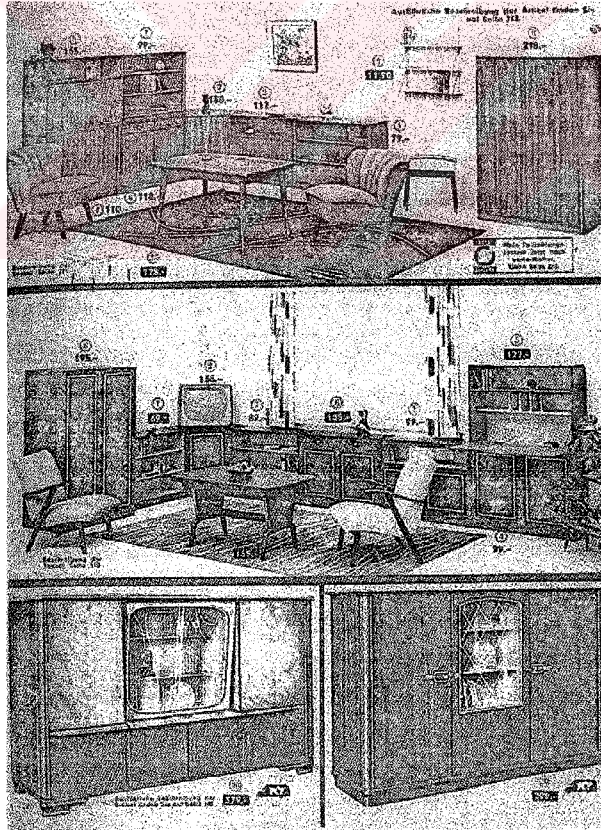
İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma faaliyetleri, öncelikle barınma sorununa odaklanmış, ancak savaş sonrası konut açığının çok ciddi boyutlarda olması ve kötüleşen ekonomik koşullar nedeniyle konut standartları istenilen düzeye ulaşamamıştır. Dönemin konut standartları genellikle kısa zamanda, insanların başlarını sokabilecekleri bir eve sahip olabilmeleri ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle mekan standartlarından taviz verilmiş, mekan boyutları küçülmüş, dolayısıyla ikamet oranları daralmıştır. Değişen mekansal özellikler, kişisel ev donatılarının, özellikle mobilyaların biçimsel ve boyutsal özelliklerinin de dönüşümünü gerekli kılmıştır. Ancak mobilya sektörü, savaş sonrası koşulları göz ardı ederek, savaşın başlaması ile durdurduğu üretimine kaldığı yerden başlamış, bu bağlamda üretilen mobilyalar, savaş sonrası dönemde hane halklarının fonksiyonel ve estetik gereksinimlerini karşılamaktan uzak kalmıştır.

Savaş sonrası toplumun gereksinimlerini karşılayan donatılar üretmek ve bunların dünya pazarında rekabet kabiliyetini sağlamak amacı ile özellikle Almanya’da, Alman Ekonomi Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren çeşitli enstitüler kurulmuştur. Enstitüler öncelikle bu donatıların, “iyi form”a sahip olması gerektiğini ileri sürmüşler, “iyi form”u, ürünlerin malzeme ve fonksiyon kabiliyetiyle belirlenen kalite imgesi olarak tanımlamışlardır. “İyi form” için, Werkbund literatüründen gelen, amacına uygun modern, dayanıklı ve güzel gibi kavramlar kullanılmıştır (Selle,1994).

“İyi form”un gelişmesini hedefleyen enstitüleşme sürecinde, “iyi form”un normatif kavramı nedeniyle, endüstriyel üründe estetik sorunu gündeme gelmiştir. “İyi form” kavramında, kullanım değerinin yani fonksiyonun önem kazanıp, formun fonksiyona göre şekillenerek bir anlamda ikinci planda kalması, zaman zaman üretilen ürünlerin halkın beğeni kalıplarının dışında kalmasına neden olmuştur. Kullanım değerini yücelten “iyi form” anlayışında, ürünlerin formu sadece moda ya bağlı çok basit farklılıklar gösterebilmiş, yapılan aşırı farklılıklar tasarım ahlakının bozulması olarak nitelendirilmiştir (Löbach,1978). Bu oluşum, köklerini I. Dünya Savaşı öncesi oluşan reform hareketlerinden, özellikle de Bauhaus

felsefesinden almıştır. Bauhaus fonksiyonalizminin temelini oluşturan süssüz form anlayışı benimsenmiş ve “form fonksiyonu takip eder” söylemi yeniden önem kazanmıştır.

Enstitüler her ne kadar, formun fonksiyona göre biçimlendiği donatıların tasarım ve üretimini desteklemiş olsalar da, Almanya’da Allenbacher Enstitüsü’nün 1954 yılında yaptığı bir anket çalışması, halkın büyük çoğunluğunun geleneksel mobilyaları tercih ettiğini göstermiştir. Nüfusun % 60’ı feodal dönemin mobilyalarını , %29’u herhangi bir dönem ve stile gönderme yapmayan nötr mobilyaları, %7’si modern mobilyaları ve %2’si Almanya’nın kuruluş döneminin mobilyalarını kullanıyorlardı. Ceviz kaplama dolaplar, objelerin sergilendiği büfeler, vitrinler ve yastıklı oturma grupları dönemin tipik salon mobilyalarıydı (Şekil 2.65). Küçülen konut oranları nedeniyle, tasarımda mobilyanın taşınabilir olması önem kazanmış, mobilya endüstrisi de küçük, basit, değişken ve az yer kaplayan mobilyalar üretmeye başlamıştı. Ayrıca mobilyaların stok edilebilir olma özelliği, yani üst üste konabilir, iç içe geçebilir olması (Şekil 2.66), dolap ve kitaplıkların bölücü düşey yüzeyler olarak kullanılabilmesi, koltuk, sandalye ve benzeri donatıların katlanabilir olması dönemin karakteristik donatı özelliklerindendi (Petsch,1989).

Şekil 2.65 Neckermann firmasının 1959 yılında hazırladığı mobilya katalogu (Petsch,1989).

Şekil 2.66 Ulm Okulu'nda Hans Roericht tarafından diploma projesi olarak tasarlanan yemek takımı (Petsch,1989). Yemek takımı ve benzeri mutfak eşyaları da küçük mekan oranları nedeniyle üst üste geçebilir, iç içe girebilir kompakt bir biçimde tasarlanıyordu.

1955 yılında, enstitülerin devamı niteliğinde ve Bauhaus çizgisini sürdüren bir anlayışla kurulan tasarım okulu HfG Ulm, savaş sonrası tasarım ve üretim pratiklerinin gelişiminde önemli rol oynayan kurumlardan biri olmuştur. Ancak Ulm Okulu, çağın gereksinimleri doğrultusunda, izini sürdüğü enstitülerin ve fonksiyonalizm geleneğinin, teknolojik gelişmelerle uyumunu sağlama noktasında enstitülerden farklılaşmıştır. Ulm Okulu ile beraber fonksiyonalizm, Ulm fonksiyonalizmi olarak adlandırılmış ve endüstriyel gelişmelere bağlı olarak tasarım anlayışında bir dönüşüme neden olmuştur. Bu bağlamda tasarlanan ürünler, savaş sonrası gündelik yaşamı yeniden biçimlendirmişlerdir (Selle,1994).

HfG ULM, ilk rektörü Max Bill öncülüğünde eğitim vermeye başlamıştır. Max Bill, dönemin ünlü tasarımcılarının desteğini alarak oluşturduğu HfG ULM'un eğitim programının amacını şu sözlerle dile getirmiştir: "Biz sanatı, yaşamı ifade etmek için bir araç olarak kullanıyoruz ve yaşamı, sanatsal bir edim olarak yönlendirmeyi hedefliyoruz. Henry van de Velde'nin söylemindeki gibi güzel, iyi ve pratiğin yardımıyla çirkinliğe karşı savaşmak istiyoruz. Velde'nin yönettiği Weimar-Sanat Enstitüsü'nün takipçisi olan Bauhaus'un amacı da bizden farklı değildi. Ulm Okulu olarak bizler, birikimlerimiz ve edindiğimiz enformasyonlar ışığında biçimlendireceğimiz ürünlerle, savaş öncesi döneme göre daha ileri giderek, çağımızın gereksinimlerini karşılayabileceğiz". Max Bill'in sözlerinden de anlaşıldığı gibi,

Ulm Okulu programında; formun fonksiyonla ve teknolojik gelişmelerle uyumunun sağlanması, tasarım özelliklerine uygun malzeme seçimi ve uygun üretim metotlarının kullanılması önem kazanmıştır.

HfG ULM'un Bauhaus geleneğini devam ettiren bu programı Max Bill'in yönetiminde 60'lı yıllara kadar devam etmiştir. 1962 yılında Otl Aicher Max Bill'den rektörlük görevini devralmış ve 1964 yılına kadar sürdürmüştür. Otl Aicher ile birlikte okul yavaş yavaş Bauhaus geleneğinden uzaklaşmış ve konvansiyonel eğitim ve araştırma anlayışının terk edildiği yeni bir dönem başlamıştır. Aicher tasarım eğitiminin bağımsızlığını ve bireyselliğini sağlamak, teknik ve bilimin desteklediği bir tasarım modeliyle eğitim sürecini planlamak için Maldonado, Gugelot ve Zeischegg gibi genç tasarımcılara Ulm Okulunda öğretmenlik görevi vermiştir. Böylece kısa sürede "Ulm tasarım modeli" oluşmuştur. Bu modelle birlikte hem planlama sürecinde sanatta görülen sınırlamalardan kurtulmak için bir yol açılmış, hem de tasarımcılar artık yüksek makamlı sanatçılar olmaktan çıkıp, endüstriyel üretim sürecindeki diğer uzmanlarla beraber çalışan, eş değerli partnerlere dönüşmüşlerdir (Selle,1994).

Değişen tasarım eğitimi bağlamında, genç eğitimcilerinde katkıları ile eğitim programı ve ders içerikleri de farklılaşmıştır. Gugelot, yapı sistemi tasarım programını geliştirmiştir. Prefabrikasyon, imalat organizasyonu ve modüler düzenlemeler yapı bölümünün en önemli çalışma konuları arasına dahil olmuştur. Aicher, enformasyon bölümü programını genişleterek, teknik analizlere ağırlık vermiştir. Bunun sonucunda bireysel ifadeler yerine enformasyon sistemleri önem kazanmaya başlamıştır (Selle,1998).

Okulunun ders içeriklerine bakıldığında; kibernetik tasarım, pozitivism, matris ve diyagramlar gibi konuların ağırlıklı olarak işlendiği ve tasarım adımlarının bağımsızlaştığı görülebilmekteydi. Bunların dışında doğa ve mühendislik bilimleri, enformasyon teorisi, sistematik form verme deneyleri ve özel olarak geliştirilen tasarım metodolojileri öğretim programını destekleyen diğer konulardı (Selle,1994).

Otl Aicher ile başlayan, Ulm Neo-fonksiyonalizmi olarak da adlandırılan bu yeni dönem toplumsal ve ekonomik koşullar içinde kavranması gereken bir dönemdir. Toplumsal ve ekonomik gelişimler tasarım önerilerinin gelişimini engelleyici veya teşvik edici unsurlar olarak, tasarımı etkilerler. Bu dönemde Ulm Okulu, bilimsel-teknolojik reform programıyla modern tasarım okulu olarak kendini kabul ettirmekle kalmamış, tasarım ve üretim dinamiklerini de dönüştürmüştür.

Enstitüler ve tasarım okulunun çabaları sonucunda, tasarım ve üretim süreçleri, teknolojik

gelişmeler doğrultusunda dönemin gereksinimlerine uyum sağlamıştır. Yapay ve kimyasal malzeme alanındaki yeni teknolojiler, tesisatların modernleşmesi, yeni alet ve makinelerin gelişimi, otomasyon ve rasyonelleşme çalışmaları ile ekonomik gücün birleşmesi sonucunda, gelişim dinamizm kazanmış, Alman ekonomisi kalkınmıştır. Batı Almanya'nın endüstriyel üretimi %150'ye çıkmıştır. Alman Siemens firması 50'li yılların sonunda 200000 çalışanı ile Avrupa'nın en büyük özel işverenlerinden biri konumuna gelmiştir. 1961 yılında Alman otomobil markası Volkswagen 5 milyonuncusu banttan çıkmıştır. "Quelle" firması, 1950 yılında 40 milyon marklık satış yapmıştır, bu rakam 1952 yılında 103 milyon DM' a ulaşmış, 1958 yılında ise 403 milyon DM olmuştur. Satışlar, 1961'de milyar sınırını aşmıştır (Selle,1994).

Savaştan çıkan her Avrupa ülkesi, Almanya deneyimine benzer bir süreç yaşamıştır. Savaş sonrası dönemde İngiltere de, tüm olumsuzluklara rağmen, savaşın yarattığı yıkımı, geçmişin hatalarını düzeltmek için bir fırsat olarak görmüş ve durumu kendi lehine çevirmiştir. Bu dönemde seçimleri kazanan İşçi Partisi, endüstriyel tasarım sektörünün geliştirilmesi için çaba harcamış, 1944 sonlarında İngiliz Ticaret Konseyi, Endüstriyel Tasarım Kurulu'nu kurmuştur. Endüstriyel tasarımın geliştirilmesi çok önemliydi, çünkü İngiltere'nin zanaat temelli tasarımı ile toplumun gereksinimlerini karşılaması ve uluslararası ticarete diğer ülkelerle rekabet edebilmesi mümkün değildi. Bu nedenle Endüstriyel Tasarım Kurumu, kitlesel üretimin geliştirilip, yaygınlaşması için çeşitli programlar hazırlamıştır. İngiltere ve savaştan çıkan diğer tüm ülkeler, dünya pazarındaki rekabet ortamında var olabilmek için piyasaya sürdükleri ürünlerin tasarımında ulusal kimliklerini vurgulamışlardır. Kısa zaman içerisinde ürettikleri ürünleri sergilemek için çeşitli fuarlar düzenlemişler ve bu fuarları ekonomik güçlerini yeniden kazandıklarını ispat etmek için birer şova dönüştürmüşlerdir (Derer,1999).

İkinci dünya savaşı sonrası dönem, Avrupa ülkelerinde toplumun yapısında da değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ekonomik kalkınma ile beraber hizmet sektörü (bankalar, sigortalar, sağlık sektörü) gelişmiş ve diğer sektörlerle oranla hızlı bir şekilde büyümüştür. Hizmet sektörünün büyümesi, toplumların sosyal yapılarında farklılaşmaya yol açmıştır; çalışan kesimde, geleneksel ücretli ve işçilerin oranı azalmış, eğitimli memur oranı artmıştır. Hizmet sektöründeki bu hızlı büyüme ile birlikte yaşam stillerini ait oldukları sınıfsal özelliklerinden çok eğitim düzeylerinin ve mesleki statülerinin belirlediği yeni orta tabaka oluşmuştur. Sosyal tabakalar, artık gelir düzeyi ve mesleki statülerine göre farklılaşmaya başlamışlardır. Bunun yanında ekonomik kalkınma ile beraber ücret ve maaşların önemli ölçüde artması, çalışma saatlerinin kısaltılması orta tabaka için daha çok boş zaman ve

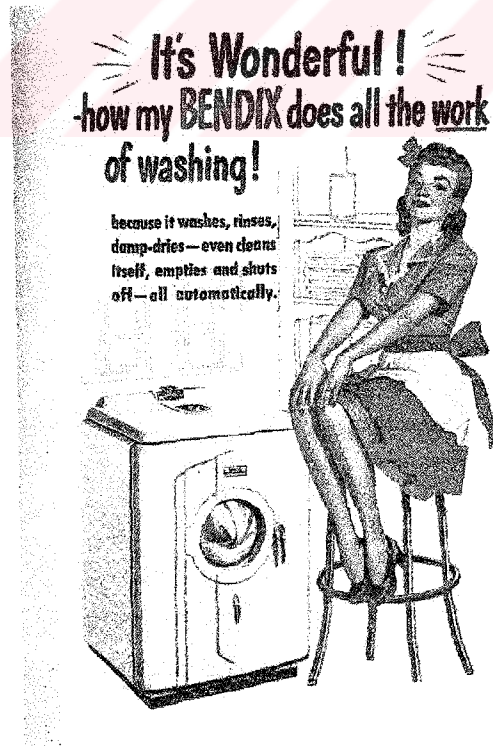
dolayısı ile daha fazla tüketim imkanı sağlamıştır. Sosyal tabakaların kalkınmalarını belgelemek için, prestij göstergesi olarak kullandıkları en yaygın tüketim malı, konut ve onu biçimlendiren kişisel ev donatıları olmuştur. (Petsch, 1989).

1950'lerden sonra oluşan sosyal tabakalaşma sonucunda, konut donatılarının seçimi, artık hane halkının bağlı olduğu toplumsal tabakanın özellikleri ile belirlenmiyordu, aksine hane halkının eğitim düzeyi, geliri, mesleki ve sosyal çevresi, hatta ideolojisi kişisel ev donatılarının seçiminde önem kazanmıştı. Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında eski donatıların kullanımı devam ediyordu, yeni alınanlar ise sadece gerekliliklerle sınırlı idi. Ekonomik kalkınma ile beraber toplumun tüm kesimleri maddi anlamda güçlenince, artık donatılar, sadece hane halkının gereksinimlerini karşılayan, çeşitli fonksiyonlara hizmet eden araçlar olmaktan çok, ailenin sosyal statüsünü güçlendiren prestij sembollerine dönüşmüşlerdir (Petsch, 1989).

Smart'a (1993) göre modern kapitalizmde tüketimin gelişmesi 1950'lerden sonra başlamıştır (Bocock,1993). Bu dönemde tüketim; hane halklarının yaşamlarında önemli bir rol oynamaya başlamış ve kendilerini diğer sosyal statü guruplarından ayırt edebilme olanağı sağlamıştır. Bireyler, birer kimlik duygusu yaratabilmek, kim olarak algılanmayı arzu ettiklerini belirtmek amacıyla tüketmeye başlamışlardır. Satın aldıkları mobilyalar, giysiler ve benzeri ürünlerle kendilerini, diğer bireylerden farklı kılmaya çalışmışlardır. Bireylerin farklı olma çabası bitip tükenmeyen bir eylemdir, çünkü alt ve orta düzeyde sosyal statüye sahip toplumsal tabakaların büyük bir çoğunluğu, daha yüksek statüye sahip grupların bir kısım yaşam alışkanlıklarını kopya ettikçe toplumun üst kesimleri sürekli kendi tüketim kalıplarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde tüketim sektörünün en önemli araçlarından biri haline gelen reklamlar, ürün çeşitliliği artan piyasa ortamında tüketicilerin tercihlerini etkilemeye başlamıştır. (Bocock,1993). Reklamlar, sadece bireyin bir ürüne gereksinim duyma nedenlerini vurgulamakla kalmamış, bu ürünü kullanan bireye atfedilen rolün de tanımını yapmışlardır. Genellikle reklamların büyük bir çoğunluğunun hedef kitlesini kadınlar oluşturduğundan, reklamlarda; ürünlerin ev kadınına sağladığı yararlar ve kolaylıklar anlatılmıştır. Ancak çok daha çarpıcı bir biçimde vurgulanan; tanıtılan ürünün kullanımının, ev kadınına iyi bir anne ve mükemmel bir eş olarak, modern kadın imajı sağlayacağı olmuştur (Şekil 2.67). Reklamın başarıya ulaşmasını sağlayan, dolayısıyla tüketimi arttıran en önemli nedenlerden biri reklamlardaki bu imajın ev kadınlarını etkilemesi olmuştur (Lupton,1993).

Şekil 2.67 Dayanıklı tüketim malları ev işlerini kolaylaştırınca ev kadını ailesine daha çok zaman ayırabilen, çocuklarıyla daha çok ilgilenen iyi bir anne imajına sahip olabilecekti (Lupton, 1993).

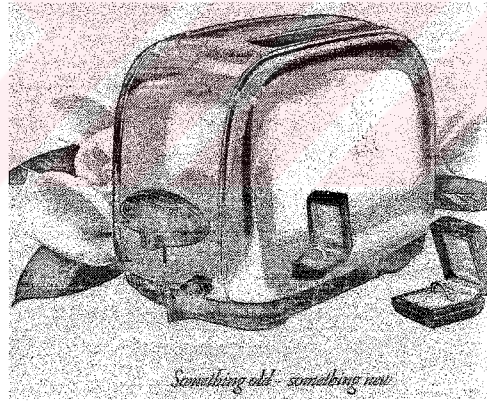

Şekil 2.68 Bendix firmasının çamaşır makinesi reklamlarında olduğu gibi savaş sonrası dönemde reklamların hedef kitlesi kadınlardı (Lupton, 1993).

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Batı Avrupa’da savaşın bitmesi ile birlikte, erkekler savaş alanlarındaki görevlerini tamamlayıp, aile çemberine geri dönmüşlerdir. 1950’lere kadar kadının; anne ve tüketici rolünü, erkeğin; üretici ve asker rolünü üstlendiği bir cinsiyet ayrımı yapılmıyordu, savaş sonrası dönemde, erkekler de birer tüketici kabul edilmişlerdir (Wernick,1996). Erkeklerin tüketici olarak nitelendirilmelerine rağmen, reklamların yaklaşık %90’ının hedef kitlesini kadınlar oluşturmaya devam ediyordu (Şekil 2.68), çünkü evin gereksinimlerini karşılamak hala kadınların görevi idi (Lupton,1993).

1950’li yılların sonlarından itibaren ev ve aile yaşamını etkileyen en önemli değişim, ev kadınlarının büyük bir çoğunluğunun ev dışında, gelir getiren bir işte çalışmaya başlamaları olmuştur. Böylelikle ev kadınları artık ekonomik bağımsızlıklarını elde etmişler, erkeğin gelirene bağımlı olmaktan kurtulmuşlardır. Çalışan kadının ev işlerine ayıracağı zamanı kısaldığı için elde ettiği kazancı, gündelik yaşamını kolaylaştıran kişisel ev donatılarına yatırmaya başlamıştır. Dolayısıyla ev işlerinin yükünü hafifleten dayanıklı tüketim malları önem kazanmış, yaygınlaşmıştır (Kaçel,1998/1). Ayrıca savaş öncesi dönemden farklı olarak dayanıklı tüketim malları ev kadınının ev işlerini kolaylaştırmanın yanında, modernlik sembolleri olarak kişisel ev donatıları arasında en önemli prestij sembollerine dönüşmüşlerdir.

Şekil 2.69 Savaş sonrası reklamlarda kişisel ev donatılarının evlilik için önemi vurgulanıyordu (Lupton,1993).

Savaş sonrası dönemde prestij sembollerine dönüşen kişisel ev donatılarının önem kazanması, gündelik yaşamı dönüştürmekle kalmamış, evlilik anlayışını da etkilemiştir. Çiftlerin yuva kurmaları, sadece aynı çatı altında beraber yaşama isteği ile sınırlı değildi, birlikte yaşayacakları yuvayı modern, konforlu kişisel ev donatıları ile döşemeleri mutluluklarının bir parçası olarak kabul ediliyordu. Ayrıca yeni evlenen çiftlere verilecek en anlamlı hediye bir ev eşyası olacağı düşünülüyordu (Şekil 2.69),(Lupton,1993).

Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren üretilen dayanıklı tüketim malları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmıştır. 1950'lerden sonra dayanıklı tüketim mallarının, daha etkin ve verimli kullanılması için teknik özellikleri geliştirilmiş, ayrıca farklı tüketici beğenilerine uyum sağlaması için farklı renk, doku ve modelde üretilerek çeşitliliği arttırılmıştır.

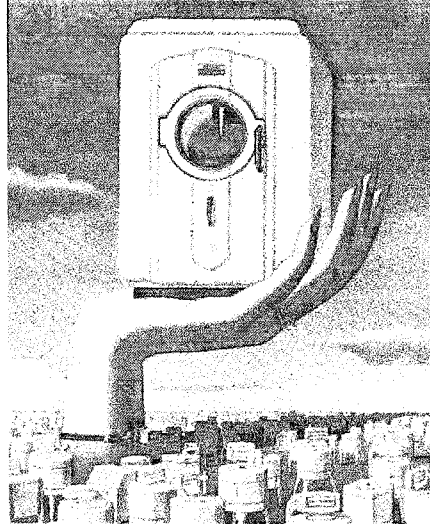
Savaş sonrası dönemde, dayanıklı tüketim mallarının gelişiminde “aerodinamik biçim” önemli bir rol oynamıştır. Aerodinamik biçim verilen bir üründen maksimum verim alınması ve bu ürünün daha kullanışlı bir hale getirilmesi olanaklı hale gelmiştir. Ayrıca aerodinamik, kavram olarak çok farklı alanlarda da kullanılmıştır. Bir işletmenin ya da bir yönetimin aerodinamikleşmesi ile, işletmenin verimli bir şekilde çalıştığı, yönetimin de etkin bir şekilde görevini sürdürdüğü kastedilmiştir. Popüler anlamda aerodinamik, modern kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Aerodinamiğin sözlük anlamı ise, su ya da hava gibi bir ortamdan geçerken, en az dirençle karşılaşması için cisme verilen biçimdir (Giedon,1948).

İlk olarak tren ve uçaklarda kullanılan aerodinamik biçim, 1932 yılından itibaren otomobil tasarımında kullanılmıştır. Aerodinamik biçimde tasarlanan otomobil, hafif metal, yuvarlatılmış yüzeylerden üretilmiştir. Bu sayede sürtünme yüzeyi azaltılarak otomobilin hız kazanması sağlanmıştır (Giedon,1948).

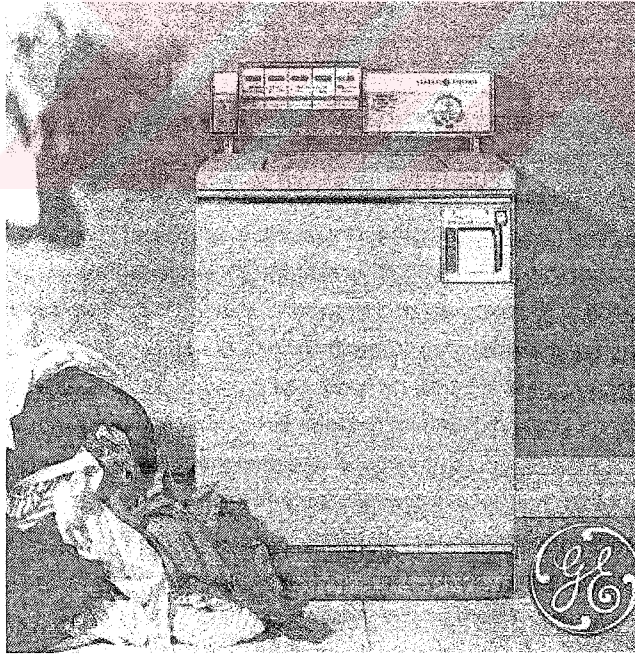
Ulaşım araçlarında kullanılmaya başlayan aerodinamik biçim, daha sonra ocak, buzdolabı, çamaşır makinesi ve benzeri dayanıklı tüketim mallarını geliştirmek için kullanılmıştır. Dayanıklı tüketim mallarının farklı bileşenlerinin, su veya hava gibi benzeri ortamlardan geçerken direncini azaltan aerodinamik biçim, aynı zamanda dayanıklı tüketim malının ya da bileşeninin etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesini sağlamıştır.

Çamaşır makinesi; 20.yüzyılın ilk yarısında sadece yıkama amaçlı kullanılmış, çamaşırları kurutmak için ayrı bir kurutucu mekanizmadan faydalanılmıştır. 1954 yılından itibaren yıkama ve kurutma mekanizmaları, dönen iç silindir yardımıyla çalışan tek bir bünyede birleştirilmiştir (Şekil 2.70). Yıkama ve kurutma mekanizmalarının birleştirilmesi, iki ayrı makinenin neden olduğu yer kaybını önlemiş, ayrıca ev kadını iki ayrı iş yapmaktan

kurtarmış, bir kere de çamaşırların hem yıkanıp hem kurutulabilmesini olanaklı hale getirmiştir (Lupton,1993).

Şekil 2.70 Bendix firması tarafından tasarlanan çamaşır makinesi (Lupton,1993).

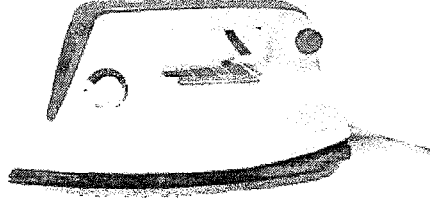
Şekil 2.71 MyTag firması tarafından 1961 yılında tasarlanan çamaşır makinesi (Lupton,1993). Farklı program ve sıcaklık derecelerinin seçilebileceği kontrol paneli makinenin üzerine yerleştirilmiştir.

Makinenin teknik özelliklerinin gelişimi ile birlikte, deterjan, yumuşatıcı gibi yan ürünlerinde gelişimi; pantolondan gömleğe her türlü giysinin, hatta takım elbise, perde gibi narin çamaşırlarında yıkanabilmesini mümkün kılmıştır. Farklı türlerdeki çamaşırlar (renkli, beyaz, narin, yünlü ve benzeri) için farklı programlar geliştirilmiş ve bu programların çamaşırın niteliğine uygun sıcaklık derecelerinde çalıştırılabilmesini olanaklı kılan teknik özellikler eklenmiştir. Programların ve ısı derecelerinin ayarlanabileceği kontrol panelleri makinenin üzerine yerleştirilmiştir (Şekil 2.71). Savaş sonrası dönemin çamaşır makinesinin önemli özelliklerinden biri de suyu otomatik olarak alıp, çamaşırı yıkadıktan sonra yine otomatik olarak boşaltması olmuştur (Lupton,1993).

Şekil 2.72 Savaş sonrası üretilen geliştirilen çamaşır makinesi (Lupton,1993).

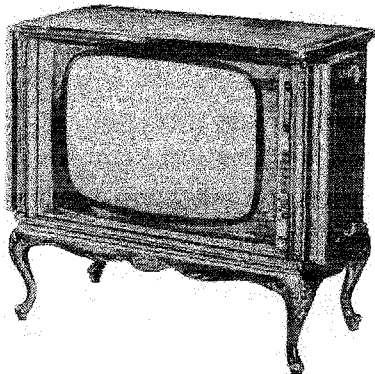
Çamaşır makinesi bazı konutlarda mutfakta, bazılarında banyoda yer almasına rağmen 50'li yıllardan itibaren mutfak donatılarının normlarına uygun olarak üretilmeye başlamıştır. 1950'lerin moda rengi pembe, turkuvaz ve güneş sarısı iken, 60'ların sonlarında avokado (Şekil 2.72) ve başak sarısı olmuştur. 70'lerden itibaren ise beyaz ve badem rengi yaygınlaşmıştır (Lupton,1993).

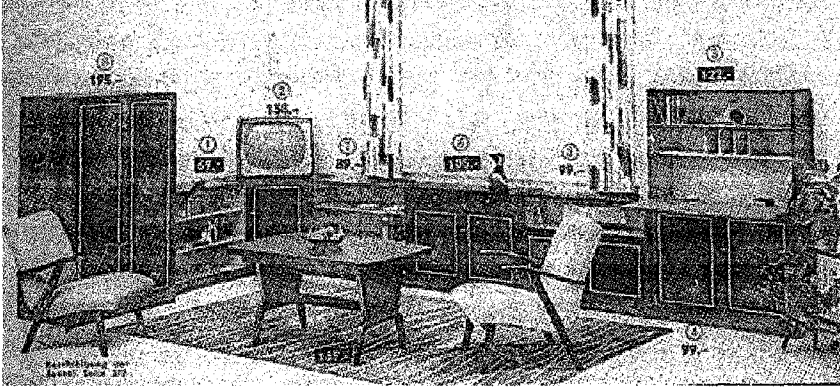
Şekil 2.73 1960 yılında üretilen Amerikan modeli ütü (Lupton,1993).

Ütüler de bir çok dayanıklı tüketim maddesi gibi savaş sonrası dönemde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Teknik özelliklerinin gelişimi, her tür kumaşın istenilen sıcaklıkta ütülenmesine olanak sağlamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında ütünün fiyatı ağırlığı ile doğru orantılı olarak artıyordu, çünkü ütü ne kadar ağır olursa o kadar iyi ütülüyordu, dolayısı ile en ağır ütü en pahalı ütü idi. Ancak 50'lerden sonra buhar ve su püskürtme özelliklerinin geliştirilmesi ile ağırlığının bir önemi kalmamıştır. Aksine daha az güç harcayarak ütüleme olanağı sağladığı için, ütünün hafif olması aranan bir özelliği olmuştur (Lupton,1993).

Ütülerin alt kısmı genellikle ısıya dayanıklı ve hafif bir metal olan alüminyumdan, üst kısmı ise yine hafif bir malzeme olan plastikten üretilmeye başlamıştır (Şekil 2.73). İstenilen sıcaklığa getirebilme olanağı sağlayan kontrol düğmesi ve yeterli sıcaklığa ulaştığını belirten bir termostat eklenmiştir (Lupton,1993).

Şekil 2.74 Grundig firması tarafından 1963 yılında üretilen televizyon (Selle,1994).

Şekil 2.75 Televizyon 50’li yıllardan itibaren yaşama mekanındaki yerini almıştır (Petsch,1989).

Ellili yılların en önemli kişisel ev donatısı televizyon olmuştur (Şekil 2.74). Televizyon aynı zamanda çağın en sembolik kitlesel tüketim malı olarak nitelendirilmiştir. Özel yaşama alanının dış dünya ile ilişkisini sağlayan televizyon, açık ateş yerinden sonra aileyi bir araya toplayan diğer bir donatı olmuş, yaşama mekanını dönüştürmüştür. Savaş sonrası dönemde yaygınlaşan televizyon geleneksel kapalı oturma köşesinin işlevini kaybetmesine neden olmuştur (Şekil 2.75), böylelikle oturma köşesinin tüm mobilyaları televizyona yönelmiştir (Petsch,1989).

2.76 Belli standartlara sahip olmayan mutfak donatılarının yarattığı kaotik ortam,1930 (Giedon,1948).

Savaş sonrası dönemde mutfak, yaşam standartlarındaki iyileşme ile birlikte, hane halkının prestij sembolüne dönüşen buzdolabı, bulaşık makinesi, fırın ve benzeri dayanıklı tüketim mallarının sergilendiği bir mekana dönüşmüştür (Kaçel,1999/1). Mutfak zaten 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren, ev kadınının yükünü hafifletebilmek amacı ile dayanıklı tüketim malları ile donatılmaya başlamıştır. Özellikle 20’li yıllarda Lihotzky’nin tasarladığı “Frankfurt mutfağı” ev işlerini kolaylaştırmak için yürütülen rasyonelleşme çalışmalarının ilk örneklerindendi. Fakat 1950 öncesi, Frankfurt mutfağı gibi rasyonel mutfak tiplerinin üretimi başladıysa da, yaygınlaşmamış, aksine mutfaklar dayanıklı tüketim malları ve mutfak mobilyalarının yarattığı kaotik bir ortama dönüşmüştür. (Şekil 2.76). Çünkü buzdolabı, bulaşık makinesi, fırın gibi dayanıklı tüketim mallarının ve mutfak dolapları farklı endüstrilerde, birbirlerini dikkate almadan, farklı standartlar da üretilmişlerdir. Bu donatıların birbirleri ile yan yana gelmeleri, kombine olabilmeleri imkansızdı. Savaş sonrası dönemde önem verilen konulardan biri mutfağın ve onu oluşturan donatıların belli normlara göre üretilerek, standartlaşması olmuştur. Mutfak donatıları standartlaşmış modüller olarak satılmaya başlanmışlardır. İsteğe ve maddi olanaklara göre kombine edilebilir bir hale getirilmişlerdir (Giedon,1948).

BÖLÜM 3

POSTMODERN BARINMA KÜLTÜRÜ: KİTLESELLEŞEN TÜKETİM ÖRÜNTÜLERİNİN ÇEŞİTLENMESİ

3.1 Postmodern Barınma Kültüründe Mekan Organizasyonu

Modernizm, kamusal ve özel yaşamda toplumsal bir dönüşüme yol açmış, ve bu dönüşüm barınma kültüründe köklü değişimlere neden olmuştur. 19.yüzyılın sonlarından itibaren kentsel altyapı donatılarının döşemi ile başlayan bu süreç, teknolojik gelişmelere paralel olarak konutun adım adım ev işlerinin mekanikleşmesine yol açan teknik donatılarla döşenmesi ile devam etmiştir. Mutfağın; gaz ocağı, elektrikli ocak, buzdolabı gibi donatılarla, banyonun; lavabo, küvet gibi donatılarla döşenmesi, daha sonra bunlara televizyon, telefon, radyo gibi donatıların eklenmesi, ev işlerinin kolaylaştırılmasında ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu süreç, konutun mimari olarak da dönüşümüyle beraber gerçekleşebilmiştir. Geleneksel konut mimarisindeki konvansiyonlar yıkılmış, konutlar modern planlama ilkeleri doğrultusunda tasarlanmaya başlamıştır. Modern konut, plan kurgusu açısından işlevlerine göre farklılaşmış odalar toplamına, sosyal açıdan çekirdek ailenin özel yaşamını sürdürdüğü bir mekana dönüşmüştür.

Modern konutu oluşturan tüm unsurlar rasyonel bir kullanım sağlamak amacıyla, en küçük detayına kadar tasarlanıyordu. Örneğin; bir prizin mutfak mekanındaki yeri, bir aydınlatma armatürünün yatak odasındaki konumu gibi tüm detaylar, herhangi bir aksaklığa yol açmaması için önceden planlanıyordu. Bu nedenle modern konut 20.yüzyılda “ikamet makinesi” olarak da adlandırılmıştır. Dolayısıyla ikamet makinesi kavramı, tamamen fonksiyonalizm temelleri üzerine inşa edilen bir konutu temsil etmektedir ve işlevselciliğin başlıca manifestolarından biridir. (Schnell,Kuhnert,2000).

İkamet makineleri, 1920’lerden sonra ulus devletlerin konut sektörüne müdahalesi sonucunda üretilmişlerdir. Dolayısıyla piyasadaki konut üretim koşullarını, devlet politikaları belirlemiştir. Ancak 80’li yıllara gelindiğinde, 20.yüzyılın ilk yarısına oranla toplumun büyük bir çoğunluğunun artık başını sokacak bir eve ve daha iyi barınma koşullarına sahip olması nedeniyle, kamusal otoriteler geri çekilmiş, konut üretimi özel sektörce yönlendirilen ve piyasanın ekonomik koşullarına bağlı bir üretim faaliyetine dönüşmüştür. Bunun sonucunda piyasanın dengesi özel sektör lehine değişmiştir. Konut barınma amaçlı iken, 1980’lerden

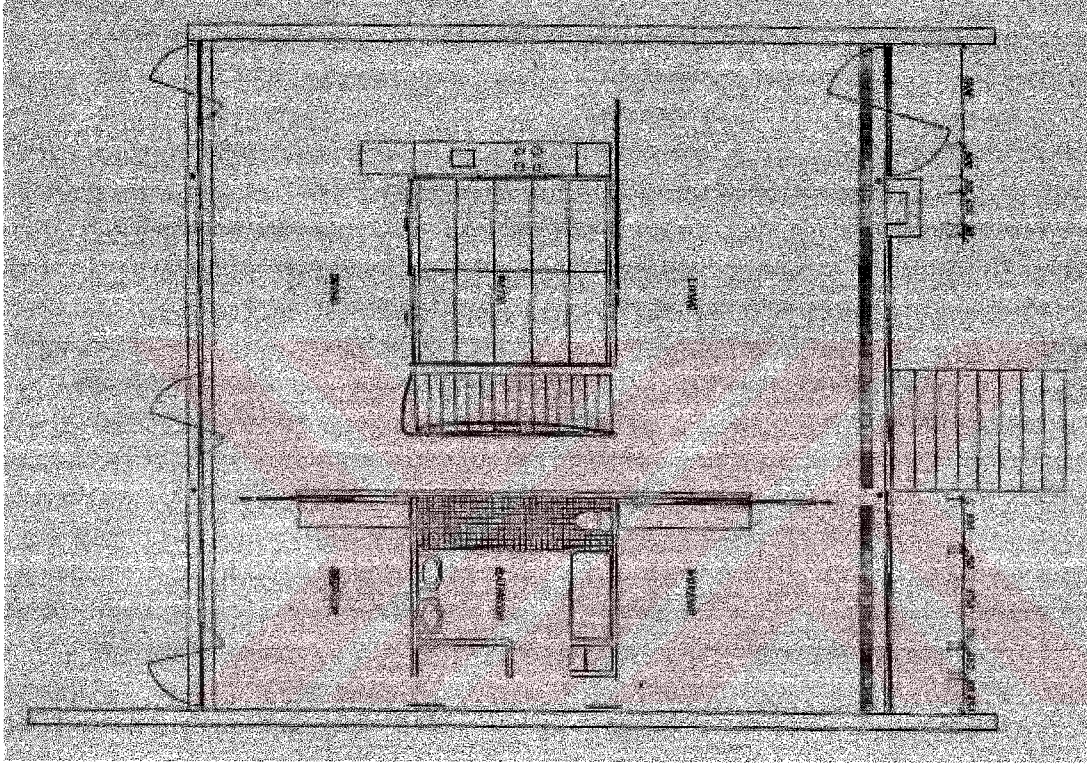
sonra tüketim amaçlı bir metaya dönüşerek, bir tüketim elemanı ve hane halkının prestij göstergesi haline gelmiştir (Kaçel,1999).

Konutun, sadece özel sektör tarafından yönlendirilen bir piyasada üretilmek durumunda olan bir tüketim malına dönüşmesi, 20.yüzyılın ilk yarısında kamusal otoritelerin düzenlediği bir piyasada üretilen ikamet makinelerinin, dolayısıyla modern barınma anlayışının da dönüşümünü gerekli kılmıştır. 20.yüzyılın ilk yarısında ikamet makineleri, artan talebi karşılamak amacıyla fordist üretimle üretiliyor, bu da kitlesel tüketim imkanı sağlıyordu. Ancak bu üretim modelinin işlerlik kazanabilmesi için istikrarlı bir piyasa ortamı şarttı. Çünkü fordist üretimin hedefi, daha çok işçi çalıştırıp, daha çok üretip, ürün başına düşen maliyeti azaltarak, karlılığa ulaşmaktır. 1980 sonrası devletin konut sektörüne müdahalesi sona erdiğinde, piyasa stabilitesini kaybetmiştir. Özel sektör, istikrarsız koşullarla mücadele edebilmek, üretim kapasitesini arttırabilmek için yeni bir üretim modeli geliştirmek zorunda kalmıştır.

1980'lerden sonra ilk olarak Toyoto fabrikasında kullanılan rekabet ekonomisine dayalı "esnek üretim" modeli geçerlilik kazanmıştır. Esnek üretim, fordist üretimin her şeyi bünyesinde toplamasının tersine, her şeyi bünyesinden atarak çalışma grubunu küçültmüş, bir çok işi alt yüklenicilere, küçük sanayiye havale edip, onlara sadece işin niteliğini tarif etmiştir. Yapılacak işin tanımlı olması, serbest küçük gruplara dağıtılmış olması; daha çok, daha firesiz, daha hızlı üretim imkanı sağlamıştır. Alt yükleniciler, firmalarla parça başı iş üzerinden çalıştıkları ve aralarında uzun süreli bir kontrat olmadığı için, diğer alt yüklenicilerle rekabet etmek zorundaydılar, çünkü eğer firmanın kalitesine uygun üretim yapamazlarsa, firma rahatlıkla başka bir alt yüklenici ile çalışabilirdi, yani sistem oldukça esnekti. Sistemin esnek yapısı ücretleri de şekillendirmiştir, öyle ki işçi, üretimi arttırdığı ölçüde prim alıyordu. sadece alt yükleniciler ya da diğer bir deyişle yan sanayiler birbirleri ile rekabet etmiyordu, Toyoto gibi firmalar da hem uluslararası ölçekte birbirleri ile rekabet ediyorlar, hem de markaların artışına paralel olarak rakip markalarla yarışıyorlardı. Böylece piyasa giderek genişliyor, ürün çeşitliliği artıyor, bunun sonucu olarak da tüketim de artıyordu.

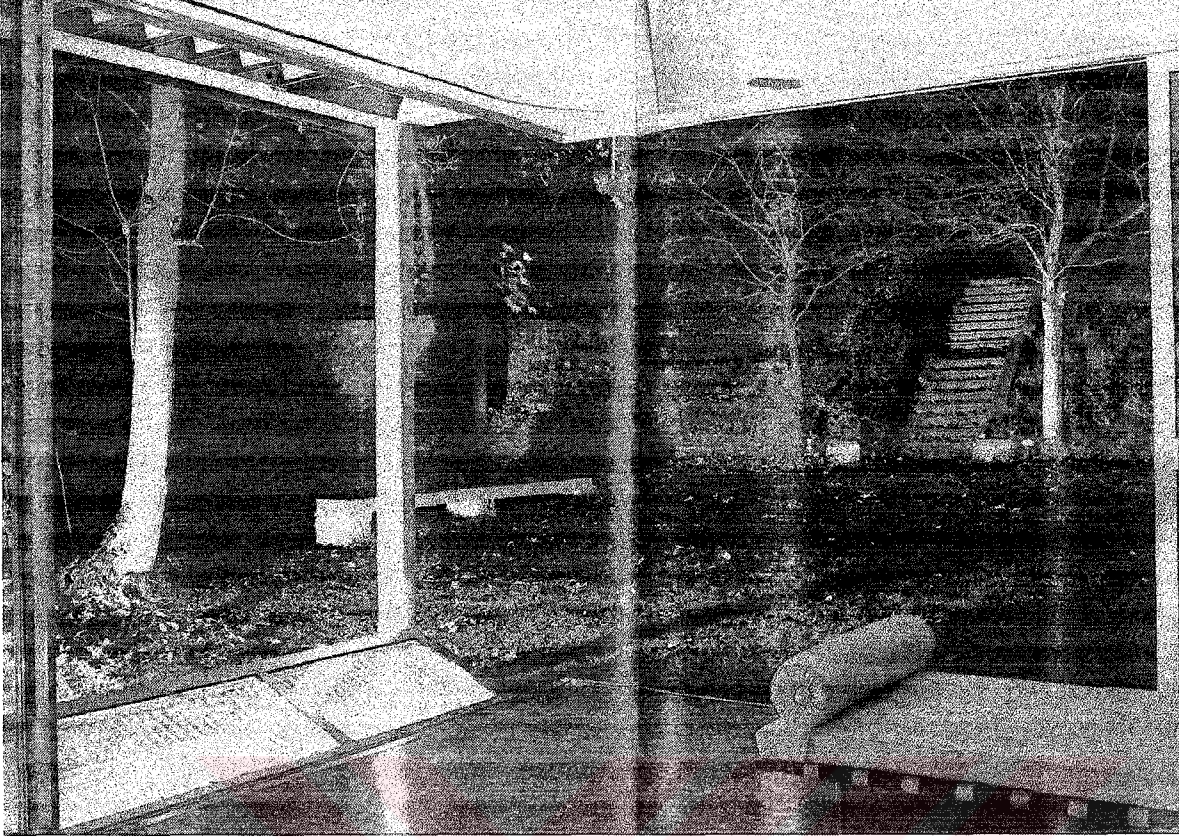
Postmodern dönemde üretim dinamiklerindeki esneklik, postmodern konutun mekan organizasyonuna da yansımıştır. Esnek bir tasarım anlayışı hakim olsa da, işlevlerine göre farklılaşmış mekanlardan feragat edilmemiştir. Ancak mekanlar arası geçişlerin sınırları, duvar yüzeyleri ya da kapı gibi yapı bileşenleri ile kesin olarak ayrılmamış, aksine belirsizleşmiştir. Mutfak, banyo, WC gibi servis hacimleri evin ortasına yerleştirilmiş ya da

genellikle ortak bir tesisat duvarı oluşturacak şekilde evin cephe duvarına yaslanmıştır. Geriye her türlü ihtimale açık bir boşluk bırakılmıştır. Bu boşluk çoğunlukla görsel sınırlarla ya da mobilyalarla birbirinden ayrılan oturma odası, yemek odası, yatak odaları veya garaj gibi mekanlar tarafından doldurulmuştur (Şekil 3.1). Kamusal ve özel yaşama alanı arasındaki sınırlar da belirsizleşmiştir. Kamusal yaşamdan özel yaşama geçişte bir eşik oluşturan giriş holü yerine eve birkaç noktadan giriş sağlanmıştır. Bahçe ile ev arasındaki sınırlar kalkmış, bahçe eve dönüşmüş, ev bahçeye doğru büyümüştür (Şekil 3.2).

Şekil 3.1 Hollandalı mimar Rem Koolhaas'ın 1984-88 yılları arasında Rotterdam'da inşa ettiği villa (Lucan,1991).

Modüler sistemde inşa edilen bu evler, gereksinimler doğrultusunda büyütülebiliyordu. Taşıyıcı sistem ve düşey tesisat sisteminden başka hiçbir sınırlama getirmeyen esnek planimetri, hem alt gelir grupları için düşük maliyetli konut üretim imkanı sunmakta, hem de her türlü ihtimale açık serbest mekanlar yaratarak hane halkının beğenisine ve maddi olanaklarına uygun biçimde dekore etme olanağı sunmaktadır (Lucan,1991).

Şekil 3.2 Hollandalı mimar Rem Koolhaas'ın 1991 yılında yapımı tamamlanan Villa Dall'Ava'sı, Paris.

Esnek planlı konut, her fonksiyonun duvarlarla sınırlandırılmış özel bir mekana sahip olduğu modern ikametden farklı olarak çok merkezli bir matrise dönüşmüştür. Odalar artık tek bir fonksiyona karşılık gelmiyordu, çünkü postmodern dünyada kişisel ev donatılarının çeşitliliği artmıştı ve buna bağlı olarak fonksiyonlar da çoğalmıştı. Bir aile bireyi, yatak odasında bilgisayar kullanırken, bir diğeri çalışma odasında televizyon izleyebiliyor, bir üçüncüsü yaşama mekanında kitap okurken, dördüncüsü mutfakta telefonla konuşabiliyordu. Mutfağın pişirmeye, banyonun beden temizliğine, yatak odasının uyumaya hizmet etmesi gibi fonksiyonel anlamda kesin bir ayrışma söz konusu değildi. Aile bireyleri yemek odasında yemek yedikleri gibi mutfakta ya da oturma odasında bir tepside yemek yiyebilirler veya yatakta kahvaltı edebilirlerdi (Marzano,1999).

Bu gelişim, endüstriyel veya post-endüstriyel toplumun bireyselleşmesinin ve artan fragmanterleşmesinin bir aynasıdır. 20.yüzyılın sonunda aile üyeleri daha bireyseldi, başkalarınca tanımlanan veya buyrulan kalıplara ve davranış biçimlerine göre hareket etmiyorlardı. Tüketim malları anlam, kimlik ve cinsiyet rollerinin oluşturulmasında önemli bir alan haline gelmişlerdi. Postmodern dönemden önce kimlik duygusunun özünü insanların

meslekleri belirliyordu. Bu dönemde ise kadın, erkek ve çocukların kimliklerinin oluşumunda en önemli rolü, tüketim malları ve ailenin tüketim alışkanlıkları oynamaktaydı. Tüketim alışkanlıkları büyük ölçüde değişmişti. Postmodernizmde üst sosyal statü gruplarının yaşam tarzlarını ve tüketim alışkanlıklarını taklit etmek yerine, kendi tarzını bulmak, başkaları için çekici olmak önemli yaşam kaygıları haline geliyor ve tüketim kalıplarını etkiliyordu (Bocock, 1993). Tıpkı postmodern dönemde bir grubun stiline uymayan, kendi bireysel stilini yaratan tüketiciler gibi aileler de giderek bağımsız bireylerden oluşan topluluklara dönüşüyorlardı. Başkalarının değerlerini kabullenmek yerine kendi kültürel ortamlarını yaratıyorlardı (Marzano,1999).

Giderek bağımsızlaşan aile bireylerinin özel yaşama alanlarında dönüşüme neden olan en önemli yeni ürün bilgisayar olmuştur. 1950’lilerden bu yana kullanılan radyo, televizyon, telefon gibi kişisel ev donatılarının kullanımı ile, hane halkı dört duvar arasına hapsolmaktan kurtularak, evin sınırlarını aşp, dış dünya ile iletişim olanağı bulmuştur. Ancak 90’lı yıllardan sonra konutun yeni bir ürün olan bilgisayar ve iletişim ağı ile örülmesi sonucunda, yer kavramı ortadan kalkmış, bireyin konut içindeki özerkliği sağlanmıştır. Artık her birey için, özel yaşama alanından kamusal yaşamla bir takım ilişkilerini sürdürebilme olanağı sağlanmıştır.

Bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ve buna bağlı olarak iletişim ve enformasyon sistemlerinin gelişimi, 20.yüzyılın sonlarında çeşitli akademik kurumun ve Philips gibi bir çok üretici firmanın “akıllı ev” ütopyasını sorunsallaştırmasına olanak sağlamıştır. Bir çok firma tarafından bu tür evlerin tasarımı yapılmış, ancak henüz birkaç örnek dışında yaygınlaşmamıştır. “Akıllı ev” konseptinin savunucuları bu dönemi, endüstri devriminin sona erişinin ve dijital devrim olarak nitelendirilen yeni bir dönemin başlangıcının bir işareti olarak tanımlamışlardır (Schnell,Kuhnert,2000).

Dijitalleşme ile birlikte “akıllı ev” artık bir ütopya olarak değerlendirilmiyordu, çünkü bu konseptin inşa edilmesi için gerekli teknik altyapı büyük ölçüde tamamlanmıştı. Zaten 20.yüzyılın sonunda internet teknolojileri ve interaksyon olanakları oldukça ilerlemişti ve gün geçtikçe hızına erişilmez bir biçimde geliyordu. Bir çok kişisel ev donatısı sesin, el yazısının teknolojiye kimlik kazanması ve dokunmatik sistemlerin gelişmesiyle çok rahat kullanılabilirdi. Hızla ilerleyen gelişmeler sayesinde tüm ev donatılarının yerini akıllı interaktif sistemlerin alması hayal olmaktan çıkmıştı (Schnell,Kuhnert,2000).

“Akıllı ev” konsepti, postmodern dönemin öncülerinin makineler yığını olarak nitelendirdikleri ikamet makinesinden farklı olarak, evin dijitalleşmesiyle interaktif bir ev

dünyası yaratılması olarak tanımlanıyordu. Dijitalleşme; PC, televizyon, buzdolabı ve benzeri ev donatılarının bir ağ düzeninde interaktif bir hizmet sistemi oluşturması ile gerçekleşiyordu. Bu ağ, hem konut içinden hem de dışarıdan regüle edilebiliyordu. Yani 19.yüzyılda hizmetçileri yöneten ev sahipleri, artık bu ağı yöneteceklerdi (Schnell,Kuhnert,2000).

19.yüzyılda insanlar sosyal sınıf düzeninin el verdiği ölçüde kendileri için çalışan hizmetçiler için ücret ödeyebilecek konumdaydılar. Bu da onlara sanatla, bilimle, gezilerle, hatta filantropik aktivitelerle uğraşmak için vakit sağlıyordu. 20.yüzyıldan itibaren ise hane halkları ev gereçlerinin hizmetinden yararlanmaya başladılar. Bu durum aslında evin akılcılaşmasının yakın olduğunun ilk sinyallerini veriyordu. Dijitalleşme ile ev idaresi gereçleri ve kontrol sistemleri pratik olarak yeni aşçıya, çocuk bakıcısına, sekretere, arkadaşına, hatta ev hayvanına dönüşecekti. Böylelikle ev kadını artık tamamen özgürleşecekti.

Philips firması çalışmalarında yakın geleceğin evinden, sınırsız ev olarak söz etmektedir. Çünkü bu ev; televizyon orada, telefon burada gibi fonksiyonel sınırları ortadan kaldıracaktır. Uzaktan kumanda ile güvenlik sistemi ve diğer hizmetçilerin kontrolü olanaklı hale gelecek ve böylelikle özel yaşam ve kamusal yaşam arasındaki sınırlar yani ev ile yol arasındaki coğrafi sınırlar kaybolacaktı. Sınırlar dijitalleşme ile yeniden, fakat daha serbest ve daha tanımsız bir şekilde organize edilecekti.

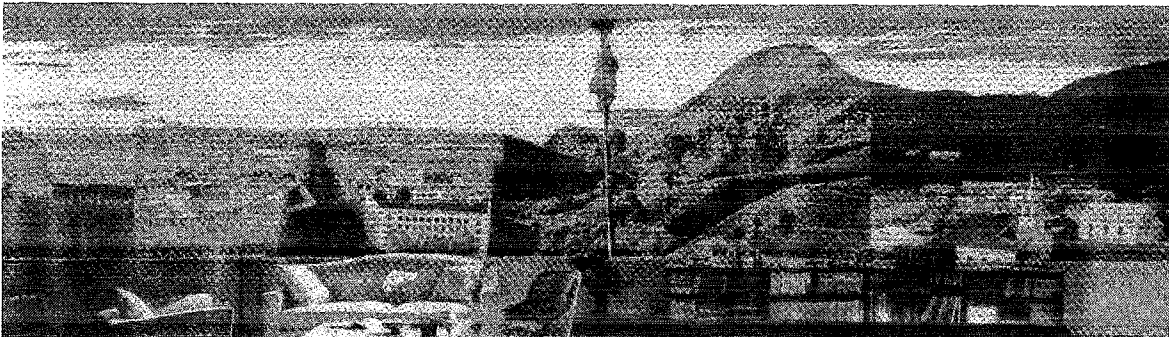
Geleceğin evini belirlemek, pek çok yarışmanın da ana teması olmuştu. Bunlardan biri, iki yılda bir düzenlenen “Future Vision Housing” adlı yarışmaydı. Sonuncusu 2000 yılında yapılan bu yarışma, yüzyıl dönümünde konutun geldiği noktayı kavramak açısından önemlidir. Amacı; genç jenerasyonun tasarımcılarını teşvik ederek, hem yeni konut konseptlerinin gelişimini sağlamak, hem de vizyon sahibi yaratıcılığın realiteye uzak olmadığı, uzun vadede başarıya ulaşabileceğini kanıtlamaktı. Yarışmanın spesifik verileri yoktu, sadece tasarlanan konutun geleceğe dair olması isteniyordu. Doğal olarak şartnamede günümüz toplumunun teknolojiye koşullanmış, yaygın dönüşümlerinden bahsedilmişti (Ulama,2000).

Bu yarışmada ödül kazanan projelerden biri “Solid” isimli konsepttir. “Solid” bir yandan modern mimarinin tipik bir örneği olan Farnsworth evinin mekan ihtimallere açık bir boşluğa dönüştüren esnek planlama anlayışını devam ettiren geliştirilmiş tek mekan konseptidir. Ancak diğer taraftan zengin cephe sunumlarıyla Fransworth evinin sadelik, yalnlık arayışıyla tezat oluşturmaktadır. Sloganı, esneklik ve uyum olan konsept akıllı bir kabukla sarılmıştı. Akıllı kabuk sayesinde, yapının cephesi ev sahibinin ruhsal durumuna göre değişkenlik gösteriyor, kullanıcıların duygularını yansıtıyordu. Teknolojik gelişimlerin bir yansıması olan

akıllı kabuk, konuta sadece dışarıdan değil, içeriden de kimlik kazandırıyor. Dijital olarak üretilmiş bu kabuk sayesinde ev artık istenildiği zaman Paris’te, istenildiği zaman Tahiti’de ya da herhangi bir çevrede yer alabiliyordu. Aynı zamanda komşularda görsel olarak kullanıcı tarafımızdan belirleniyordu (Şekil 3.3). Proje, nerede ve nasıl yaşandığının önemi olmadığını, ev sahibinin yapması gereken tek şeyin kendi yaşam stiline uyanı seçmesi olduğu vurgulanıyordu (Ulama,2000).

Minimal olarak boyutlandırılmış hücreler, bireyselleşmenin doruğa ulaştığının göstergesiydi. Bireysellik artınca tasarımda dış mekan ve çevre faktörü sıfıra indirgenmiştir, çünkü zaten dijital kabuk sayesinde yapı istenilen çevreye dahil edilebiliyordu (Ulama,2000).

Ödül alan diğer bir proje olan “Urban Sushi” konseptinde, konut, bir araba gibi üretilip, araba endüstrisi tarafından piyasaya sürülmüştür (Şekil 4). Showroom’larda donatı çeşitliliğine göre farklı kombinasyon olanakları sunan modüller sergilenmektedir. Yaşam, kitlesel olarak üretilmiş bir hücrede yoğunlaştırılmıştır (Şekil 5). Koolhaas’ın villasında olduğu gibi, bu projede de konut boş bir mekandır. Tüm donatıların yerleri geçicidir, hatta donatılar ortada yoktur. Donatılar gereksinim duyuldukları zaman mekan içerisinde

Şekil 3.3 Christine Esslbauer, Christine Horner, Tibor Taresay ve Christoph Hinterreitner tarafından tasarlanan “Future Vision Housing” yarışmasında ödül alan SOLİD isimli konsept (Ulama,2000).

Şekil 3.4 “Future Vision Housing” yarışmasında ödül alan URBAN SUSHİ isimli konsept (Ulama,2000).

Şekil 3.5 URBAN SUSHİ konseptinin iç mekanı (Ulama,2000).

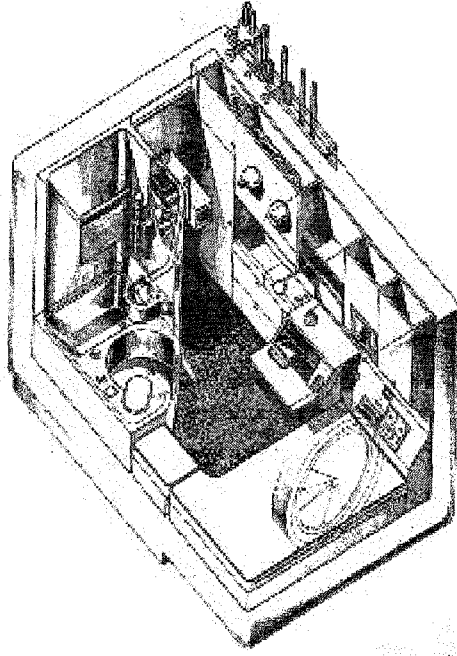
varolurlar, yani sabit değildirler. Ancak 19.yüzyıldaki gibi kullanıcının bir yerden bir yere taşıdığı gibi taşınabilir de değildirler. Farklı işlevleri karşılamak için bireyin mekan değiştirmesi yerine donatıların gereksinimlere göre hareket ederek mekanda var olmaları, eylem sona erince mekanın tekrar bir boşluğa dönüşmesi “dijital göçebelik” kavramıyla tanımlanmaktadır. (Ulama,2000).

20.yüzyılın erken dönemlerinde endüstrileşme ile kentlerdeki nüfus artışı ve kentlerde yaşanan kaos tartışılırken, yirminci yüzyılın sonunda kentlerin dijitalleşmesi sorunsallaştırılıyordu. Endüstrileşmeyle beraber, ikamet ve iş alanlarının ayrışması sonucunda ortaya çıkan işçi nüfusunun göçebeliği büyük sorunlara neden olmuştur. Buna karşın yirminci yüzyılın sonunda yaşanan dijital göçebelik ise pozitif bir değer taşımaktadır (Ulama,2000).

Yarışmaya katılan pek çok projenin çıkış noktası; tek mekanda yoğunlaştırılmış barınma anlayışıydı. Bu fikir, aslında 1970’lerde hem konutların yaşam standartlarının iyileştirilmesi, hem de mekan gereksiniminin karşılanması için, mekansal boyutları küçültmek ve böylelikle konut fiyatlarında düşüş sağlamak amacıyla doğmuştur. Yoğunlaştırılmış barınma anlayışında hareket eden ev halkı değildir, aksine donatılar kullanıcılar arasında gezer. Başka bir deyişle, artık hareket sınırsızdı, tasarlanmıyordu (Fingerle,Woeste,2000).

Akıllı ikametinin temelini oluşturan iki kavram “esneklik ve teknoloji” idi. Esneklikle kastedilen bir defalık bir seçim ya da yapının strüktüründe bir değişim değildir, aksine iç mekanın hızlı ve basit bir biçimde farklı gereksinimlere uyum sağlanması olanağıdır. İç mekanı biçimlendirmek için, hareketli duvar ve donatılar, açılır kapanır mekanizmalar, yön değiştirme, alçalma, yükselme ve içeri çekme mekanizmaları kullanılmıştır (Şekil 3.6a+b). Konut bir çok mobilyadan ve sabit donatıdan kurtulmuş, saydam, nötr bir mekana dönüşmüştür (Fingerle,Woeste,2000).

Teknoloji ise mekansal düzeyde değil, daha çok organizasyon düzeyinde önemli bir etkidir. Teknolojinin büyümesini gündelik yaşamla bağlamak geleceğin evinin ideali olmuştur (Fingerle, Woeste,1970,s.58). Yani geleceğin konutları hem mimari olarak akıllı, hem de teknolojik olarak akıllı olacaktır. 1997 yılında Luc Besson tarafından çevrilen “The Fifty Element” filminde böyle bir konut kurgulanmıştır. Filmdeki mekan, programlanmış esnek bir mekandır. Ev sakini, yataktan kalkınca yatak kendiliğinden kaybolmaktadır (Şekil 3.7), televizyon otomatik olarak filmdeki ev sahibini kedisinin sevdiği programı açar, bir ses önemli randevuları hatırlatır ve günlük programı yapar. Teknoloji bir anlamda bireyselleştirilmiştir, çünkü kullanıcı teknolojiyi kendi gereksinimlerine göre bizzat kendisi programlamıştır.

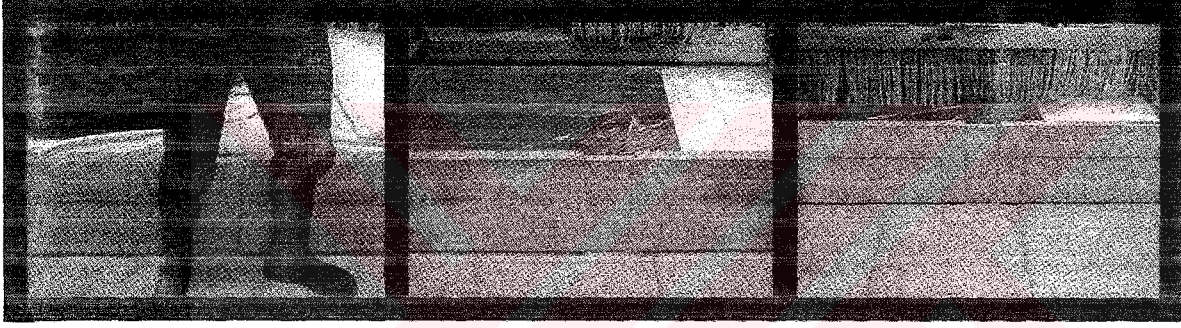

Şekil 3.6a 1972 yılında Tokyo’da Nagakin Capsule Tower’daki Kisito Kurokawas apartmanının iç mekan perspektifi (Fingerle, Woeste,2000).

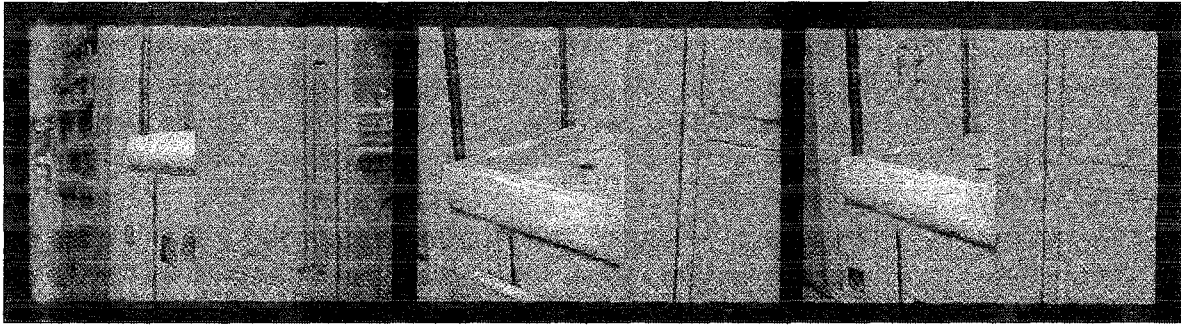

Şekil 3.6b 1972 yılında Tokyo’da Nagakin Capsule Tower’daki Kisito Kurokawas apartmanının iç mekan görünüşü (Fingerle, Woeste,2000).

Film teknoloji ve esnekliği akılcı bir biçimde birleştirir. Mekan kullanıcıların sesine göre hareket eder. Robotlar yerine kusursuz bilgisayar programları ile işleyen görünmez bir sistem devrededir. İç ve dış mekanın karşılıklı denetimine olanak veren teknolojik transparan dış kabuk gündelik yaşam için hizmet fonksiyonunu üstlenen kişisel ev donatıları ile bağlanmıştır. Mekanın uzun kenarındaki iç duvarda gerek duyulduğunda sesle kumanda edilerek mekandaki yerini almaları sağlanan kişisel ev donatıları depolanmıştır (Şekil 3.8). Donatıların bir kısmı üstte bir kısmı alttadır, ancak gereksinim duyulduğunda yemek asansörü gibi aşağı yukarı hareket edebilmektedirler. Bağımsız ikamete olanak sağlayan nötr bir mekandan oluşan apartman bir “hardware”e, bireysel donatıların yerleştirildiği depo görünümündeki duvarlar da “software”e benzetilebilir. (Fingerle, Woeste, 2000).

Şekil 3.7 “The Fifty Element” filminde yatağın kullanımı sona erdikten sonra otomatik olarak depolandığı duvara geri dönüşü (Fingerle, Woeste, 2000).

Şekil 3.8 “The Fifty Element” filminde lavabonun kullanımı sona erdikten sonra otomatik olarak depolandığı duvara geri dönüşü (Fingerle, Woeste, 2000).

Konutun giderek hardware ve software’e benzetilmesi; elektronik donatıların, özellikle internet, televizyon ve benzeri kitle iletişim araçlarının mimarlık üzerindeki etkilerinin incelenmesine neden olmuştur. Dünyanın en ünlü bilgisayar yazılım şirketi Microsoft’un sahibi Bill Gates’in yüzyıl sonunda inşa edilen villası, bu etkilerin incelenmesi için

oluşturulan bir deney mekanıdır. Kitle iletişim araçları, mimari koşulları tamamen yeniden dikte edebilir ya da medyanın etkisinden tamamen uzaklaşan bir mimarlık mümkün olabilirdi. Medya olarak adlandırılan kitle iletişim araçları ve mimarlık kendi içine kapanmış iki farklı dünya olarak tanımlanabilirdi. İster birbiri ile uzlaşma içinde olsun, ister birbirine zıt olsun her iki dünya da birbirine söz geçiremeyebilirdi. Mimarlığın, medyanın egemen olduğu bir dünyada kıyıda köşede kalma tehlikesi ile karşı karşıya olması gibi, medyanın da mimarlıkta marjinal bir yere sahip olduğu düşünülüyordu (Frei,2000).

Seattle'daki villanın yapımı ile Bill Gates, mimarlık ve medya arasında yeni bir birliktelik kurmayı hedeflemişti. Bir yandan dünyanın en zengin adamının hayalini kurduğu evin nasıl bir ev olacağı, diğer taraftan bu hayalin teknoloji yardımıyla nasıl gerçekleştirileceği merak ediliyordu. Ancak bu merak sadece bulvar gazetelerinin ilgilendiği medyatik bir gündem değildi, mimarlık otoriteleri de bu gelişimi dikkatle izliyorlardı. Amerikan mimarlık dergisi "Assemblage" 1998 Nisan'ında Gates'in villasını, "Yeni Modern: Dijital Teknoloji Çağında Mimarlık" başlığı ile yayınlamıştır. Gates'in kendisi de bu "Enformasyon Toplumunun Geleceği" isimli kitabının bir bölümünü bu yapıya ayırmıştır. Gates, teknolojik dönüşümün mimarlık üzerinde büyük etkisi olduğu tezinden yola çıkmıştır (Frei,2000).

Kitabında kendi yapısı için ikamet makinesi kavramını kullanır. Ancak Gates'in ikamet makinesi, modern konutun öncülerinden Corbusier'inkinden tamamen farklı olarak evsel konforun hizmetinde olan elektroniğin yönettiği akıllı bir makinedir. Akıllı makinede elektronik sistemlerle evin güvenliği sağlanması, mekan ısısı ayarlanması, aydınlık düzeyinin belirlenmesi gibi bir çok gereksinim otomatik olarak karşılanabiliyordu. Bunun yanında akıllı ev, tıpkı bilgisayar gibi hafızası olan bir evdi. Gates'in Villası konunun birinin hangi tür müziği dinlediğini, hangi yemeği sevdiğini hatırlayabiliyordu (Frei,2000).

Tüm bu konforuna rağmen villa geleneksel bir mimari ile, ahşap konstrüksiyon olarak inşa edilmiştir. Gates'in elçiliğini yapmak istediği konu; elektronik kitle iletişim araçlarının geniş ölçüde insanların hayatına girmiş olmasına rağmen mimari üzerinde korkulacak bir etkisinin olmadığıydı. Ancak kitle iletişim araçlarının ve diğer tüm elektronik tesisatın, mimari biçimden kopup kopmadığı hala haklı bir şüphe olarak görülüyordu. Ahşap konstrüksiyonun mimari elemanları, arkasındaki "panopticon"¹u saklamak amacı ile kullanılmış tiyatro

¹ Panopticon filozof Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından tasarlanan hapisane modelidir. Panopticon adı verilen mimari tasarım, o dönemde uygulanmamış olsa da, Bentham hapisane reformunun öncülerinden kabul edilmiştir. Tasarım, çevrede halka şeklinde bir bina, merkezde bir kuleden oluşmaktadır., bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevre bina hücrelere bölünmüştür. Merkezi kulede tek bir gözetmen,

kulislerine benzetilmiştir. Öyle ki ahşap konstrüksiyonun arkasına gizlenmiş elektronik sistem eve giren bir yabancıyı anında görsel olarak belirleyebiliyordu. Konukların tüm davranışları otomatik olarak izleniyordu, dolayısıyla tüm konuklar adeta birer tutukluydular. Bu nedenle Gates'in villası; bir tuzak, mimari unsurlarda bu tuzağın kamuflajı olarak nitelendirilmiştir.

Karşılama salonunun duvarına 24 tane bilgisayar ekranı yerleştirilmiştir. Ekranlar ahşap duvarın arkasına gizlenmemişlerdi, ancak kapalı olduklarında ahşap simulasyonu yaparak duvarın bir parçası gibi görünecekler, hatta algılanamayacaklardı. Fakat bu konsepti uygulamak teknik olarak mümkün olamamış; ekranlar parlamış, buna karşın ahşap yüzeyler ışığı yansıtmıştır. Böylelikle savunulanın aksine bir kez daha projeksiyon duvarı ve ahşap duvar, yani mimari ve medya birbirinden ayrılmış iki alan olmuştur (Frei,2000). Bu durum bir çok eleştirmene göre mimari araçların akıllı medya karşısında nasıl çaresiz kaldığının ve kalacağının gözler önüne sermişti.

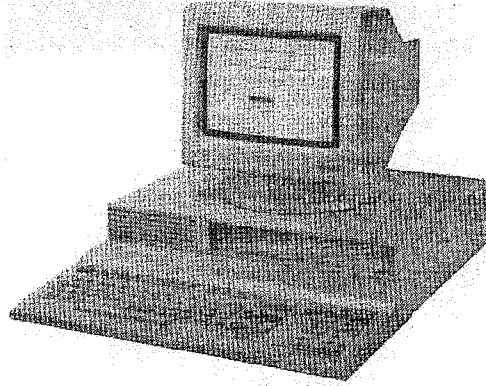
Fakat gerçekte mimarlık ve medya ilişkisinin bu kadar basit olamayacağını düşünenler de vardı. Çünkü medyanın mekansal anlamı ve mimarinin de medyatik anlamı vardı. Medyanın araçları, elektronik çağın mimarlığının yapı malzemelerine dönüşmüştür. (Frei,2000).

her hücrede tek bir mahkum bulunmaktadır. Hücreleri izlemek ve müdahale etmek mümkün olduğu gibi, mahkumların kader arkadaşları ile iletişim kurmaları engellenmiştir. Mahkumlar görülmekte ama görememektedirler. Otorite gücünü mekân içerisinde egemen olduğu nesneleri düzene sokarak göstermiştir (Foucault, M., 1992, Hapihanenin Doğuşu, İmge Kitabevi , Ankara).

3.2 Postmodern Barınma Kültüründe Konut Donatılarının Gelişimi

Elektrik, gündelik yaşamda kullanılan kişisel ev donatılarının gelişim serüveninde, en önemli teknolojik buluşlardan biri olmasına rağmen, ev idaresinin mekanikleşmesi ile başlayan sürece 1920'lerden sonra dahil olabilmektedir. Gündelik yaşamda elektriğin kullanımı; ev işlerinde rasyonel bir dönüşüme yol açmış, ev kadının yükünü hafifletmiştir. Ancak 1980'li yıllardan itibaren gelişen teknolojiler sonucunda, konutta elektronik dönem başlamıştır. Elektronik dönemle birlikte, ev işlerinde büyük kolaylıklar sağlayan akıllı donatılar üretilmeye başlanmıştır. 20.yüzyıl sonlarında ise akıllı donatıların interaktif bir ağ sistemine bağlanarak, her hane halkının yaşam alışkanlıklarına göre programlanabilen "akıllı evler" kurgulanmaya başlanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren elektronik devrim, üretim ve tüketim dinamikleri için dönüştürücü bir unsur olmuş, bu dönüşüm içerisinde bilgisayar da dönemin en kritik metası olarak tasarım ve üretim süreçlerine eklenmiştir. Enformasyonun hafızada tutulmasını, başka bir deyişle enformasyonun etkin bir şekilde depolanmasını sağlayan bilgisayar, aynı zamanda enformasyonun üzerinde işlem yapılmasına olanak tanımıştır (şekil 3.9). Ayrıca bilgisayar bir iletişim aracı olarak, internet adını verdiğimiz bir ağ üzerinden başkalarıyla ilişki kurabilme olanağı sağlamıştır (Selle,1994).

şekil 3.9 Siemens'in 1983 yılında ürettiği ilk kişisel bilgisayar modellerinden biri (Selle,1994).

Savaş sonrası dönemin en önemli ürünü otomobil iken, postmodern dönemin en önemli ürünü bilgisayar olmuştur. Otomobil vektörel olarak yer değiştirmeyi sağlayan, başka bir deyişle

bedenin hareketi üzerine yapılan bir tasarımdı, dolayısıyla insan bedeni üzerinden kendini gerçekleştiren bu tasarım, bireyin gereksinimlerini karşılamaya yönelikti. Bu nedenle bireyin sahip olması gereken konfor koşullarını sağlamak zorundaydı. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda, rahat bir sürüş sağlamak, sürüş sırasında ergonomik bir oturuş sağlamak, ulaşımın mümkün olduğunca hızlı olmasını sağlamak gibi özelliklerini geliştirmek, otomobil tasarımcılarının amacı olmuştur. Bilgisayar ise temsilin hareketi üzerine bir tasarımdır. Yer kavramını tamamen ortadan kaldırmıştır. Otomobilde bir yerden bir yere ulaşma süresi; hız ve uzaklık ile doğru orantılıyken, bilgisayarda en uzak mesafe ile en kısa mesafe arasında bir fark kalmamıştır, çünkü erişim hızı her koşulda aynıdır. Önemli olan bireyin internet ağı içinde var olmasıdır, zaten bu ağ içinde var olmayan bireyin, bir şeye erişebilme şansı yoktur, dolayısıyla kendisi de yok demektir. İnternet ağında bireyin var olması da, ancak onun sanallığının var olması ile mümkün olabilmektedir.

Öznelerden çok imajların ilişkiye geçtiği bilgisayar ortamında yüz yüze ilişkiler sona ermiştir. Öznenin günlük pratikte, karşılıklı eylemlilik içine girdiği “öteki” bu değişim sonucunda “öteki”nin imajına dönüşmüştür. 20.yüzyılın sonlarından itibaren sıkça konu edilen internetin yarattığı sanal ortamda olup bitenler bu şekillenmenin en yoğun yaşandığı alan olmuştur. Özne, yarattığı imajını, “öteki”nin imajıyla, sanal ortamda ilişkiye geçirebilmektedir, dolayısıyla ilişkiler artık mekansızlaşmışlardır. Böylelikle özne giderek dış dünyadan izole olmuş ve programın fonksiyon çemberine sıkışmıştır (Selle,1994).

Postmodern dönemin ürünü olan bilgisayar, bireylerin dolayısıyla toplumsal yaşamın tüm alanlarında kullanılmaya başlamıştır. Bilgisayarın, yani donanım sistemlerinin (“hardware”) kullanımı, kullanım alanına ve amacına uygun yazılım sistemlerinin (“software”) geliştirilmesi ile mümkün olmuştur. Yazılım sistemleri, donanım sistemleri gibi fordist bant üretimle üretilmeyeceğinden, çalışanların çoğunluğunu yaş ortalaması 20 civarında olan genç kuşağın oluşturduğu küçük birimler, bunu kendi içlerinde esnek üretimle üretilip, pazarlıyorlardı.

Toplumda bilgisayar programları olarak adlandırılan yazılım sistemlerinin üretim sürecine katılmaları ile üretim sürecinde elektronik yönetim sağlanmıştır. Elektronik yönetimle iş makinelerinde çok yönlü yarar ve yüksek performans elde edilmiştir. Bunun sonucunda da zengin varyasyonlu üretim, talebe göre küçük ya da büyük serilerde realize edilebilir hale gelmiştir. Üretim tarihi, dolaysız olarak insanların güç ve aklına bağlı gelişmiştir. Otomasyon ve elektronik bu bağlantıya müdahale eder; insan akli ve nitelikleri genellikle sadece iş makineleri tasarlanırken kullanılır, fakat üretim sürecinde işçilerin niteliklerinin bir önemi

kalmaz, sadece üst düzey çalışanların nitelikli olması yeterlidir. İşçilerin üretim faaliyeti, tasarımın hiç bulunmadığı bir süreç haline gelir, sadece bir tuşa dokunmayla üretim başlar (Selle,1998).

Tasarım süreci de bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile farklı bir boyut kazanmıştır. Tasarım fikirleri bilgisayar ekranında görülebilir imajlara dönüştürülerek, çeşitli varyasyonları denenebilir ve animasyon teknikleri ile işleyişi önceden etüt edilebilir hale getirilmiştir. Tasarım sürecine özel yazılım programlarının eklenmesi, sadece T cetveli, çizim masası gibi eski tasarım aletlerinin işlevini kaybetmesine neden olan basit bir modernleşme adımı olarak değil, tasarım sürecinin dönüşümü olarak değerlendirilmelidir. Bilgisayar zaman içinde “lap top” adı verilen bir not defteri şeklini almıştır. Onun defter formu, eskimiş kültürel anıları canlandıran bir imgedir. Önceden bilgiler ve randevu tarihleri bir not defterine kaydedilirken, bugün her yere taşınabilen “lap top”a yolda bile kaydedilebiliyordu (Selle,1998).

Tasarım ve üretim süreçlerine dahil olan bilgisayarlar kısa zaman içerisinde konutlarda da gündelik yaşamın birer parçası olmuşlardır. 20.yüzyılın sonlarına doğru bilgisayar programları ile yönetilen elektronik donatılar geliştirilmiştir. Ancak ev idaresinin elektronikleşmesi, henüz tek tek ev donatıları üzerinden gerçekleştirilebiliyordu, tüm donatıların bir ağ sistemine bağlanarak, interaktif bir ev yaşamı sağlanması için çalışmalar büyük ölçüde tamamlandıysa da, birkaç deneysel örnek dışında yaygınlaşamamıştır. Ev kadını, artık sadece bir düğmeye basarak elektronik donatılarla döşenmiş sistem ağını harekete geçirerek ev işlerini yürütebiliyordu. Örneğin; bir düğmeye basılarak klima istenilen sıcaklığa getiriliyor, mekan ısısı kontrol edilebilmekte, bir başka düğmeye basılarak telesekretere bırakılan mesajlar konutun herhangi bir yerinden dinlenilebilmektedir. Hane halkları, 20. yüzyılda elektronik aletleri kullanmaya alıştırsa da artık donatıyı hiç kavrayamaz hale gelmişlerdir. Kullanılan donatılar, yazılım programların yüklendiği teknik birer kara kutuya dönüşmüşlerdir (Selle,1998).

Postmodern dönemde, modernizme damgasını vuran “form fonksiyonu takip eder” anlayışı itibarını kaybetmiştir. Elektronik çağda artık formun fonksiyonunu ele vermediği ürünler tasarlamak mümkün olmuştur. Örneğin, bilgisayarın ana parçası olan mikroçipin organizasyonu ne anlaşılabilir, ne de formu, fonksiyonu hakkında kullanıcıya bir ipucu veriyordu. Oysa ki bir elektrik şalteri kullanıcı tarafından anlaşılabilir bir mekanizmaya sahipti, ya da bir buhar makinesinin işleyişindeki teknik mantık kullanıcı tarafından kavranabiliyordu (Selle,1998).

1980 öncesi modern dönemin tasarımcılarının amacı, formun estetik kimliğiyle, teknik objelerin dolaysız olarak anlaşılabilirliğini sağlamaktır. Fakat 1980 sonrası ürünlerde bunu anlamak neredeyse imkansız bir hale gelmiştir. Örneğin, günümüzde çok geniş bir tüketici kitlesinin gereksinimini karşılayan hesap makinesinin kabuğunun, fonksiyon mekanizmasını yansıtan herhangi bir bileşeni yoktur. Çok küçük, neredeyse tamamen soyut, teknik bir eşya görünümündedir, yani formu fonksiyonunu ele vermemektedir. (Selle,1998).

Fonksiyonun kılıfı, yani formu kesin olarak ayrılabilir görünmektedir. Bu durum; tasarım tarihinde post-modern bir dönüşümün işareti olarak algılanmaktadır. Tasarımcı bir anlamda kılıf biçimcisine dönüşmüştür. Bir kılıfı biçimlendirmek, mekaniğin çıplak fonksiyonuna teskin edici, şık giysisini geçirmek anlamına gelmektedir. Böylece kılıfın içindeki teknolojik karmaşa formun dışından algılanamamaktadır.

Yeni teknolojilerle üretilen ürünlerin karakteri değişiyor; ya kompakt küçük bir forma bürünüyor, ya da hiç göze çarpmayan, bilimsel bir dünyadan gelmiş, modern, fakat yabancı bir formda tüketiciye sunulmaktadır. Özellikle artık toplumun tüm kesimlerindeki konutların vazgeçilmez bir donatısı olan telefon ve televizyon giderek görsel olarak yabancılaşmış görünüyordular. Bu bağlamda tasarımın temsiliyet sorunu gündeme geliyordu, çünkü objeler anlaşılabilirliği olmayan, sadece teknolojik buluşların bir kılıfı olan, genelde nötr bir form kurgusuna bürünmüşlerdi (Schildt, 1998).

Elektrikli aletler konu edildiğinde Peter Behrens'in tasarımlarında da temsiliyet sorunu vardı, görülemeyen enerji sembolik formunu kabullenmek zorundaydı. Fakat Behrens'in tasarladığı ürünler, örneğin lamba (Şekil 2.16), en azından maddesel olarak algılanabilir, işleyişi kavranabilirdi. 1980 sonrası bir çok fonksiyon görülmezlik, tutulmazlık ve tahmin edilemezlik gibi soyut etkilerini geliştirmişlerdir. Yeni teknolojiler yalnızca sunum biçimlerini değiştirmekle kalmamışlar, ürünlerin konvansiyonel anlamlarında da dönüşüme neden olmuşlardır.

Yeni teknolojiler sayesinde ürünler kullanım kolaylığı sağlamaları, bir yerden bir yere taşınabilir olmaları için giderek küçülmüş, kompakt bir forma bürünmüşlerdir. Mikro-elektronikğin küçülme senaryosunda objelerin üçüncü boyutu da kaybolmuştur. Fonksiyonun maddesel kılıfı, kullanıcı ve ürünün bulunduğu iletişim alanına indirgenmişti. (Selle,1998,s.398). Küçük ve hafif objelerin artan mobilitesi ve çoğalan varlığı, onların herhangi bir yerde kullanılabilir olmasına olanak tanımaktadır. Minyatürleşmeyle hareketsiz fonksiyonların taşınma kabiliyeti artmıştır. Örneğin tamamen kolay bir akustik mantığı ile çalışan walkman ya da bir kol saati insanların sürekli yanlarında taşıdıkları birer obje haline

gelmişlerdir (Selle,1998).

Bu yeni kabuk sadece fonksiyon çekirdeğini gizlemiyor, onun soyutluk derecesi, üretiminin süreçsel akışını da gizliyordu. Bu kılıf, plastik olarak fonksiyon çekirdeğinin kullanıcı tarafından tutulabilmesi için onunla uyumlu bir şekilde hazırlanıyordu. Tasarım, artık elektronik teknolojiler ve disiplinlerarası çabalarla oluşabilen bir konsepte dönüşmüştü (Selle,1998).

Diğer taraftan bu oluşuma karşı çıkan bir grup tasarımcı, mesleki pratiğin sürdürülmesinin; eşyaların üç boyutlu cisminin tekrar canlandırılması ya da korunmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu anlayışa göre; fonksiyonları tekrar elle tutulur ve kavranabilir yapabilmek için, onların üretiminin başlangıç noktasına, mekanik dünyaya geri dönmekten başka çare yoktur. Çünkü eşyalar tekniklerinden dolayı kullanım dostu gibi görünmüyorlar ve giderek kullanıcılara yabancılaşmaktadır. Formun fonksiyonu etkilememesi, fakat buna rağmen fonksiyonu temsil etmesi gerekliliği bu dönem için tasarımın paradoksal yanlarından biri olmuştur.

Her ne kadar formu ile fonksiyonu arasındaki ilişkiler tartışılsa da, kişisel ev donatılarının elektronikleşmesi, yani çeşitli yazılım programlarıyla yönetilmesi, gündelik yaşamın standartlarını yüksek değerlere ulaştıracak bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Donatıları mükemmelleştirme çabaları akıllı evler için ilk adımdır. İlk adımdır, çünkü akıllı ev tek tek donatıların elektronikleşmesi ile kurgulanamazdı, elektronik mekanizmalarla çalışan tüm donatılarının tek bir sistem içinde birbirine bağlanarak, bir ağ oluşturulması gerekiyordu (Georgidas,2000). Bu ağ sistemindeki akıllı donatılar, “*dijital donatılar*” olarak adlandırılıyorlardı.

Dijital donatıların tasarımıyla birlikte, “akıllı ev” artık bir ütopya olarak değerlendirilmiyordu, çünkü bu konseptin inşa edilmesi için gerekli teknik altyapı büyük ölçüde tamamlanmıştı. Zaten 20.yüzyılın sonunda telsiz bağlantıları, internet teknolojileri ve interaksyon olanakları oldukça ilerlemişti ve gün geçtikçe hızına erişilmez bir biçimde geliyordu. Hızla ilerleyen gelişmeler sayesinde tüm ev donatılarının yerini akıllı interaktif sistemlerin alması hayal olmaktan çıkmıştı (Marzano,1999).

İnteraktif sisteme bağlanmış dijital donatılar, küçük elektronik çipler yardımıyla çalışıyordu. Sesin, el yazısının teknolojiye kimlik kazanması ve dokunmatik sistemlerin gelişmesiyle çok rahat bir şekilde hem ev içinden, hem de ev dışından yönetilebiliyorlardı. Tatilde, arabada, işyerinde ya da bahçedeyken, istenilen her saatte ve her hava koşulunda interaktif sisteme,

yani tüm kişisel ev donatılarına, telefonla ya da e-mail yolu ile ulaşılabilirdi. Akıllı donatılar, ev sahibinin direktifleri sonucunda gereksinimleri karşılıyor, öğütler veriyor, uyarılarda bulunuyor, ev işlerini yapıyor, hane halkının güvenliğini sağlıyordu. Mekan içerisinde bu donatıların sağladığı koşulları gösteren ve kullanıcıya enformatik bilgiler veren pek çok şalter ve gösterge vardı. Örneğin; göstergelerden biri mekan sıcaklığını gösterirken, diğeri eve girmeye çalışan bir yabancı konusunda ev halkını uyarıyordu Akıllı donatılar artık evin yeni hizmetçileriydi ve insan gücünün yaptığı işlerin büyük bir bölümünü üstlenmişlerdi. (Schnell,2000).

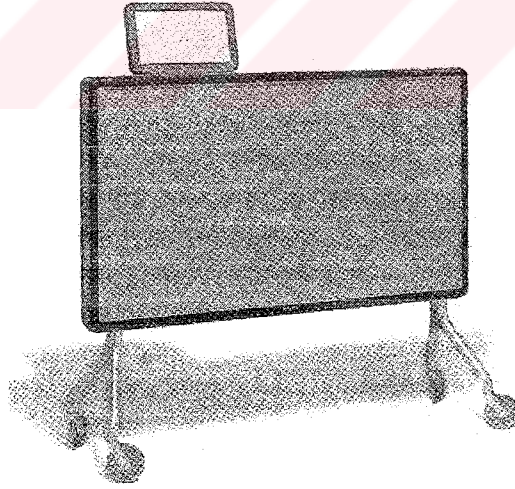
İnteraktif ev yaşamında özne ile nesne arasındaki ayırım kaybolmaya başlamıştı. Evin yeni hizmetçilerine dönüşen kişisel ev donatıları, nesne durumundan özne durumuna geçmişlerdi. Kullanıcı öznenin, yani ev sahibinin, özneye dönüşen kişisel ev donatılarını, kendi yaşam alışkanlıkları doğrultusunda eğitmesi gerekiyordu. Tıpkı yeni doğan çocuğun ya da işe yeni başlayan bir memurun eğitilmesi gibi, donatıların da sosyal yaşama uyum kabiliyeti kazanması, toplumsal değer yargıları benimsemesi sağlanmalıydı. Başka bir deyişle donatılara nasıl davranmaları gerektiği ve diğeri donatılarla aralarındaki ilişkilerin nasıl kurulacağı öğretilmeliydi. Nitekim fırın hane halkının yemeklerini ne zaman yediklerini, stereo tesisatı hangi tür müziklerden hoşlandıklarını bilmeliydi ya da ses ile kumanda edilen donatılar ev sahibinin sesini tanımalıydı. Bu noktada eğitim sürecinde bilgisayar programları devreye girerek, ev sahibi ile donatılar arasındaki iletişimi sağlayacaklardır. Eğitilen donatılar işten eve gelen ev sahibi eşikten içeri girer girmez, çalışmaya başlayacaktır. Telesekreter tüm mesajları iletecek, sevdiği müzik çalmaya başlayacak, fırın akşam yemeğinin kısa zamanda hazır olacağını bildirecek, ve haberleri izlemesi için televizyon kendiliğinden açılacaktır. (Marzano,1999).

Avrupalı, Amerikalı ve Japon firmalar başta olmak üzere, özellikle mobilya, tekstil, halı, seramik gibi sektörlerde faaliyet gösteren pek çok firma akıllı donatıların üretimine başlamışlardı. 21.yüzyılda akıllı donatıların yaygınlaşmasının kaçınılmaz olacağının bilincinde olan tüm firmalar bu sürece katılmışlardı. Bu firmalar bir çiçeğin yaprakları gibiydiler, çiçeğin kalbinde ise enformasyon, iletişim ve kitle iletişim araçları bulunuyordu. Ancak sektörde tek bir çiçek ya da tek bir kalp olması problem yaratacaktır. Çünkü artık tasarım ve üretim faaliyeti disiplinlerarası bir çalışma ve dayanışma gerektiriyordu. Hiçbir birim ya da firma tek başına bu gelişimi ya da üretimi üstlenemezdi (Marzano,1999).

Yirminci yüzyılın sonunda firmalar ürüne doymuş bir piyasa ortamında sadece çeşitlilik

yaratarak varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Ürünlerin sadece renklerini, dokularını, formlarını değiştirerek ya da küçük teknik özellikler ekleyerek –bulaşık makinesine gümüş eşyaları yıkama programı eklemek gibi – satış oranlarını arttırmayı hedefliyorlardı. Toplumun büyük bir kesiminin yaşam standartları yükselmişti, dolayısıyla hemen hemen her konut masa, sandalye, fırın, çamaşır makinesi gibi kişisel ev donatılarına sahipti. Bu nedenle artık sadece çeşitliliği arttırmak yeterli olmuyordu. Firmalar piyasada rekabet kabiliyetine sahip olabilmek için kendilerini geliştirmek zorundaydılar ve bu durumu akıllı ürünlerin üretimine başlamak suretiyle aşmaya çalışıyorlardı (Marzano,1999). Örneğin her konutun temel donatılarından biri olan masa ele alınırsa; masa, üzerinde yazı yazılan, çalışılan, yemek yenilen ya da çevresinde sohbet edilen bir mobilyaydı. Akıllı bir donatı olarak üretilecek masanın nasıl olacağı, kullanıcıya ne gibi faydalar sağlayacağı soruları gündeme geliyordu.

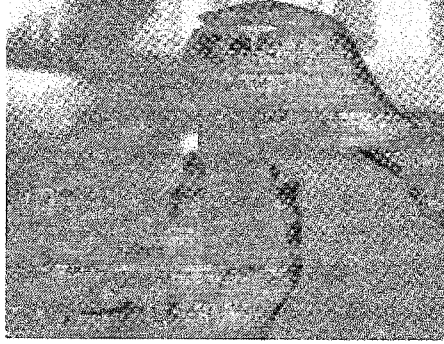
Mekanların işlevlerine göre ayrışmasından bu yana her donatının mekan içerisinde bir yeri ve kullanımına göre farklılaşan formları vardı. 1950'lerden sonra gündelik yaşama dahil olan radyo, televizyon gibi ürünler her ne kadar birer teknik kutu görünümünde iseler de onlarda mekan içerisinde bir yere sahipti. Ancak akıllı evlerde artık fonksiyonların büyük bir kısmı görünmez donatılara entegre olacaktı. Bu donatıların varlığı; sadece mekanın özellikle düşey yüzeylerine yerleştirilen çeşitli şalter ve göstergelerle algılanabilecekti

Şekil 3.10 Philips firmasının ürettiği interaktif ağ sistemine bağlanabilen televizyon (Schnell,2000).

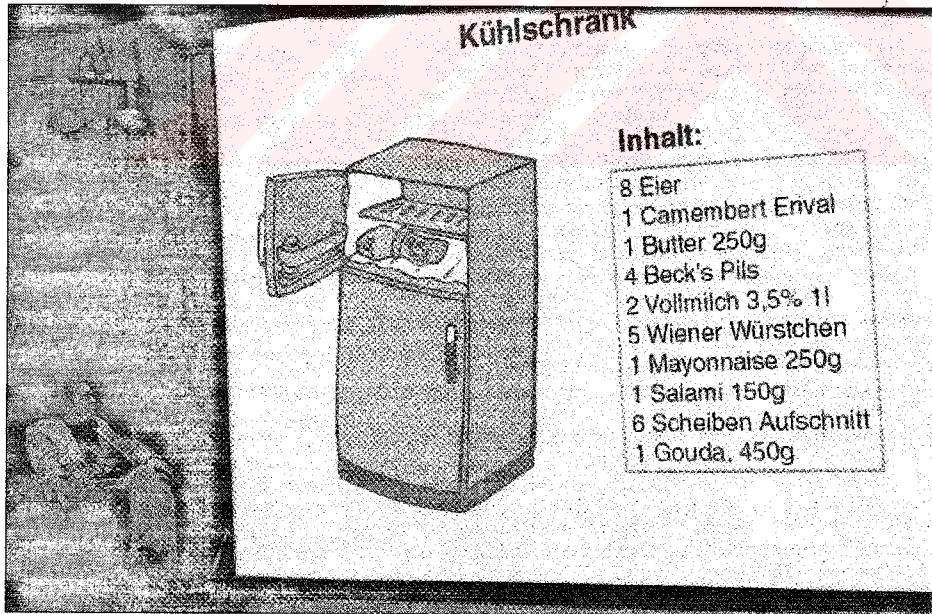
Televizyonlar; 1950 sonrası üretilen ve birkaç istisna dışında kullanıldıkları mekana uyum sağlaması düşünülmeden tasarlanmış teknik kara kutulardı. Genellikle standart bir formları ve genel karakterleri vardı, pek fazla çeşitlilik göstermiyorlardı. Aile üyelerinin bireyselleşmesi ile konut başına düşen televizyon sayısı artmıştır, çünkü artık televizyon sadece bilgi ahıcısı

değildir, aynı zamanda internet ağına bağlanma aracı olarak, bilgi ileticisine dönüşmüştür. Böylelikle aile bireylerinden biri uzakta ise görüntülü olarak televizyon yardımı ile iletişim kurulabiliyor ve tüm aile aynı anda birbirleri ile sohbet edebiliyorlardı (Şekil 3.10). Ayrıca bazı televizyonlar aile bireylerinin her birinin aynı zaman içerisinde farklı programları izlemelerine olanak sağlıyordu (Schnell,2000).

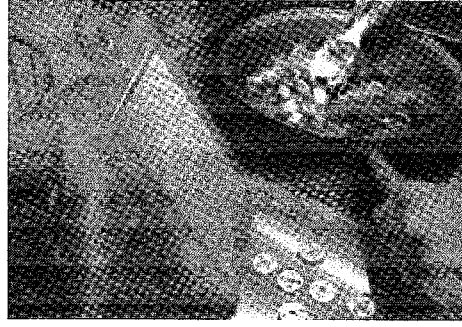
Şekil 3.11 Philips firmasının ürettiği akıllı telefon modeli (Schnell,2000).

Telefon; 50'li yıllardan farklı olarak kablosuz ve görüntülüydü. Ayrıca küçük bir yazıcı ve tarayıcıya sahipti (Şekil 3.11).

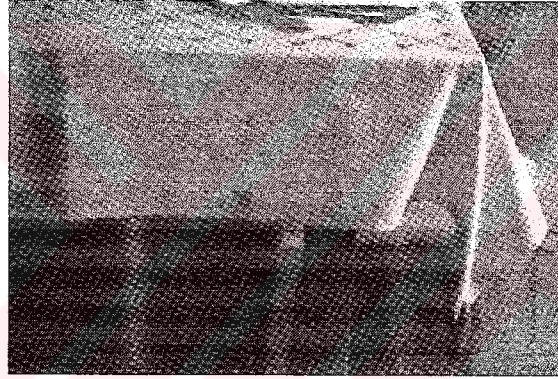
Şekil 3.12 Akıllı evler için üretilen interaktif buzdolabının reklamı (Schnell,2000).

Buzdolabı; içindeki besin maddelerini sürekli kontrol ederek, son kullanma tarihi yaklaşmış peynir ya da bozuk süt konusunda hane halkını uyarıyordu. Eksikleri otomatik olarak çevreye en yakın süpermarketten ısmarlıyordu (Şekil 3.12), (Schnell,2000).

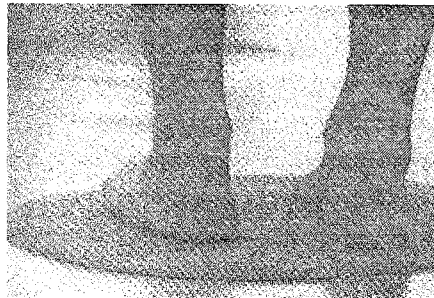
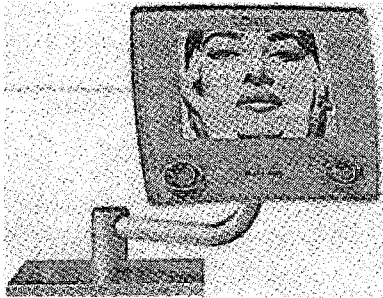
Şekil 3.13 İnternet üzerinden yemek tariflerine ulaşmayı sağlayan akıllı mutfak monitörleri (Schnell,2000).

Akıllı mutfak monitörleri; sevilen yemek tariflerini internette bulup, bulduğu tarifi uygulamak için gerekli besin maddelerini süpermarkette ısmarlıyordu. Dokunarak ya da ses ile kumanda edilebilen bu monitör tarifleri de aşama aşama sesli olarak anlatıyordu (Şekil 3.13).

Şekil 3.14 İnteraktif ev yaşamına dahil olan akıllı masa örtüleri (Schnell,2000).

Masa örtüsü; elektrik devresinin entegre edildiği yıkanabilir keten bezinden üretiliyordu (Şekil 3.14). Masa örtüsünün kendi soğuk kalırken, üzerindeki tüm elektronik gereçler için kablosuz akım sağlıyordu. Böylelikle yemekler istenildiği sürece sıcak tutulabiliyordu (Schnell,2000).

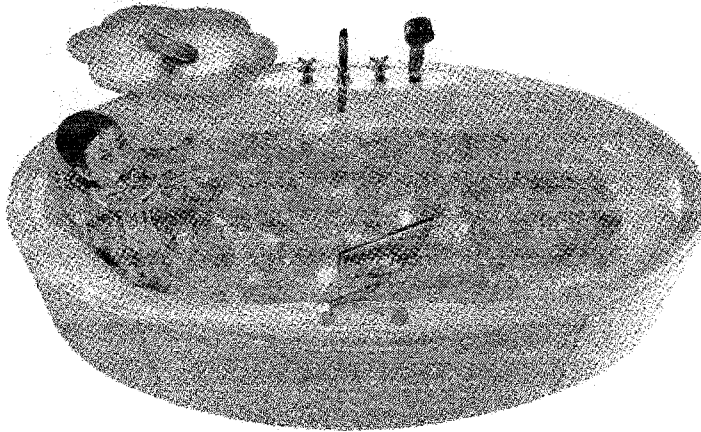

Şekil 3.15 İnteraktif olarak birbirine bağlanmış ayna ve tartı bireyin kan basıncını, kilosunu ve nabzını ölçmek için kullanılmaktadır (Schnell,2000).

Banyo aynası; bir monitör, görüntüyü büyüten bir kamera ve banyonun zeminine monte edilmiş bir tartıdan oluşuyordu (Şekil 3.15). Böylelikle bireyin günlük olarak kan basıncı, kilosu ve nabızı ölçülebiliyordu. Ölçümler sonucunda, birey sağlığı ile ilgili bilgiler elde ediyor, örneğin vücudunda demir eksikliği bulunduğu ve doktora gitmesi gerektiği konusunda uyarı alabiliyordu. Diğer bir ayna modeli ise “dünyaya açılan pencere” olarak isimlendirilmişti (Şekil 3.16). Aile bireyleri sabahları dişlerini fırçalarken, traş olurken ya da yıkanırken aynanın bir bölümünden bir takım televizyon kanalları ve enformasyon kanalları ile iletişim kurabiliyorlar ve güncel haberleri izleyebiliyorlardı. Aynanın alt kısmında ise traş makinesi ve diş macununun yerleştirildiği, aynı zamanda mekan ve su sıcaklığını, aydınlatma düzeyini, televizyonu kanalını ve müzik yayını ayarlamak için bir raf yer alıyordu (Schnell,2000).

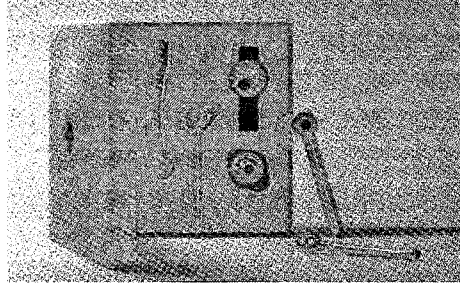

Şekil 3.16 “Dünyaya açılan pencere” olarak isimlendirilen akıllı aynalar (Schnell,2000).

Şekil 3.17 İnteraktif ev yaşamına katılan akıllı ev donatıları (Schnell,2000).

Küvet de interaktif ağ sistemine bağlanmış donatılardan biriydi (Şekil 3.17), tüm aile bireylerini tanyor ve banyo sırasında aile bireylerinin sevdikleri şarkıları dinlemelerini sağlıyordu. Küvetteki monitör yardımı ile televizyon seyredebiliyor ya da doğa sesleri eşliğinde yıkanabiliyordu (Schnell,2000).

Şekil 3.18 Akıllı evler için üretilmiş, evin sanal doktoru olarak tanımlanan ecza dolapları (Schnell,2000).

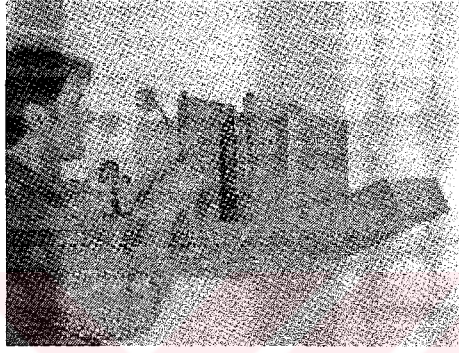
Ecza dolabı; evin doktoru olarak tanımlanıyordu (Şekil 3.18). Açıklama ve simülasyonlar eşliğinde stetoskop ve termometre yardımı ile belli bir takım bedensel verilerin ölçülmesine hizmet ediyordu. Eğer doktora gitmeyi gerektirmeyecek kadar önemsiz bir durum varsa, ev sakininin şikayetine göre bir ilaç öneriyordu. Fakat sorun ciddi ise interaktif ortamda doktorla bağlantı kurma olanağı sağlıyordu (Schnell,2000).

Şekil 3.19 Başka konutlardaki ev sakinleri ile birlikte spor yapma, oyun oynama ve film seyretme imkanı sunan interaktif projektör (Schnell,2000).

Akıllı projektör, evde spor yaparken harcanan kalori, kan basıncı, eksersiz hızı gibi beden verilerini sürekli denetliyor ve hangi hareketlerin yapılması gerektiği konusunda ev sakininin bilgilendiriyordu (Şekil 3.19). İnteaktif ağ üzerinden diğer konutlarla bağlantı kurarak toplu halde spor yapmayı, oyun oynamayı ya da film seyretmeyi olanaklı kılıyordu (Schnell,2000).

Kitaplık, interaktif ağa bağlanmış, akıllı kitapların kutusuna dönüşmüştü (Şekil 3.20). Her interaktif kitap, belirli bir konu hakkında araştırma yapmak için dünyaya açılan pencere konumundaydı. Kullanıcının istediği temaya internet üzerinden ulaşmasını sağlıyordu. Kitap kutusu, bir yazıcıya ve bazı durumlarda bir kameraya sahipti (Schnell,2000).

Şekil 3.20 Yirmi birinci yüzyıldan itibaren akıllı evlerde yer alacak kitaplıklar (Schnell,2000).

Aydınlatma armatürleri de kullanım amacına göre aynı mekanda, farklı aydınlatma düzeyleri sağlayabiliyordu (Şekil 3.21). Loş bir ışıktta yenen yemekten sonra, aynı mekanda televizyon seyretmek ve sohbet etmek için aydınlık düzeyi yüksek bir mekana dönüşebiliyordu ya da belli bölgelerinde kısmi aydınlık sağlanabiliyordu (Schnell,2000).

Şekil 3.21 Kullanım amacına göre aynı mekanda farklı aydınlık düzeyleri sağlayan akıllı aydınlatma armatürleri (Schnell,2000).

BÖLÜM 4

SONUÇ

Barınma kültürü her dönemin kendine özgü toplumsal, sosyal, ekonomik ve politik gelişmelerinden etkilenmiştir. Bu çalışmada, 20.yüzyılda barınma kültürünün değişimi arka planındaki etkenlerle birlikte incelenmiştir. Barınma kültürünün, mekansal olarak organize edilmiş yaşam şekli olduğu tanımından yola çıkarak, birim konut ölçeğinde mekan organizasyonunun ve hane halkının gündelik yaşamlarını biçimlendiren konut donatılarının gelişimi ele alınmıştır.

Konutun çekirdek ailenin özel yaşama alanına dönüşmesi, 19.yüzyılda barınma anlayışının modernleşmesi olarak nitelendirilmiştir. Modern barınma anlayışına doğrultusunda, mekansal olarak işlevlerine ve kullanıcılarının özelliklerine göre farklılaşmış konutun yaygınlaşması, 20.yüzyılın ilk yarısından itibaren gerçekleşmiştir. Modern konutun yaygınlaşmasında, kamusal otoritelerin denetiminde kentsel altyapı donatılarının toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması önemli rol oynamıştır. Bu dönemde mekan standartları iyileşmesi, kentsel altyapı döşeminin tamamlanması ve buna bağlı olarak kullanılabilen dayanıklı tüketim mallarının niteliksel ve niceliksel artışı ile mümkün olmuştur.

Ancak mekan standartlarının iyileşmesi, devletin konut politikalarının ve konut üretim sektörünün amaçlarından biri olmuşsa da, beklenilenin aksine bu gelişim yapı sektörünün iç dinamikleri ile değil, başka bir sektörün katılımı ile yani dayanıklı tüketim malları sektöründeki ilerlemelerle sağlanmıştır. II.Dünya Savaşından sonra toplumun tüm kesimlerinin maddi anlamda güçlenmesi ile kitlesel tüketimi olanaklı hale gelen dayanıklı tüketim malları, gündelik yaşamı kolaylaştırmaya hizmet eden araçlar olmanın yanı sıra, hane halkının prestij sembollerine dönüşmüştür.

II. Dünya Savaşından sonra, hane halklarının sosyal konumu ve maddi olanaklarına göre ev yaşamına dahil olan kişisel ev donatıları birer tüketim malına dönüşmüşlerdir. 1980'lerden sonra tüketim malları ve ailenin tüketim alışkanlıkları kadın, erkek ve çocukların kimliklerinin oluşumunda büyük rol oynamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi kendilerinden üst düzeyde olan toplumsal grupların yaşama alışkanlıklarını taklit etmek yerine kendi yaşam tarzlarını bulmak, başkalarının değerlerini kabullenmek yerine kendi kültürel ortamlarını yaratmak önem kazanmıştır. Böylelikle hane halkları kendi bireysel stillerini yaratan tüketicilere dönüşmüşlerdir. Tüketicilerin farklı olma çabaları, piyasadaki

ürün çeşitliliğinin artışı doğrultusunda belirledikleri tercihleri ile mümkün olmaya başlamıştır.

1980'lerden sonra bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile kişisel ev donatılarının dönüşümünde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Kullanıcıların harcadığı emeği azaltmak ve böylelikle gündelik yaşamı kolaylaştırmak üzere tasarlanan nesneler giderek emek harcamadan yönlendirilebilen özneler dönüşmüşlerdir. Bir ağ sisteminde birbirine bağlanan ve uzaktan kumanda ile yönetilebilen bu donatılar, evin idaresini neredeyse tamamen üstlenmişlerdir. Böylelikle yüzyıl dönümünde konutu biçimlendiren teknolojinin kurucu öznesi olan hane halkı da giderek, gündelik yaşamın nesnelere dönüşmeye başlamışlardır.

Bu gelişmelerin yol açtığı bir diğer sonuç ise tasarımın artık daha karmaşık bir eylem haline dönüşmesi olmuştur. Tasarım sadece mimarın tek başına yürütebileceği bir faaliyet olmaktan çıkmış, farklı aktörler bu sürece dahil olmuşlardır. Çünkü evi biçimlendiren donatılar, mekana sonradan eklenen donatılar olmaktan çıkmıştır. Tasarım sürecinin, gerekli ağ bağlantılarının kurulması ve donatıların yerlerinin belirlenmesi çalışmaları ile bir bütün olarak ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Mekanı oluşturan düşey veya yatay yüzeyler çoğu zaman belli donatıların yer aldığı elemanlar olarak tasarlanmaya başlamıştır. Bir başka deyişle teknolojinin yeni ürünleri, mimarının yapı malzemelerine dönüşmüşlerdir. Bu nedenle 20. yüzyılın ilk yarısından farklı olarak, mimardan başka, elektrik mühendisleri, bilgisayar mühendisleri, endüstriyel tasarımcılar ve benzeri uzmanlar konutun biçimlenmesinde yeni aktörler olarak tasarım sürecine katılmışlardır. Tasarım faaliyeti de disiplinlerarası bir çalışmaya dönüşmüştür. Bu bağlamda yeni aktörlerin ve farklı disiplinlerin tasarım sürecine katılımının, mimarın rolünü ne ölçüde etkileyeceği 21. yüzyılda mimari tartışmalarının ana eksenini oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Albus, V., Borngraeber, C., (1992), Neues Deutsches Design der 80'er Jahre in Objekten, Bildern, Daten und Texten, DuMont Buchverlag, Köln.

Andritzky, M., (1992), Haushalt und Wohnen im Wandel Von der Feuerstelle zur Mikrowelle, Anabas, Münih.

Bilgin, İ., (1994), Yapı Üretiminde Ürün Süreç İlişkisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 294, İstanbul.

Bilgin, İ., (1998), "Farnsworth Evi", Arredamento Mimarlık içinde, 100+3:92-95.

Bilgin, İ., (1999), "Serbest Plan, Serbest Cephe, Serbest Ev", Bir Anatomi Dersi: Ev içinde, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, 18: 147-157.

Bocock, R., (1997), Tüketim, (Çev., İ. Kutluk), Dost Kitabevi, Ankara.

Derer, B., (1999), The Evolution of Design in The Reconstruction Period Within the Context of Western Europa,

Fingerle, K., Woeste, E., (2000), Condensed Living", Arch+ içinde, 152/153:56-62.

Frei, H., (2000), "Getarnter Angriff auf die Baukunst", Arch+ içinde, 152/153:67-72.

Georgidas, S., "Nostalgie auf Cyberhomes" Arch+ içinde, 152/153:62-67.

Giedon, S., (1982), Die Herrschaft der Mechanisierung, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main.

Häußermann, H., Siebe, W., (1997), Soziologie des Wohnens Einführung in die Wandel und Ausdifferenzierung des Wohnens, Juventa Verlag.

Kaçel, E., (1999), "İdeal Ev Aramıyor!", Bir Anatomi Dersi: Ev içinde, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, 18: 160-175.

Kaçel, E., (1998/1), İngiltere'de Konut Standartlarının Değişimi Bağlamı: Tudor Walters Raporundan 2000 Homes Projesine, YTÜ Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kaçel, E., (1998/2), "İnhabitant nasıl hapsolur, nasıl kurtulur?" Arredamento Mimarlık içinde, 100+8:94-98.

Kähler, G., (1996), Geschichte des Wohnens, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.

Kähler, G., (1989), "Kollektive Struktur, Individuelle Interpretation", Service Wohnung Grunriss nach Gebrauch içinde, ARCH+dergisi, 100/101:38-45.

Kuhn, G., (1987), Wohnkultur und kommunale Wohnungsbaupolitik in Frankfurt am Main 1880 bis 1930, Braunschweig ,Bonn.

Leitherer, E., (1991), Industrie Design; Entwicklung - Produktion - Ökonomie, C.E. Poeschel Verlag, Stuttgart.

Löbach, B., (1978), Industriel Design – Grundlagen der Industrieproduktgestaltung, Verlag Karl Thiernig, Münih.

- Lucan, J., (1991), Rem Koolhaas OMA, Princeton Architectural Press, New York.
- Lupton, E., (1993), Mechanical Bridges: Woman and Machines from Home to Office, Princeton Architectural Press, New York.
- Marzano, S., (1999), "Das Haus der nahen Zukunft", Arch+ içinde, 152/153:32-36.
- Meier, U., (1997), Vom Oikos zum modernen Dienstleistungshaushalt – Der Strukturwandel privater Haushaltsführung, Campus Verlag, Frankfurt/Newyork.
- Mundt, B., (1991), Design 1900-1990: Eine Auswahl; Bildführer zur Neuen Sammlung in Kunstgewerbe Museum/ Berlin; Dietrich Reimer Verlag.
- Neover, P., (1985), Frankfurter Küche von Margarete Schüttte Lihotzky, Wien.
- Petsch, J., (1989), Eigenheim und gute Stube, DuMont Buchverlag, Köln.
- Reinborn, D., (1996), Städtebau im 19. und 20. Jahrhundert, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Schildt, A., (1998), "Der Beginn des Fernsehzeitalters: Ein neues Massenmedium Setzt Sich Durch", 477-492, Modernisierung im Wiederaufbau – Westdeutsche Gesellschaft der 50'er Jahre içinde, A. Schildt ve A. Sywottek (Derl.), Dietz, Bonn.
- Schnell, A., (2000), "Mein Internet-Palazzo", Arch+ içinde, 152/153:36-46.
- Schnell, A., Kuhnert, N., (2000), "Das vernetzte Haus", Arch+ içinde, 152/153: 30-32.
- Selle, G., (1998), "Der Produktdesign der 50'er Jahre: Rückgriff in die Entwurfsgesichte, vollendete Modernisierung des Alltagsinventars oder Vorbote der Postmoderne", Modernisierung im Wiederaufbau – Westdeutsche Gesellschaft der 50'er Jahre içinde, A. Schildt ve A. Sywottek (Derl.), Dietz, Bonn.
- Selle, G., (1996), Die eigenen vier Wände, Campus Verlag, Frankfurt/Newyork.
- Selle, G., (1994), Geschichte des Design in Deutschland, Campus Verlag, Frankfurt am Main.
- Sennett, R., (1996), Kamusal İnsanın Çöküşü, (Çev., S. Durak ve A. Yılmaz), Ayrıntı, İstanbul.
- Tegethof, W., (1981), Mies van der Rohe, Villen und Landhausprojekte, Verlag Richard Bach, Essen.
- Ulama, M., (2000), "Future Vision Housing", Arch+ içinde, 152/153:50-56.
- Wernick, A., (1954), Promosyon Kültürü Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım, (Çev., O. Akınbay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 30.04.1976

Doğum yeri Fethiye

Lise 1987-1994 İzmir Bornova Anadolu Lisesi

Lisans 1994-1998 Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fak.
Mimarlık Bölümü

Yüksek Lisans 1998- Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı, Yapı Üretimi Programı

Çalıştığı kurum

2001-Devam ediyor YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi

